

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Білик Вікторія

ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА ТА СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Навчально-методичний комплекс для студентів
історичного факультету

Луцьк-2017

УДК 94(3)(072)
ББК 63.3(0)2я73-9
I-9

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(Протокол № 8 від 24.05.2017 р.)*

Рецензенти:

Шабала Ярослав Миколайович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Ковальчук Євгенія Іванівна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею.

Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу. Навчально-методичний комплекс для студентів історичного факультету / В. А. Білик. – Луцьк : ПП Іванюк, 2017. – 109 с.

У виданні вміщено робочу програму навчальної дисципліни «Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу», складену відповідно до планів історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки з наряду підготовки «Історія», кваліфікаційний рівень «Бакалавр»; методичні рекомендації студентам для підготовки до семінарських занять, тестові завдання для перевірки знань, перелік контрольних питань та перелік основної і допоміжної літератури з дисципліни.

УДК
94(3)(072)
ББК 63.3(0)2я73-9
I-90

© Білик В. А.
© Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, 2017.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Робоча програма нормативної навчальної дисципліни.....	5
Методичні рекомендації студентам для підготовки до семінарських занять.....	21
Тестові завдання для перевірки знань.....	40
Перелік контрольних питань з навчальної дисципліни.....	100
Перелік основної та допоміжної літератури з дисципліни.....	102

ПЕРЕДМОВА

Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу є складовою всесвітньої історії, яка досліджує найдавніші етапи становлення та розвитку людського суспільства і перших державних утворень. Вивчаючи становлення людського суспільства, ми з'ясуємо питання походження людини, зародження і початковий розвиток її господарської і суспільної діяльності, виникнення і розвиток матеріальної та духовної культури, формування рас та зародження перших протодержавних утворень.

В історії людства на певних етапах окремі народи ставали носіями суспільного прогресу. Сприятливі природні умови субтропічної зони Близького Сходу стали причиною того, що саме в долинах річок Євфрату, Тигру та Нілу сформувалися ранні цивілізації та їх перші держави. Згодом вони виникли у долинах річок Інду і Гангу в Індії, Хуанхе і Янцзи в Китаї. Тобто, перші в історії людства держави утворилися в регіоні, який в історіографії традиційно називається Стародавнім Сходом.

Програма підготовки фахівців у сучасних вищих навчальних закладах, з урахуванням вимог кредитно-модульної системи, за Болонським процесом, передбачає набуття знань не лише під час лекцій і семінарських занять, але й у процесі самостійної роботи студентів. Тому значну частину матеріалів з історії первісного суспільства та Стародавнього Сходу студентам доведеться опрацьовувати самостійно. Якщо раніше проблемою було знайти необхідну інформацію, то зараз важливою проблемою є зорієнтуватися в її стрімкому потоці, що особливо важливо для молодих людей, які схильні до категоричних та поспішних висновків.

Мета розробки полягає у зосередженні в межах одного видання всього навчально-методичного комплексу з вивчення історії первісного суспільства та Стародавнього Сходу, що спростить роботу як студента, так і викладача.

Дана розробка має на меті сприяти кращому засвоєнню студентами матеріалу з початкового етапу історії людства і перших цивілізацій. Навчально-методичний комплекс має таку структуру: робоча програма навчальної дисципліни, методичні рекомендації студентам для підготовки до семінарських занять, тестові завдання для перевірки знань, перелік контрольних питань з навчальної дисципліни, методичне забезпечення навчальної дисципліни.

У робочій програмі представлені теми лекційних та семінарських занять, теми, винесені на самостійне опрацювання. Окремо подані теми і плани семінарських занять з переліком необхідних для засвоєння термінів, списком літератури та методичними рекомендаціями, які мають полегшити студентам пошук відповідної інформації і підготовку до занять. Студентам також запропоновані тестові завдання. Вони згруповані за темами, в межах кожної з яких тести поділені на три рівні складності. Всі варіанти тестів передбачають завдання з однією правильною відповіддю, кількома правильними відповідями; завдання на встановлення відповідності, правильної хронологічної або логічної послідовності; завдання на співвідношення термінів та їх визначень; на встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. Опрацювання студентами запропонованих тестових завдань сприятиме оптимізації їх самостійної роботи, допомагатиме в підготовці до проміжного та підсумкового контролю. Завершується посібник переліком основної та допоміжної літератури.

РОБОЧА ПРОГРАМА НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів напряму підготовки 6.020302 «Історія».

1. ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів 7	Шифр і назва галузі знань: <i>6.020302 Історія</i>	<i>нормативна</i>
	Шифр і назва напряму підготовки: <i>0203 Гуманітарні науки</i>	
Модулів: 2	Спеціальність: <i>Історія</i>	Рік підготовки: <i>перший</i>
Змістових модулів: 2		Семестр: <i>перший</i>
ІНДЗ: <i>нема</i>		Лекції: <i>36 год.</i>
Загальна кількість годин: <i>210</i>		Практичні (семінари): <i>46 год.</i>
Тижневих годин (для денної форми навчання):	Освітньо-кваліфікаційний рівень: <i>бакалавр</i>	Самостійна робота: <i>114 год.</i>
Аудиторних: <i>4,5 год.</i>		Консультації: <i>14 год.</i>
самостійної роботи: <i>5 год.</i>		Форма контролю: <i>екзамен</i>
консультації: <i>0,5 год.</i>		

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета навчальної дисципліни: формування у студентів ґрунтовних знань про основні етапи становлення і розвитку людського суспільства та перших держав у східному регіоні, особливості їх політичного, соціально-економічного та культурного функціонування.

Завдання навчальної дисципліни:

- визначити основні чинники формування та становлення людини і суспільства;
- простежити основні напрямки еволюції людини та суспільства;
- розглянути механізми формування соціальних інститутів первісності на певних етапах історичного розвитку;
- відобразити основні чинники формування, функціонування та еволюції стародавніх цивілізацій, виявити їх особливі риси та взаємозв'язки;
- проаналізувати економічні, соціальні, політичні та культурно-етнічні характеристики функціонування старосхідних держав;
- визначити особливості становлення держав та їх політичного розвитку в окремих регіонах Стародавнього Сходу;
- виробити вміння та навички самостійної роботи студентів із джерелами та історичним матеріалом, науковою літературою та періодичними виданнями, монографічною літературою.

ВИМОГИ ДО ЗНАНЬ ТА УМІНЬ СТУДЕНТІВ

Студент повинен знати:

- основні види джерел та загальну історіографію з навчальної дисципліни;
- хронологію та періодизацію первісної та старосхідної історії;
- основні етапи процесу формування людини, людського суспільства та державотворення на Стародавньому Сході;
- основні регіони Стародавнього Сходу;
- чинники формування соціально-економічної та політичної системи;
- особливі та загальні риси розвитку старосхідних цивілізацій;
- термінологічний апарат дисципліни; карту.

Студент повинен уміти:

- аналізувати та узагальнювати зміст історичних джерел даної епохи;
- працювати з науковою літературою;
- застосовувати набуті знання, навички та вміння в самостійній практичній, науковій та педагогічній роботі;
- аргументувати власну думку з дискусійних питань.
- виділяти причини та наслідки подій зазначеної епохи;
- давати оцінку історичним подіям, постатям, явищам;
- володіти історичною термінологією; встановлювати синхронність подій, аналізувати зміст історичної карти.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 210 годин / 7 кредитів ECTS.

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг годин	Кількість годин				Підсумковий контроль
				Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота	Консультації	
Денна	I	1	210	36	46	114	14	Екзамен

3. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Формування людини і суспільства та перші держави Стародавнього Єгипету і Месопотамії

Тема 1. Вступ до історії первісного суспільства та Стародавнього Сходу (2 год.).

Терміни «первісне суспільство» та «Стародавній Схід». Специфічні аспекти історії первісного суспільства: часова віддаленість періоду, відсутність письмових першоджерел, організаційні особливості первісного суспільства. Проблема теорії походження людини і суспільства. Хронологія: відносна (релятивна) та абсолютна. Природничі методи датування: калій-аргоновий, археомагнітний, радіовуглицевий, палеокліматичний тощо. Типи періодизацій історії первісного суспільства: археологічна, антропологічна, геологічна.

Умовність назви «Стародавній Схід». Географічні межі Стародавнього Сходу. Старосхідні цивілізації: єгипетська, шумерська, вавилонська, урартська, індська, індуїстська, старокитайська. Формаційна та цивілізаційна концепції процесу державотворення на Стародавньому Сході. Значення наукових та культурних здобутків старосхідних народів та місце Стародавнього Сходу у всесвітній історії.

Тема 2. Джерельна база та історіографія історії первісного суспільства (2 год.).

Класифікація джерел історії первісного суспільства: археологічні, антропологічні, етнологічні, етнографічні тощо. Зміст інформації в джерелах та особливості їх застосування. Аполітейні та синполітейні первісні суспільства.

Становлення та розвиток науки про первісну добу. Дані античних та середньовічних авторів про синполітейні первісні суспільства. Вивчення народів Нового світу після відкриття Колумбом Америки. Періодизація історії людства С. Нельсона, Л. Моргана. Теорія Ч. Дарвіна. Ф. Енгельс і марксистська концепція первісної історії. Розробка проблем історії первісного суспільства в працях сучасних фахівців.

Тема 3. Етапи становлення та еволюції людини сучасного фізичного типу (антропогенез) (2 год.).

Австралопітеки і питання про їх місце в процесі антропогенезу. Перші представники роду *Homo* на Землі. *Homo habilis* (людина вміла) – творці олдувайської археологічної культури. Проблема грані між людиною і твариною. *Homo erectus* – архантроп. Палеоантроп – *Homo neanderthalensis*. Теорія неандертальської фази в розвитку сучасної людини. Типи неандертальців: типові та атипові, класичний (європейський) та Схул (палестинський).

Поява людини сучасного антропологічного типу (*Homo sapiens*). Погляди сучасних дослідників на час і місце формування неантропа. Поліцентрична та моноцентрична теорії появи кроманьйонців. Антропологічні характеристики кроманьйонців. Проблеми походження людських рас та її методологічне значення. Поява расових ознак та їх адаптивне значення. Великі й малі раси, контактні расові групи. Фактори расогенезу.

Тема 4. Родова община як перше соціальне об'єднання первісних людей (2 год.).

Палеопсихологічні та комунікативні аспекти розвитку людського суспільства. Роль фізичного розвитку предків людини у формуванні мислення та мови. Стадії розвитку мислення та мови, зародження ідеологічних уявлень та мистецтва.

Природа в післяльодовиковий період. Зміни у флорі та фауні. Нові знаряддя праці. Господарська диференціація колективів мисливців. Криза мисливсько-збиральницького господарства. Колективна та індивідуальна власність. Принципи організації влади та управління в ранньородовій общині.

Вплив економічного розвитку на подальшу соціалізацію первісного суспільства. Поняття «неолітичної революції». Нові техніки обробки каменю: шліфування та свердління. Поява кераміки. Виникнення скотарства та землеробства. Осередки первинного становлення відтворюючого господарства. Перехід до осілості. Багатородові та однородові общини. Ускладнення структури роду. Клан, субклан, лінідж.

Тема 5. Зародження інститутів контролю та управління. Розклад первісного суспільства і становлення політичної влади та держави (2 год.).

Поняття власності (колективна та індивідуальна власність, виникнення особистої власності). Поява додаткового продукту і дарообміну. Поняття престижної економіки. Відокремлення ремесла. Поява обміну та його місце в становленні політичної влади. Виникнення приватної власності. Експлуатація, її форми.

Статеві-вікова диференціація в первісному суспільстві. Інститут ініціації. Принцип старшинства. Виникнення системи лідерства та її характер. Шляхи інституалізації влади: військовий, аристократичний і плутократичний.

Шлюб і сім'я як соціальні інститути. Форми шлюбних поселень та сім'ї.

Тема 6. Вступ до історії Стародавнього Єгипту (2 год.).

Класифікація джерельної бази історії Стародавнього Єгипту. Царські літописи, «автобіографії» єгипетських вельмож, літературні та релігійно-міфологічні джерела, дослідження античних авторів. Археологічні дослідження. Періодизація історії Стародавнього Єгипту. Династії єгипетських фараонів. Географічна ізоляваність Стародавнього Єгипту та її вплив на соціально-економічний розвиток і культурно-релігійне життя місцевого населення.

Об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту. Перший загальноєгипетський цар – Міна (Менес) (рубіж IV–III тис. до н. е.). Централізація Єгипту в епоху Стародавнього царства. Становище номархів. Военні походи фараонів в добу Стародавнього царства. Політична

катастрофа Давнього царства. I Перехідний період. Економічний занепад країни в епоху кризи.

Тема 7. Єгипетська держава періоду Середнього, Нового і Пізнього царств (2 год.).

Верхній Єгипет – центр боротьби за відродження централізованої держави. Об'єднання Єгипту за Аменемхета I – засновника XII династії та утворення Середнього царства.

Політична централізація Єгипту в добу Середнього царства. Відновлення завойовницьких походів. Внутрішні заворушення. Нашестя кочівників-гіксосів та розпад Єгипту на дві незалежні держави. II Перехідний період.

Боротьба фараонів XVII династії з гіксосами та остаточне визволення Єгипту від гіксоського панування за фараона XVIII династії Яхмоса I. Военна політика фараонів XIX династії. Ослаблення і розпад єгипетської держави наприкінці II тис. до н. е. Особливості політичної історії Єгипту доби Пізнього царства.

Тема 8. Виникнення цивілізації в Двуріччі (2 год.).

Класифікація джерел з історії Межиріччя. Проблема хронології та періодизації старомесопотамської історії. Перші заселення території в XI–VIII тис. до н. е. Поява ірригації в VI тис. до н. е. Економічний розвиток та ускладнення соціальних відносин населення на рубежі IV–III тис. до н. е. Ранньодинастичний період.

Урбанізація півдня Месопотамії в III тис. до н. е. Синоїкізм. Утворення міст-держав в середині III тис. до н. е. Господарське життя, адміністративне управління месопотамських міст-держав. Становище і роль жрецтва. Конфлікти між містами-державами за територію.

Посилення Аккаду за царя Саргона. Підкорення Шумеру. Аккад під владою кутіїв: економічний та культурний занепад. Збереження незалежності шумерських міст-держав та їх боротьба проти кутіїв. Вигнання кутіїв та заснування у XXII ст. до н. е. III династії Ура. Централізація шумеро-аккадського суспільства. Соціальна структура царства Шумеру та Аккаду. Занепад царства Шумеру та Аккаду.

Тема 9. Встановлення гегемонії Вавилону в Месопотамії (2 год.).

Прихід амореїв в Месопотамію та ускладнення політичної обстановки. Створення держави амореїв зі столицею у Вавилоні в XIX ст. до н. е. Вихід Вавилону на зовнішньополітичну арену в роки правління шостого царя I Вавилонської династії Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.). Військові походи Хаммурапі та утворення Старовавилонського царства.

Вторгнення каситів і створення Ханойського царства на північно-східних кордонах Вавилонії. Суспільні та економічні зміни в середньовавилонську добу. Конфлікти Вавилону з Ассирією. Занепад Вавилону до кінця VII ст. до н. е.

Занепад Ассирії та відродження Вавилону. Нововавилонське (Халдейське) царство. Зміцнення Нововавилонського царства за Навуходоносора II, особливості політичного та економічного розвитку держави. Завоювання Вавилону Кіром II.

Тема 10. Політична та соціально-економічна історія Північної Месопотамії в II – середині I тис. до н. е. (2 год.).

Періодизація історії Стародавньої Ассирії. Ашшур – столиця Ассирії. Роль Ассирії у розвитку торгівлі в Північній Месопотамії. Перші походи на захід, до Євфрату, і на південь, за течією Тигру в правління Ілушуми. Пожвавлення зовнішньої політики при Шамши -Ададі I (1813-1781 pp. до н.е.). Захоплення ассирійськими військами північно-месопотамських міст, підкорення Марі, сирійського міста Катной. Війни з хурритами на сході.

Перетворення Ассирії у велику державу і привласнення Шамши-Ададом I титула «цар багатьох». Розвиток Ассирійської держави за наступників Шамши -Адада I.

Повернення могутності при Тиглатпаласарі I. Ассирійська держава на початку I тис. до н. е. Розквіт Ассирійської імперії у VIII – на початку VII ст. до н. е. та причини її занепаду.

Тема 11. Культура Стародавнього Єгипту та Месопотамії (2 год.).

Роль релігійного чинника в суспільному житті Стародавнього Єгипту. Зв'язок релігії та міфології. Особливості писемності. Вплив релігії на розвиток літератури. «Тексти пірамід», «Розповідь Синухета». Староєгипетські казки. Розвиток науково-практичних знань: математика, астрономія, лікарське мистецтво.

Техніка монументального кам'яного будівництва. Особливості побуту стародавніх єгиптян: одяг, житла, харчування, транспорт.

Створення писемності шумерами в IV тис. до н. е. Піктографія – малюнкове письмо. Клинопис. Розвиток освіти в Стародавній Месопотамії. Становлення архівів. Зародження астрономії. Місячний календар. Математичні знання. Лікарське мистецтво.

Пантеон богів. Уявлення шумерів про світ. Основні культу. Зіккурат – архітектурний стиль в храмовому будівництві. Глиняне зодчество. Основні матеріали для будівництва, особливості жител, шляхи сполучення. Одяг та харчування.

Змістовий модуль № 2. Мала Азія та Східне Середземномор'я.

Стародавні держави Індії та Китаю.

Тема 12. Мала Азія (Анатолія) та Східне Середземномор'я в давнину (2 год.).

Характеристика джерельної бази дослідження історії Малої Азії та Східного Середземномор'я в стародавню епоху. Історія археологічних досліджень на території Малої Азії.

Класифікація джерел. Джерела з історії хетів. Дешифровка хетського письма.

Природно-кліматичні умови та населення Малої Азії в давнину. Утворення Хетського царства. Особливості економіки та суспільно-політичного ладу Хетської держави. Політична історія хетів. Анатолія після загибелі Хетського царства. Фригійське та Лідійське царства. Ванське царство Урарту.

Характерні риси природно-кліматичних умов Палестини, Сирії, Фінікії. Етнодемографічні процеси в регіоні. Особливості процесів утворення класового суспільства та держави. Перші державні утворення в Східному Середземномор'ї. Суспільно-політичний та економічний розвиток Фінікії і Сирії в I тис. до н. е. Стародавні євреї та підкорення ними Палестини. Утворення старосьрейської держави. Саул, Давид, Соломон. Розпад на два царства. Палестина в I тис. до н. е.

Тема 13. Перші державні утворення на території

Стародавнього Ірану (2 год.).

Характерні особливості джерельної бази. Три групи джерел з історії Стародавнього Ірану: писемні пам'ятки, археологічні джерела та повідомлення про давньоіранські держави в Біблії і працях античних авторів. Основні періоди історії Стародавнього Ірану. Дискусійні питання походження корінного населення південно-західної території Ірану.

Федеративний устрій Еламу. Воєнно-політичне протиборство між Еламом та державами Месопотамії. Завоювання Еламу каситською Вавилонією. Налагодження стосунків з Вавилоном і боротьба проти Ассирії. Державне управління в Стародавньому Еламі. Особливості економічного та культурного розвитку населення Еламу.

Розселення мідійців на Іранському нагір'ї в IX ст. до н. е. Об'єднання лідійських племен у спільну державу в VII ст. до н. е. Розквіт Мідійського царства і його завоювання персами.

Тема 14. Ахеменідський період в історії Стародавнього Ірану

(VI–IV ст. до н. е.) (2 год.).

Перські племена у VIII ст. до н. е. Розширення території у VII ст. до н. е. Завоювання перськими царями з роду Ахеменідів сусідніх територій. Завойовницька політика Кіра Великого. Камбіз – спадкоємець Кіра Великого. Державний переворот у Персії. Загроза політичної смути в державі Ахеменідів. Прихід до влади Дарія I, його реформаторська діяльність та особливості зовнішньої політики.

Ускладнення внутрішньополітичного становища держави Ахеменідів у V ст. до н. е., після смерті Дарія I. Зовнішньополітична ситуація у IV ст. до н. е. Вторгнення армії Олександра Македонського. Падіння Ахеменідської держави у 330 р. до н. е.

Тема 15. Становлення ранніх держав у Стародавній Індії (2 год.).

Особливості джерельної бази історії Стародавньої Індії. Основні групи джерел: староіндійські писемні пам'ятки, повідомлення іноземців про Індію, пам'ятки матеріальної культури.

Чотири періоди історії Стародавньої Індії: індський, ведійський, буддійський, класичний. Перші поселення землеробів в низькогірських західних районах долини Інду (IV тис. до н. е.). Міська цивілізація епохи бронзи в Північно-Західній Індії – Індська (Протоіндійська, Хараппська, Доведійська). Вогнища Індської цивілізації – міста Мохенджо-Даро та Хараппа.

Міграція в Північну Індію «арійських» племен в середині II тис. до н. е. Освоєння Північно-Східної Індії «аріями». Поява в кінці Ведійського періоду (VIII ст. до н. е.) в долині Гангу перших міст. Держави в долині Гангу — Кошала із столицею в Шравасті та Магадха із столицею в Раджагріха (нинішній Раджгір).

Тема 16. Буддійський період в історії Стародавньої Індії (VI–III ст. до н. е.) (2 год.).

Політична роздробленість Стародавньої Індії в VI ст. до н. е. Система староіндійських держав: монархії та олігархічні держави. Династія Нандів в Північній Індії.

Індійські походи Олександра Македонського в IV ст. до н. е. та їх вплив на розвиток місцевої економіки та культури.

Визвольне повстання під проводом представника роду Маур'їв. Повалення династії Нандів. Становлення та розвиток імперії Маур'їв. Вторгнення греко-бактрійців та парфян. Занепад імперії Маур'їв у II ст. до н. е.

Тема 17. Стародавній Китай II пол. II – сер. I тис. до н. е. (2 год.).

Джерельна база. Писемні джерела: пам'ятки епіграфіки, наукові (політичні та філософські) трактати, історичні твори, юридичні тексти та матеріали офіційного діловодства. Археологічні дослідження території Стародавнього Китаю. Проблема хронології старокитайської історії. Сима Цянь і «Хронологічні таблиці» в його «Історичних записках». Періодизація історії Стародавнього Китаю за династичним методом.

Творці китайської державності племена Ся: дискусійні питання. Виникнення та розвиток держави Шан (Інь), її занепад в XI ст. до н. е.

Політична історія Західного Чжоу. Система спадкових рангів. Напади напівкочових племен гунів в II пол. VIII ст. до н. е. Східне Чжоу. Синтез населення Китаю в китайський народ. Політична криза в країні.

Тема 18. Культура Стародавньої Індії та Китаю (2 год.).

Багатомовність староіндійського населення. Поширення санскриту у Ведійську епоху. Буддійські університети. Науково-природничі та гуманітарні знання: математика, астрономія, хімія, фізика, медицина.

Буддійська література та її розквіт в епоху імперії Маур'їв. Характерні риси індійського театру. Мистецтво індійського танцю. Палацова та буддійська храмова архітектура.

Релігійно-міфологічний світогляд стародавніх китайців. Конфуціанські канони: «Книга перемін», «Книга історії», «Книга пісень», «Весна і осінь», «Бесіди й судження». Особливості економіки та суспільно-політичного ладу Хетської держави. Китайська поезія. Історична та філософська проза. Белетристика. Музика як вираження внутрішнього світу людини.

Простота архітектурних форм, кам'яні гробниці та барельєфи. Розвиток математичних та астрономічних знань. Китайська алхімія. Народна медицина. Китайські історики та їхні концепції.

4. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назва теми	Кількість годин, відведених на: аудиторні та позааудиторні заняття (денна форма)				
		Лекції	Семінари	Сам. роб.	Консультації	Усього
Змістовий модуль 1. Формування людини і суспільства та перші держави Стародавнього Єгипету і Месопотамії						
1.	Вступ до історії первісного суспільства та Стародавнього Сходу	2		2	1	5
2.	Джерельна база та історіографія історії первісного суспільства	2		2	1	5
3.	Етапи становлення та еволюції людини сучасного сучасного фізичного типу (антропогенез)	2		4		6
4.	Родова община як перше соціальне об'єднання первісних людей	2		2	1	5
5.	Зародження інститутів контролю та управління. Розклад первісного суспільства і становлення політичної влади та держави	2		4		6
6.	Виникнення та еволюція стада передлюдей		2	2		4
7.	Епоха архантропів та палеоантропів – період становлення людського суспільства		2	2		4
8.	Ранньородова община мисливців і збирачів		2	4		6
9.	Стадія пізньородової общини		2	4		6
10.	Економічні передумови процесу класоутворення		2	2		4
11.	Становлення інститутів політичної влади в первісному суспільстві		2	2	1	5
13.	Вступ до історії Стародавнього Єгипту	2		2		4
14.	Єгипет періоду Середнього, Нового і Пізнього царств	2		4		6
15.	Соціально-економічний розвиток Стародавнього Єгипту в епоху Середнього царства		4	2	1	7
16.	Стародавній Єгипет доби Нового і Пізнього царств.		2	4		6
17.	Виникнення цивілізації в Двуріччі	2		2		4
18.	Встановлення гегемонії	2		2	1	5

	Вавилону в Месопотамії					
19.	Економічний розвиток Вавилону за Законами Хаммурапі		2	4		6
20.	Вавилонське суспільство за Законами Хаммурапі		4	2		6
21.	Політична та соціально-економічна історія Північної Месопотамії в II – сер. I тис. тис. до н. е.	2		4	1	7
22.	Культура Стародавнього Єгипту та Месопотамії	2		4		6
23.	Соціально-економічний розвиток та політичний лад Ассирії II пол. II тис. до н. е. за середньоассирійськими законами		2	4		6
	Разом за змістовим модулем 1	22	26	64	7	119
Змістовий модуль 2. Мала Азія та Східне Середземномор'я. Стародавні держави Індії та Китаю.						
13.	Мала Азія (Анатолія) та Східне Середземномор'я в давнину	2		4		6
14.	Хеттське господарство і суспільство у XIV-XIII ст. до н. е.		2	4	1	7
15.	Суспільно-політичний та економічний розвиток держав Східного Середземномор'я в I тис. до н. е.		2	4		6
16.	Перші державні утворення на території Стародавнього Ірану	2		2	1	5
17.	Ахеменідський період в історії Стародавнього Ірану (VI-IV ст. до н. е.)	2		4	1	7
18.	Перська держава за Дарія I		4	4		8
19.	Становлення ранніх держав у Стародавній Індії	2		2	1	5
20.	Буддійський період в історії Стародавньої Індії (VI-III ст. до н. е.)	2		4	1	7
21.	Соціально-економічний розвиток староіндійського суспільства за Законами Ману та «Архашастрою»		4	6		10
22.	Релігійний фактор у суспільному розвитку стародавньої Індії.		2	4	1	7
23.	Стародавній Китай II пол. II – сер. I тис. до н. е.	2		4		6
24.	Культура	2		4	1	7

	Стародавньої Індії та Китаю					
25.	Централізація Стародавнього Китаю у III ст. до н. е. – II ст. н. е.		6	4		10
Разом за змістовим модулем 2		14	20	50	7	95
Усього годин:		36	46	114	14	210

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Теми	К-сть год
Змістовий модуль 1. Формування людини і суспільства та перші держави Стародавнього Єгипету і Месопотамії		
1.	<p style="text-align: center;">Виникнення та еволюція стада передлюдей.</p> <p>1. Стадо ранніх передлюдей. а) празнаряддева діяльність ранніх передлюдей. б) форми об'єднання ранніх передлюдей. Домінування та конфлікти. Розподіл здобичі.</p> <p>2. Стадо пізніх передлюдей. а) стоянки та знаряддева діяльність пізніх передлюдей. б) особливості об'єднань та міжстатевих стосунків.</p> <p>3. Фактори біологічної еволюції людини. Початок соціогенезу.</p>	2
2.	<p style="text-align: center;">Епоха архантропів та палеоантропів – період становлення людського суспільства.</p> <p>1. Формування виробничих та суспільних відносин в праобщині архантропів. Міжстатеві стосунки. 2. Еволюція праобщини архантропів. Виникнення мислення та мови. 3. Еволюція засобів праці та господарської діяльності палеоантропів (неандертальців). Житла та спосіб життя. 4. Формування суспільних відносин. Неандертальські поховання. Виникнення ідеологічних уявлень, мистецтва, раціональних знань.</p>	2
3.	<p style="text-align: center;">Ранньородова община мисливців і збирачів.</p> <p>1. Завершення процесу антропогенезу. Расогенез. Розширення початкової ойкумени. 2. Виникнення общинно-родового ладу. 3. Ранньопервісна (ранньородова) община: а) природне середовище; б) еволюція знарядь праці та типи мисливського господарства; в) соціально-економічні відносини; г) статевікова організація. Шлюб та сім'я; д) общинна організація, організація влади, соціальні норми; е) духовна культура.</p>	2
4.	<p style="text-align: center;">Стадія пізньородової общини.</p> <p>1. Перехід від привласнювального до відтворювального господарства: а) передумови виникнення землеробства і скотарства; б) найдавніші осередки становлення відтворювального господарства. 2. Соціально-економічні відносини. 3. Народонаселення і його відтворення. Шлюб та сім'я. 4. Общинно-родова структура, організація влади і управління. 5. Духовна культура.</p>	2
5.	<p style="text-align: center;">Економічні передумови процесу класоутворення.</p> <p>1. Передумови політогенезу. 2. Піднесення та прогрес господарського розвитку: а) подальший розвиток відтворювального господарства;</p>	2

	<p>б) відкриття металургії та становлення ремесла; в) інтенсифікація обміну; г) перетворення надлишкового продукту в додатковий. Виникнення приватної власності.</p>	
6.	<p>Становлення інститутів політичної влади в первісному Суспільстві. 1.Визрівання інститутів класового суспільства (політичної влади, держави): а) зародження експлуатації та суспільних класів – класогенез; б) основні форми експлуатації; в) головні напрями становлення політичної влади. 2. Економічні та політичні засади переходу до патріархату. Шлюб та сім'я.</p>	2
7.	<p>Соціально-економічний розвиток Стародавнього Єгипту в епоху Середнього царства. 1.Розвиток давньоєгипетського господарства: а) сільське господарство та його особливості; б) основні галузі ремісничого виробництва; в) торгівля та її характеристики. 2.Особливості соціальної стратифікації єгипетського суспільства доби Стародавнього та Середнього Царства. 3.Староєгипетська сім'я та її характерні риси.</p>	4
8.	<p>Стародавній Єгипет доби Нового і Пізнього царств. 1.Звільнення Єгипту від гіксов і перетворення Єгипту в «світову державу». 2.Реформи Аменхотепа IV: причини, особливості, наслідки. 3.Єгипет доби XIX династії та Рамесидів. Фіванська теократія. 4.Політичний устрій єгипетської держави періоду Пізнього Царства.</p>	2
9.	<p>Економічний розвиток Вавилону за Законами Хаммурапі. 1.Закони Хаммурапі як історичне джерело. 2.Відображення особливостей господарського життя вавилонян в Законах Хаммурапі: а) іригаційне землеробство; б) тваринництво; в) ремесло; г) торгівля та лихварство. 3.Форми власності, система землекористування.</p>	2
10.	<p>Вавилонське суспільство за Законами Хаммурапі. 1.Соціальна структура вавилонського суспільства: вільне та залежне населення. 2.Характер та джерела рабства у Стародавньому Вавилоні. 3.Спадкові та сімейні відносини за законами XVIII ст. до н. е. 4.Особливості судочинства та кримінального права в давньовавилонській державі.</p>	4
11.	<p>Соціально-економічний розвиток та політичний лад Ассирії II пол. II тис. до н. е. за середньоассирійськими законами. 1.Сільське господарство та форми землеволодіння. Розвиток ремесла і торгівлі. 2.Майнове розшарування в ассирійському суспільстві. Рабство та його характер. 3.Спадкове, сімейне та карне право за середньоассирійськими законами. 4.Державний устрій Ассирії в середньоассирійський період.</p>	2

Змістовий модуль 2. Мала Азія та Східне Середземномор'я. Стародавні держави Індії та Китаю.		
12.	Хетське господарство і суспільство у XIV–XIII ст. до н. е. 1. Джерела вивчення суспільно-економічних відносин в Хеттії. 2. Сільське господарство, ремесло і торгівля в Хетській державі за хетськими законами. 3. Особливості станового поділу населення Хеттії: а) вільне населення; б) раби. 4. Сім'я, сімейне право та становище жінки в Хеттії у XIV–XIII ст. до н. е.	2
13.	Суспільно-політичний та економічний розвиток держав Східного Середземномор'я в I тис. до н. е. 1. Фінікія та Сирія в I тис. до н. е. 2. Утворення єврейської держави у стародавній Палестині. Держава Давида і Соломона. 3. Розпад Ізраїльсько-Іудейського царства. Рух пророків, реформи Іосії	2
14.	Перська держава за Дарія I. 1. Політична криза в державі Ахеменідів наприкінці VII – поч. VI ст. до н. е. Прихід до влади Дарія I. 2. Державні реформи Дарія I та їх значення: а) адміністративно-територіальна; б) економічна; в) правова; г) системи управління; д) військова. 3. Наслідки суспільного реформування Дарія I в Ахеменідській державі.	4
15.	Соціально-економічний розвиток стародавнього суспільства за Законами Ману та «Артхашастрою». 1. Економічний розвиток стародавньої Індії та його особливості в сер. I тис. до н. е. 2. Варно-кастовий лад як особливість соціального устрою Стародавньої Індії. 3. Форми власності й залежності в стародавньому суспільстві. 4. Система общин і сім'я в соціальній стратифікації індійського суспільства.	4
16.	Релігійний фактор у суспільному розвитку Стародавньої Індії. 1. Релігія Вед як відображення індійського суспільства кінця II – середини I тис. до н. е. 2. Реформаційні віровчення середини I тис. до н. е.: а) джайнізм; б) буддизм; в) індуїзм.	2
17.	Стародавній Китай у III ст. до н. е. – II ст. н. е. Заняття 1. (2 год.) 1. Реформи Шан Яна. Виникнення централізованої імперії Цинь. 2. Внутрішня та зовнішня політика Цинь Шіхуана. 3. Криза в імперії Цинь наприкінці III ст. до н. е. та її розпад. Заняття 2. (4 год.) 1. Виникнення імперії Хань в кінці III ст. до н. е. Внутрішня політика Лю Бана. 2. Посилення централізації держави. Внутрішня та зовнішня політика У-ді та його наступників. 3. Реформи Ван Мана та повстання червонобрових. 4. Повстання “жовтих пов'язок”. Падіння імперії Хань у II ст. н. е.	6
Разом		46

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу по кожній темі та навчальної літератури з переліку рекомендованої викладачем літератури відповідно до структури навчальної дисципліни. Загалом на самостійну роботу виділено 114 годин. Сюди враховано час, який студент виділяє для підготовки до двох модульних контрольних робіт.

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	Основні етапи розробки сучасної періодизації найдавнішої історії людства.	8
2.	Біологічні та соціальні чинники антропосоціогенезу.	8
3.	Антропологічні характеристики первісної людини на різних етапах її формування.	8
4.	Економічні та соціальні засади переходу до патріархату.	8
5.	Влада та власність у первісному суспільстві. Феномен влади-власності.	10
6.	Місце і роль ідеологічних уявлень в житті первісної людини.	8
7.	Зародження феномену східного деспотизму.	8
8.	Особливості виникнення та розвитку, закономірності формування держави як суспільного інституту на Сході.	8
9.	Держава і суспільство: вироблення принципів взаємовідносин.	8
10.	Влада та власність на Сході. Феномен влади-власності.	8
11.	Принципи соціальної стратифікації давньосхідних суспільств.	8
12.	Місце і роль релігійних та філософсько-етичних вчень у формуванні феномену східного деспотизму.	8
13.	Становище жінки у старосхідних державах.	8
14.	Вплив релігії на розвиток культури давньосхідних народів.	8
Разом		114

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У ході вивчення навчальної дисципліни «Історія первісного суспільства та Стародавнього Сходу» для передачі великого масиву інформації (факти, висновки, оцінки) застосовується пояснювально-ілюстративний метод; при розгляді окремих питань використовується метод проблемного викладу. При самостійному опрацюванні студентами літератури застосовується дослідницький метод. Наочні методи (ілюстрування, показ) дають можливість студентам краще засвоїти новий матеріал. При вивченні проблемних питань застосовуються дискусійні методи.

9. Форма підсумкового контролю успішності навчання: екзамен.

10. МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

З метою діагностики успішності студентів використовуються:

- усне опитування на семінарських заняттях;
- тематичні письмові самостійні роботи;
- письмові контрольні роботи;

- виконання тестових завдань;
- співбесіди на консультаціях;
- екзамен, як підсумковий засіб діагностики успішності.

11. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Підсумкова оцінка за 100-бальною шкалою складається із сумарної кількості балів за:

- поточне оцінювання з відповідних тем (максимум 40 балів);
- модульні контрольні роботи (максимум 60 балів).

Поточний контроль (мах - 40 балів)		Модульний контроль (мах - 60 балів)		Загальна кількість балів
Модуль 1		Модуль 2		
Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	МКР 1	МКР 2	
12 балів як середнє арифм. + 8 балів за активність	12 балів як середнє арифм. + 8 балів за активність	30	30	100

До поточної модульної оцінки додаються бали за активну навчальну діяльність протягом семестру:

- 8 балів додаються, якщо на 75% практичних занять студент отримав позитивну оцінку або доповнення;
- 3 бали додаються, якщо на 25 % практичних занять студент отримав позитивну оцінку або доповнення.

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на практичних заняттях

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, фактів без зв'язку між ними; відповідає на запитання, які потребують відповіді «так» чи «ні»
	2	Студент мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні «так» чи «ні», може самостійно знайти в підручнику відповідь
	3	Студент намагається аналізувати на основі побутових знань і навичок; виявляє окремі властивості, спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру, за допомогою викладача робить прості розрахунки за готовим алгоритмом
Середній	4	Студент володіє початковими знаннями, знає

(репродуктивний)		близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, провести за зразком економічні розрахунки; слабо орієнтується у поняттях, визначеннях, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі
	5	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє сутність предмета, може дати визначення економічних понять, категорій, однак із помилками, впевнено працювати з підручником, самостійно оволодіти частиною навчального матеріалу; робить прості розрахунки за алгоритмом, але висновки не логічні, не послідовні
	6	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, економічні ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою, самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час розв'язування розрахункових завдань за алгоритмом, користуватися додатковими джерелами
Достатній (алгоритмічно-дієвий)	7	Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними, вміє наводити свої власні приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; за допомогою викладача може скласти план реферату, виконати його і правильно оформити, самостійно користуватися додатковими джерелами, правильно використовувати термінологію, скласти прості таблиці, схеми
	8	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює суспільні події в державі і за рубежом, вміє аналізувати, робити висновки до економічних розрахунків; відповідь його повна, логічна, обґрунтована, однак із деякими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і захистити його положення
	9	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує економічні знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації, чітко тлумачить економічні поняття, формулювання законів, нормативних документів, може самостійно опрацювати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички
Високий (творчий професійний)	10	Студент володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних умовах, ситуаціях; може визначати тенденції та суперечності процесів; робить аргументовані висновки, практично оцінює окремі нові факти, явища, процеси, самостійно визначає мету власної діяльності; розв'язує творчі завдання, може сприймати іншу позицію як альтернативну, знає суміжні дисципліни, використовує знання, аналізуючи економічні явища

	11	Студент володіє узагальненими знаннями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, дискусії, круглі столи), спроможний за допомогою викладача підготувати виступ на студентську наукову конференцію, самостійно вивчити матеріал, визначити програму своєї пізнавальної діяльності, знаходити інформацію в газетах, журналах, публікаціях, Інтернеті, мультимедійних програмах тощо, оцінювати економічні явища в суспільстві, виявляє свою життєву позицію
	12	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, використовує широкий арсенал засобів доказів своєї думки, розв'язує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї, виконує науково-дослідну роботу, логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує Інтернет, моделює економічні ситуації в нестандартних умовах

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів на контрольних роботах

1 бал – студент може розрізнити об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.

2 бали – студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має нечіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді.

4 бали – студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.

6 балів – Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.

8 балів – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину

навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.

10 балів – студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

12 балів – знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.

14 балів – студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.

16 балів – студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.

18 балів – студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.

20 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

Шкала оцінювання (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		Для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	Для заліку
90 – 100	A	Відмінно	Зараховано
82 – 89	B	Добре	
75 - 81	C		
67 -74	D		
60 - 66	E	Задовільно	Не зараховано (з можливістю повторного складання)
1 – 59	Fx	Незадовільно	

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СТУДЕНТАМ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. Формування людини і суспільства та перші держави Стародавнього Єгипту і Месопотамії Семінарське заняття 1. Виникнення та еволюція стада передлюдей (2 год.)

План

1. Стадо ранніх передлюдей.

а) празнаряддева діяльність ранніх передлюдей.

б) форми об'єднання ранніх передлюдей. Домінування та конфлікти. Розподіл здобичі.

2. Стадо пізніх передлюдей.

а) стоянки та знаряддева діяльність пізніх передлюдей.

б) особливості об'єднань та міжстатевих стосунків.

3. Фактори біологічної еволюції людини. Початок соціогенезу.

Опрацювати поняття: австралопітеки, антропогенез, гаремна сім'я, домінування, конфлікти, празнаряддева діяльність, знаряддева діяльність, виробнича діяльність, елементарна сім'я, знаряддя праці, хабіліси, грегарний відбір, груповий відбір, індивідуальний відбір, прамораль, соціогенез, суспільна воля, комуналістичні відносини, табу.

Література:

Основна:

1. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. для студ. істор. закл. освіти. – К. : Либідь, 1999. – 228 с.
2. Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. – К.: Вищ. шк., 1999. – 264 с.
3. Першці А. І. та ін. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ]. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
4. Станко В. Н. та ін. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / . – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

5. Алексеев В. П. От животных – к человеку : легенды, факты, наука. – М. : Советская Россия, 1969. – 190, [2] с.
6. Аугуста И. Жизнь древнего человека. – Прага : Артия, 1971. – 250 с.
7. Ранов В. А. Древнейшие страницы истории человечества. – М. : Просвещение, 1988. – 158 с.

Методичні рекомендації.

При розгляді питання про празнаряддеву діяльність передлюдей слід чітко визначити різницю між празнаряддевою і знаряддевою діяльністю. У данному випадку мається на увазі використання австралопітековими підручних засобів (камінь, палиця). Аналізуючи форми об'єднань передлюдей, варто звернутися до досліджень вченими груп приматів, адже для кожної з них була характерна своя форма організації, що, очевидно, було притаманно і первісним передлюдям. Такі явища як домінування і конфлікти були поширеними у первісних стадах. Необхідно чітко визначити, хто міг бути домінуючим, якості, які мали би бути притаманні особині, щоб стати домінуючою, причини конфліктів (за територію, їжу, самок) та вплив домінування на ці конфлікти. При розгляді питання про розподіл здобичі, потрібно також враховувати таке явище як домінування, адже на ранніх етапах здобич розподілялася саме за цим принципом.

Зародження виробничої діяльності у первісних передлюдей привело до їх еволюції і формування такого типу передлюдини як *Homo habilis* (людина вміла). Необхідно з'ясувати суть поняття виробнича діяльність, визначивши дві її складові (виготовлення примітивних знарядь праці і подальше їх застосування). Із зародженням виробничої діяльності змінюється й спосіб життя передлюдей. Вони дедалі частіше зупиняються на певний час на певних територіях. З'являються первісні стоянки. Визначаючи їхні типи, необхідно виділити стійбища, розподільчі стоянки та пояснити, яка між ними різниця. Варто зупинитися і на виготовленні *Homo habilis* знарядь, які слугували ношами, своєрідними сумками чи

кошиками. На цьому етапі еволюції передлюдини відбулися зміни й в міжстатевих стосунках. Для з'ясування їх особливостей потрібно розкрити зміст таких понять як елементарна сім'я, еструс у самок тощо.

Розглядаючи питання про фактори біологічної еволюції, насамперед потрібно визначити їх і зауважити, що найбільшу роль в еволюції людини дослідники відводять різним видам відборів (природний, індивідуальний, гregarний (гregarно-індивідуальний і гregarно-груповий), статевий). Як фактори біологічної еволюції розглядаються також мінливість (групова та індивідуальна), спадковість, генний потік або дрейф генів, радіаційний фон. Одним із факторів біологічної еволюції передлюдей є їхня виробнича діяльність, адже саме в процесі виробництва примітивних знарядь праці, застосування їх при добуванні їжі й відбувся фізичний розвиток людини.

Про початок соціогенезу – процесу становлення людського суспільства, можна говорити уже на стадії *Homo habilis*, оскільки вже у цей період у передлюдей поряд з біологічними за суттю відносинами з'являються такі, що мають ознаки соціальних. Тому, у цьому питанні варто розкрити зміст таких явищ як обмеження їстивного інстинкту та розвиток комуналістичних відносин у первісному стаді, поява праморалі та заборон у вигляді табу. Розкриття усіх цих питань має ґрунтуватися на використанні археологічних та палеоантропологічних джерел.

Семінарське заняття 2. Епоха архантропів та палеоантропів – період становлення людського суспільства (2 год.)

План

- 1.Формування виробничих та суспільних відносин у праобщині архантропів. Міжстатеві стосунки.
- 2.Еволюція праобщини архантропів. Виникнення мислення та мови.
- 3.Еволюція засобів праці та господарської діяльності палеоантропів (неандертальців). Житла та спосіб життя.
- 4.Формування суспільних відносин. Неандертальські поховання. Виникнення ідеологічних уявлень, мистецтва, раціональних знань.

Опрацювати поняття: праобщина, архантропи, палеоантропи, неандертальська проблема, осілість, проміскуїтет, сельбища, стійбища, тотемізм, анімізм, фетишизм, магія, мистецтво.

Література:

Основна:

- 1.Гаврюшенко О. А. Історія культури : навч. посіб. – К. : Кондор, 2004. – 763 с.
2. Першці А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ]. – К. : Виц. шк., 1980. – 224 с.
3. Сегеда С. Антропологія : навч. посібн. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
4. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

5. Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта. – М. : Прогресс, 1983. – 198 с.
- 6.Москаленко О. Ю. Про виникнення астрономічних знань у пізньому палеоліті / О. Ю. Москаленко // Література та культура Полісся : зб. наук. праць. – Ніжин, 2009. – Вип. 56. – С. 136–150.
- 7.Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства. – М. : Искусство, 1985. – 300с.
- 8.Токарев С. А. Ранние формы религии и их развитие. – М. : Политиздат, 1990. – 622 с.

Методичні рекомендації.

У історичній науці стадія архантропів вважається початковою стадією формування людського суспільства. При розгляді питання про праобщину архантропів та їх господарську діяльність необхідно з'ясувати спосіб життя (кочова та сезонна осілість), визначити види стоянок (стійбища, розподільчі стоянки, стоянки-майстерні, основні місця їх розташування, наявність житла (дати їхні характеристики). Мисливство й збиральництво – основні джерела

їжі. Наголосити, що архантропи уже вмiли користуватися вогнем, отриманим природним шляхом. У праобщині архантропів відбувався подальший розвиток комуналістичних відносин, що сприяло розвитку виробничих відносин. Тут виробничі відносини є соціальними або суспільними відносинами, а тому еволюціонувала суспільна воля, прамораль, виникали нові соціальні норми.

Аналізуючи статеві відносини архантропів, потрібно зупинитися на усуненні системи домінування, посиленні ролі жінки при складанні пари, появі суперництва між чоловіками за жінку, що набуло характеру боротьби за привернення її уваги. На цьому етапі статевий інстинкт, на відміну від харчового, ще не був придушений.

Еволюція праобщини архантропів мала два шляхи: у випадку сутичок двох праобщин (з'ясувати причини сутичок) одне об'єднання поглинало інше, або ж у разі збільшення кількості членів праобщини до певних розмірів (з'ясувати оптимальні розміри праобщини і що їх такими визначало) вони ділилися на дві дочірні праобщини. Соціальна еволюція проявлялася у появі в архантропів мислення та мови (розкрити причини їх появи, визначити їх одночасність чи послідовність і навести конкретні приклади зміни морфологічної будови архантропів, які про це свідчать).

Перехід від стадії архантропів до стадії палеоантропів супроводжувався подальшою еволюцією господарської діяльності первісних людей. Характеризуючи її, варто зупинитися на еволюції кам'яної індустрії, яка супроводжувалася удосконаленням мисливської зброї, що разом з накопиченням досвіду сприяло підвищенню ефективності полювання (поява спеціалізації у полюванні). З'ясувати як роль збиральництва – другого виду привласнюючого господарства, залежала від клімату. При розгляді питання про житла і спосіб життя, потрібно розкрити способи будівництва жител, визначити типи стоянок (стійбища і сельбища) та типи осілости (сезонна, перемінна, річна).

При розгляді питання про неандертальців та неандертальську проблему потрібно зупинитися на двох гіпотезах, які є в історичній науці (неандертальці – безпосередні пращури людини сучасного фізичного типу (типові та класичні неандертальці) та неандертальці – тупикова гілка в процесі еволюції людини (навести конкретні дані археологічної та антропологічної наук про особливості морфологічної будови палеоантропів та неоантропів). Формування суспільних відносин у палеоантропів характеризується появою турботи про членів праобщини (навести конкретні приклади), про це свідчать і неандертальські поховання (визначити причини, чому первісні люди почали здійснювати захоронення, які їх особливості). Розкрити суть, причини появи й інших явищ, що свідчать про соціалізацію палеоантропів (раціональні знання, мистецтво, перші релігійні уявлення).

Семінарське заняття 3. Ранньородова община мисливців і збирачів (2 год.)

План

1. Завершення процесу антропогенезу. Расогенез. Розширення початкової ойкумени.
2. Виникнення общинно-родового ладу.
3. Ранньопервісна (ранньородова) община:
 - а) природне середовище;
 - б) еволюція знарядь праці та типи мисливського господарства;
 - в) соціально-економічні відносини;
 - г) статевовікова організація. Шлюб та сім'я;
 - д) общинна організація, організація влади, соціальні норми;
 - е) духовна культура.

Опрацювати поняття: неоантроп, раси, расові типи, теорія моноцентризму, теорія поліцентризму, ранньопервісна община, колективна власність, індивідуальна власність, рід, екзогамія, ендогамія, фратрія.

Література:

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. «История»]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил.
2. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. для студ. істор. закл. освіти. – К. :

Либідь, 1999. – 228 с.

3. Першці А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ]. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
4. Сегеда С. Антропологія : навч. посібн. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

6. Анисимов А. Ф. Духовная жизнь первобытного общества. – М.-Л. : Наука, 1966. – 243 с.
7. Залізник Л. Л. Культурно-історичні зв'язки Полісся у первісну добу // Археологія : наук. журнал. – К., 2001. – № 4. – С. 119–125.
8. Кабо В. Р. Первобытная доземледельческая община. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
9. Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1974, – 308 с.

Методичні рекомендації.

Неоантроп (кроманьйонець) вважається людиною сучасного фізичного типу. Тобто, на цій стадії завершується процес антропогенезу, і продовжується формування людського суспільства. При розгляді даного питання необхідно зупинитися на розселенні первісних людей на всіх материках, розглянути теорії моноцентризму і поліцентризму щодо формування неоантропа і появи у нього основних расових ознак, зауважити про існування великих, малих, перехідних та локальних рас і визначити їхні характерні ознаки та причини їх появи.

При з'ясуванні причин появи общинно-родового ладу, потрібно визначити причини встановлення рідства по материнській лінії (матріархат), розкрити зміст таких понять як екзогамія і моногамія, проміскуїтет, рід, дуальна організація, плем'я.

Існування ранньородової общини все ще було надзвичайно залежним від природно-кліматичних умов, тому необхідно з'ясувати, який вид господарювання переважав залежно від клімату в тій чи іншій місцевості, показати появу нових знарядь (лук і стріли) і як це вплинуло на розвиток полювання (проаналізувати два типи мисливства – архаїчне (загінне, колективне) та індивідуальне), зупинитися на розвитку рибальства, удосконаленні його знарядь. При розгляді соціально-економічних відносин визначити основну їхню характеристику – колективізм, а при розкритті сімейно-шлюбних відносин проаналізувати основні форми сім'ї (кровноспоріднена, перехресно-двоюрідна, парна тощо).

Зауважити, що общинна організація й управління будувалися на принципі народовладдя та колективної волі (народні збори всіх членів общини, старійшина (не мав переваг над іншими членами колективу), відсутність апарату примусу, поділу влади, наявність статевого поділу праці, співробітництва. Удосконалення соціальної організації, накопичення досвіду привело до подальшого розвитку раціональних знань та релігійних уявлень (показати в чому це проявлялося. Навести конкретні приклади).

Семінарське заняття 4. Стадія пізньородової общини (2 год.).

План

1. Перехід від привласнювального до відтворювального господарства:
 - а) передумови виникнення землеробства і скотарства;
 - б) найдавніші осередки становлення відтворювального господарства.
2. Соціально-економічні відносини.
3. Народонаселення і його відтворення. Шлюб та сім'я.
4. Общинно-родова структура, організація влади і управління.
5. Духовна культура.

Опрацювати поняття: пізньопервісна община, неоантроп, привласнювальне господарство, відтворювальне господарство, полігінія, поліандрія, рід, клан, субклан, лінідж.

Література:

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: [учебн. по спец. “История”]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил.
2. Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. – К.: Вища школа, 1999. – 264 с.

3. Першці А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ]. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
4. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

5. Андреев И. Л. Происхождение человека и обществ. – М. : Мысль, 1988. – 415, [1] с.
6. Шнирельман В. А. Возникновение производящего хозяйства. – М. : Наука, 1989. – 448 с.

Методичні рекомендації.

При розгляді першого питання необхідно чітко визначити різницю між привласнюючим та відтворюючим господарством, з'ясувати, які види відносяться до кожного з них. Визначаючи причини переходу до відтворюючого господарства, потрібно зупинитися на природно-кліматичних змінах, що привело до зникнення одних видів рослин і тварин і появи інших; збільшенні чисельності населення, що викликало кризу мисливського господарства й нестачу продуктів харчування; накопиченні досвіду первісними людьми стосовно розведення рослин і тварин; технічному удосконаленні знарядь праці. Вказати, що процес переходу від привласнюючого до відтворюючого господарства в історичній науці отримав назву “неолітична революція” і пояснити її походження.

Визначаючи основні осередки появи землеробства та скотарства, потрібно зупинитися на теоріях моноцентризму та поліцентризму, наголосити на неодноразовій появі землеробства і скотарства (окремо з'ясувати час появи молочного скотарства).

Шлюбно-сімейні відносини у цей період практично не змінилися. Але варто зупинитися на таких явищах, що поширилися в цей час, як полігінія та поліандрія, весільна обрядовість, розлучення.

Як і раніше, основною організаційною структурою суспільства була община і рід, однак тут відбувається певна еволюція. Щоб розкрити її суть, потрібно розглянути такі види общини, як однородова і багатородова, визначити зміст понять клан, субклан, лінідж, розкрити функції родової общини, зупинитися на способах розселення (селища і хутори).

Показати, як первісні норми регулювали життя общини, чи розрізняли вони мотиви і наслідки вчинків. Зауважити, що первісної моралі і громадської думки було недостатньо для керування общиною, тому були необхідні лідери (старійшини), стати якими лише завдяки своїм якостям вже було замало, а потрібна була група підтримки. Показати, як формується лідерство і розкрити його суть.

Семінарське заняття 5. Економічні передумови процесу класоутворення (2 год.).

План

1. Передумови політогенезу.
2. Піднесення та прогрес господарського розвитку:
 - а) подальший розвиток відтворювального господарства;
 - б) відкриття металургії та становлення ремесла;
 - в) інтенсифікація обміну;
 - г) перетворення надлишкового продукту в додатковий. Виникнення приватної власності.

Опрацювати поняття: данництво, додатковий продукт, надлишковий продукт, престижна економіка, відокремлена, колективна, індивідуальна, приватна власність.

Література:

Основна:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества: учебн. по спец. “История. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил.
2. Давня історія України : [у 2-х кн.]. – Кн. 1. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.
3. Залізняк Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. – К.: Вищ. шк., 1999. – 264 с.
4. Першці А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф-тів ВНЗ]. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
5. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

6. Залізник Л. Л. Доба катастроф у первісній Європі та її історичні наслідки // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 96–115.

Методичні рекомендації.

Визначаючи передумови політогенезу, варто проаналізувати ті зміни, які відбувалися у первісному суспільстві на етапі переходу його до епохи палеометалу (піднесення виробництва, зростання обсягу надлишкового продукту, становлення нових форм сімейної та суспільної власності, занепад потестарної організації тощо). Необхідно наголосити, що проблема занепаду первісного суспільства і формування цивілізації є пріоритетною в історичній науці. З цього приводу існує дві концепції – формування державності як подальший розвиток потестарної організації та розпад первісного ладу як закономірний наслідок розвитку виробництва. У відповіді необхідно докладно проаналізувати ці дві концепції, назвати їхніх представників в історичній науці.

Оскільки переважаючою є концепція про розвиток виробництва, тому при розгляді наступних питань особливу увагу необхідно звернути на розвиток різних галузей відтворювального господарства (типи землеробства, його галузі, типи скотарства, поява та розвиток домашніх промислів, їх еволюцію в ремесло тощо). Окремо слід виділити металургію.

Паралельно розвитку металургії йде розвиток інших видів ремесла. Доцільно показати, які це були ремесла, охарактеризувати їх, виділити з їх числа престижні види, визначити причини відокремлення ремесла від землеробства. З огляду на ці явища, потрібно прослідкувати також процес перетворення надлишкового продукту у додатковий і показати, як це сприяло появі приватної власності та інтенсифікації обміну. Необхідно чітко розрізняти, що саме в період первісності перебувало у колективній власності, індивідуальній та приватній.

Семінарське заняття 6. Становлення інститутів політичної влади в первісному суспільстві (2 год.).

План

1. Визрівання інститутів класового суспільства (політичної влади, держави):

- а) зародження експлуатації та суспільних класів – класогенез;
- б) основні форми експлуатації;
- в) головні напрями становлення політичної влади.

2. Економічні та політичні засади переходу до патріархату. Шлюб та сім'я.

Опрацювати поняття: класогенез, політогенез, потестарна організація, плутократичний шлях політогенезу, аристократичний шлях політогенезу, військова демократія, рабство, редистрибуція, сакралізація, цивілізація.

Література:

Основна:

- 1. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. У зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана. – Твори. – Т. 21 – К. : Політвидав України, 1964. – С. 23–171.
- 2. История первобытного общества. Эпоха класообразования; под ред. Ю. В. Бромлея. – М. : Наука, 1988. – 568 с.
- 3. Станко В. Н. История первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.

Додаткова:

- 4. Алексеев В. П. Человек: эволюция и таксономия (некоторые теоретические вопросы). – М. : Наука, 1985. – 285 с.
- 5. Ламберт Д. Доисторический человек : Кембриджский путеводитель. – Л. : Недра, 1991. – 256 с.
- 6. Малинова. Р. Прыжок в прошлое. Эксперимент раскрывает тайны древних эпох. – М. : Мысль, 1988. – 312 с.
- 7. Марков Г. Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе. – М. : Наука, 1979. – 380 с.

Методичні рекомендації.

Готуючись до першого питання, необхідно чітко визначити, які зміни відбулися в господарському розвитку первісного суспільства (перетворення надлишкового продукту у додатковий, поява приватної власності, інтенсифікація обміну, поява торгівлі тощо) і як це вплинуло на подальше розшарування в середовищі первісних людей. Таким чином будуть розглянуті передумови зародження експлуатації та формування класів. Визначаючи типи експлуатації, потрібно охарактеризувати кожен з них і визначити найбільш і найменш розповсюджені в цю епоху.

З'ясувавши економічні передумови процесу класогенезу, варто розкрити основні шляхи формування політичної влади (військовий, аристократичний, плутократичний). При цьому має бути з'ясована роль окремої особи (її якості, авторитет, матеріальне становище) та роль певних колективів при різних шляхах інституалізації влади. Показати, який з шляхів був характерним для того чи іншого регіону.

Для періоду формування політичної влади характерним є майже повсюдний перехід від матриархату до патріархату. Потрібно дати визначення цьому поняттю, визначити економічні та політичні передумови цього явища, з'ясувати, чому зменшується роль жінки і зростає роль чоловіка. Окрема увага має бути приділена змінам в шлюбно-сімейних відносинах того періоду (традиції укладання шлюбів, типи сімей тощо).

Семінарське заняття 7. Соціально-економічний розвиток Стародавнього Єгипту в епоху Середнього царства (4 год.).

План

1. Розвиток давньоєгипетського господарства:
 - а) сільське господарство та його особливості;
 - б) основні галузі ремісничого виробництва;
 - в) торгівля та її характеристики.
2. Особливості соціальної стратифікації єгипетського суспільства доби Стародавнього та Середнього Царства.
3. Староєгипетська сім'я та її характерні риси.

Опрацювати поняття: іригаційна система, шадуф, ніломір, мерет, неджес, баку, хему, дебен, кену, семдет.

Література:

Основна:

1. Практикум по истории древнего мира. Вып. 1. Древний Восток : Для студентов з/о 1 курса исторического факультета / Под ред. И. С. Свенцицкой. – М. : Просвещение, 1981. – С. 8–14, 59–67.
 2. Тематическая хрестоматия по истории древнего мира. Вып 1. Древний Восток / Сост. Н. И. Пикус. М. : Изд-во МГУ, 1963. – С. 46–75.
 3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 55–76.
 4. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. М. А. Коростовцева и др. – М. : Высшая школа, 1980. – Ч.1. – С. 31–56.
 5. Авдиев В. И. История древнего Востока. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
- История древнего Востока : учебник; под ред. В. И. Кузищина. – М. : Высш. шк., 2002. – 460 с.

Додаткова:

6. Берлев О. Д. Трудовое население Египта в эпоху Среднего царства. – М. : Наука, 1972. – 364 с.
7. Васильев А. М. Египет и египтяне / А. М. Васильев. – М. : Мысль, 1986. – 255 с.
813. Савельева Т. Н. Как жили египтяне во время строительства египетских пирамид. – М. : Наука, 1971. – 118 с.
9. Стучевский И. А. Зависимое население Древнего Египта [Текст]. – М. : Наука, 1966. – 163 с.

10. Ткачук П. Д. Історія стародавнього Сходу й античних країн у термінах, назвах, поняттях і датах : тлумач. слов. для студ. іст. ф-тів ін-тутів, ун-тів та вчителів історії. – Луцьк : Надстир'я, 1992. – 114 с.

Методичні рекомендації.

Основою господарської діяльності стародавніх єгиптян було сільське господарство, тому важливо визначити його характерні особливості, з'ясувати екстенсивним чи інтенсивним шляхом воно розвивалося. Показати особливості побудови іригаційних систем басейнового типу, залежність с/г робіт від розливів Нілу тощо. Необхідно з'ясувати призначення і спосіб дії ніломіра, шадуфа, визначити поширені с/г культури та види тварин, яких вирощували чи використовували у господарстві. Ремісничче виробництво на відміну від с/г розвивалося інтенсивніше, низка ремесел досягли високого рівня (вказати які саме), Визначити, які ремесла почали освоюватися в період Середнього і Нового царств, де єгиптяни брали промислову сировину. При розгляді питання про торгівлю, необхідно зауважити, що вона носила обмінний характер, визначити які товари вважалися еквівалентом грошей, на якому рівні була внутрішня і зовнішня торгівля, що ставало предметом торгівлі чи товарообміну.

При характеристиці соціальної структури Стародавнього Єгипту необхідно вказати, що була відсутня чітка стратифікація суспільства, виділити соціальні групи, які складали еліту та соціальні низи, показати, які зміни відбулися в соціальній структурі населення Єгипту доби Серднього царства. З'ясувати правове становище таких груп населення як мерет, неджес, хемуу, баку тощо. Нарешті, побудувати чітку соціальну піраміду (від фараона до найнижчого соціального прошарку).

Розглядаючи питання про староегипетську сім'ю, варто наголосити на особливостях правового становища жінки, визначити її права, охарактеризувати умови укладання шлюбу, сімейні відносини між чоловіком та дружиною, батьками та дітьми.

Семінарське заняття 8. Стародавній Єгипет доби Нового і Пізнього царств (2 год.).

План

- 1.Звільнення Єгипту від гіксосів і перетворення Єгипту в “світову державу”.
- 2.Реформи Аменхотепа IV: причини, особливості, наслідки.
- 3.Єгипет доби XIX династії та Рамесидів. Фіванська теократія.
- 4.Політичний устрій єгипетської держави періоду Пізнього Царства.

Опрацювати поняття: фараон, ном, гіксоси, династія, культ, теократія.

Література:

Основна:

1. Гроссман Ю. Історія стародавнього світу : Практикум : Навч. посібник для іст. фак. ун-тів. – Львів : Вища шк. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1985. – С. 26–49.
2. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина и И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – С. 5–16.
3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 55–76.
4. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие. – М. : Высш. шк., 2001. – 512 с.
5. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.
6. Тураев Б. А. История Древнего Востока [Текст] : науч. изд. – Мн. : Харвест, 2002. – 752 с.

Додаткова:

7. Монтэ. П. Египет Рамсесов. Повседневная жизнь египтян во времена великих фараонов / Пер. с франц. Ф. Л. Мендельсона. – М. : Наука, 1989. – 376 с.
8. Стучевский И. А. Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке. – М. : Наука, 1987. – 311 с.
9. Стучевский И. А. Земледельцы государственного хозяйства древнего Египта эпохи Рамессидов [Текст]. – М. : Наука, 1982. – 256 с.

10. Стучевский И. А. Рамзес II и Херихор. Из истории Древнего Египта эпохи Рамесидов. – М. : Наука, 1984. – 240 с.

Методичні рекомендації.

Перш ніж викласти історію визволення Єгипту від гіксоського панування, необхідно визначити значення терміну «гіксоси», відновити основні події і факти завоювання ними єгипетських земель (звідки і яким чином ці племена потрапили на територію держави, як закріпилися тут тощо). Показати політику єгипетських фараонів, яка сприяла зміцненню держави і перетворенню її в одну з провідних держав тогочасного світу.

Розглядаючи реформаторську діяльність фараона Аменхотепа IV, потрібно визначити причини релігійно-політичної реформи (в першу чергу – послаблення жрецтва та родової аристократії), викласти її суть (введення єдинобожжя – з якою метою?). Потрібно визначити основні соціальні верстви, на які спирався фараон у проведенні реформи, показати, які саме заходи були впроваджені, визначити успішність цієї реформи і її результати.

Зосередившись на внутрішньому реформуванні, Аменхотеп IV зовсім не дбав про зовнішньополітичний престиж Єгипту, почастишали вторгнення сусідів, зокрема, хетів, тому перед фараонами XIX династії постало завдання піднесення міжнародного авторитету держави. Необхідно показати особливості реформування війська фараонами Хоремхебом та Рамзесом I, визначити напрямки основних військових походів Сеті I, детально проаналізувати завойовницьку політику Рамзеса II та визначити її наслідки. Наголосити на тому, що завоювання ослабили Єгипет, через що наступники Рамзеса II (Рамесиди) втрачають вплив, влада фараонів послаблюється і врешті-решт встановлюється так звана Фіванська теократія (розшифрувати це поняття).

В останній період своєї історії – Пізнє царство, Єгипетська держава увійшла ослаблено і роздробленою. На території Стародавнього Єгипту в різні роки встановлюється панування різних іноземних династій (визначити ці династії та зупинитися на особливостях їхнього правління). Остаточно єгипетські землі втратили свою незалежність в першій чверті VI ст., коли були завойовані перським правителем Камбізом.

Семінарське заняття 9. Економічний розвиток Вавилону за законами Хаммурапі (2 год.).

План

1. Закони Хаммурапі як історичне джерело.
2. Відображення особливостей господарського життя вавілонян в законах Хаммурапі:
 - а) іригаційне землеробство;
 - б) тваринництво;
 - в) ремесло;
 - г) торгівля та лихварство.

3. Форми власності, система землекористування.

Опрацювати поняття: авелум, мар-авелум, мушкенум, тамкар, шамаллум, декум, редум, лубуттум, баїрум, рабіанум, ільк.

Література:

Основна:

1. Гроссман Ю. Історія стародавнього світу : Практикум : Навч. посібник для іст. фак. ун-тів. – Львів : Вища шк. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1985. – С. 26–49.
2. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Перевод и комментарии И. М. Дьяконова // Вестник древней истории. – 1952. – № 3–4.
3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 55–76.
4. Авдиев В. И. История древнего Востока. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
5. История древнего Востока : учебник / А. А. Вигасин [и др.] ; под ред. В. И. Кузицина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2002. – 460 с.

Додаткова:

6. Белявский В.А. Вавилон легендарный и Вавилон исторический. – М. : Мысль, 1971. – 319 с.

7. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие / Л. С. Васильев. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Высшая шк., 2001. – 512 с.
8. Замаровський В. Спочатку був Шумер / В. Замаровський. – К. : Веселка, 1983. – 208 с.
9. 12. Книга для чтения по истории древнего мира / Под ред. А. И. Немировского. – М. : Просвещение, 1981. – С. 54–62.

Методичні рекомендації.

Характеризуючи «Закони Хаммурапі» як джерело, спочатку необхідно наголосити на тому, хто такий Хаммурапі, роки його правління, особливості його внутрішньої політики. Також варто розкрити причини прийняття цього законодавчого кодексу, визначити, що покладено в його основу, структуру законника, який вигляд мали закони в часи Хаммурапі і як вони були доведені до відома населення, а також викласти історію віднайдення цього кодексу і його дослідження сучасними вченими.

При характеристиці господарського життя вавилонян необхідно посилатися на статті Законів Хаммурапі, які дають уявлення про розвиток сільського господарства. Потрібно віднайти, зачитати та проаналізувати статті, у яких згадується ірригаційне господарство (визначити його особливості); знаряддя праці; сільськогосподарські культури, що вирощували; тварин, яких використовували при обробітку землі; визначити види землеробства (з посиланням на статті) – вирощування зернових (яких саме), городництво, садівництво. Необхідно також з посиланням на статті визначити, яку худобу вирощували, з якою метою (для м'ясо-молочних продуктів, для вовни, як тяглову силу тощо); які покарання чекали за пошкодження тварин. На основі кодексу Хаммурапі визначити і перелічити найпоширеніші види ремесел, з'ясувати, які з них були престижними, яку плату отримували майстри і яку відповідальність несли за неякісно виконану роботу.

Готуючись до відповіді на третє питання, зверніть увагу на те, що Закони Хаммурапі не містять загального поняття права власності. Разом з тим, існували та захищались правом різні форми права власності, зокрема царська, храмова, общинна, приватна. Знайдіть у тексті Законів Хаммурапі відповідні норми. Виявіть, які речі могли бути об'єктами різних форм права власності. У Стародавньому Вавилоні існувало умовне утримання майна. За виконання служби, здебільшого військової, цар надавав у користування ділянку землі або інше майно, причому власником майна залишався цар. Цей правовий режим мав назву ільк. Знайдіть у тексті Законів Хаммурапі норми, які регулюють правомочності утримувача ілька. З'ясуйте, яким чином захищалося право власності царя на це майно.

Семінарське заняття 10. Вавилонське суспільство за законами Хаммурапі (4 год.).

План

1. Соціальна структура вавилонського суспільства: вільне та залежне населення.
2. Характер та джерела рабства у Стародавньому Вавилоні.
3. Спадкові та сімейні відносини за законами XVIII ст. до н. е.
4. Особливості судочинства та кримінального права в давньовавилонській державі.

Опрацювати поняття: авелум, мар-авелум, мушкенум, тамкар, шамаллум, декум, лубуттум, баїрум, рабіанум.

Література:

Основна:

1. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Перевод и комментарии И. М. Дьяконова // Вестник древней истории. – 1952. – № 3–4.
2. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина и И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – С. 5–16.
3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 55–76.
4. Авдиев В. И. История древнего Востока. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
5. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие. – М. : Высшая шк., 2001. – 512 с.

Додаткова:

6. Замаровський В. Спочатку був Шумер. – К. : Веселка, 1983. – 208 с.

7. Редер Д. Г. К вопросу о юридическом положении рабов по законам Хаммурапи // Древний Восток. Вып. 1. М., 1975. – С. 230–245.

Методичні рекомендації.

Старовавилонське суспільство мало становий характер. У Стародавньому Вавилоні існували два стани вільного населення: авелум (дослівно – мужі, чоловіки, сини чоловіків) та мушкенум (підкорені, слуги). Права перших захищались законом більше, ніж других, які і не вважались людьми у повному юридичному сенсі слова. За текстом Законів Хаммурапі знайдіть підтвердження нерівності авелумів та мушкенумів. Закони Хаммурапі мають багато постанов, пов'язаних з правовим становищем різних професійних груп. Такими, зокрема були, воїни, торговельні агенти, жриці, лікарі. З'ясуйте права та обов'язки різних груп воїнів, умови, на яких вони несли військову службу. Проаналізуйте відмінності між різними групами торговельних агентів. Виявіть, які групи ремісників існували у Стародавньому Вавилоні.

Друге питання присвячене окремій верстві населення Стародавнього Вавилону, яку складали раби. З'ясуйте, які джерела рабства відомі Законам Хаммурапі, які риси об'єкта права та суб'єкта права мав раб, тобто які він мав права та обов'язки.

Підготовка до третього питання семінарського заняття передбачає з'ясування умов і порядку укладання шлюбу. З'ясуйте, чи можливим було укладення шлюбу між представниками різних соціальних верств; визначте особливості особистих та майнових відносин подружжя. Не виключалась можливість розлучення за наявності поважних причин. З'ясуйте підстави для розлучення з ініціативи чоловіка та ініціативи дружини. Віднайдіть статті про становище дітей (наприклад, діти могли бути предметом застави, але також встановлювалась рівність дітей, навіть, за певних обставин, дітей від рабині). Батько не міг свавільно позбавити сина спадщини. Спадкування відбувалось за законом та заповітом. З'ясуйте коло спадкоємців за законом. Зробіть загальний висновок про характер давньовавилонської сім'ї: патріархальний чи матріархальний.

При підготовці до четвертого питання зверніть увагу на майже повну відсутність загальних понять кримінального права: лише в окремих випадках беруться до уваги вина, обставини, що виключають, пом'якшують або обтяжують відповідальність. З'ясуйте, які діяння можна віднести до таких груп злочинів: проти правосуддя; проти особи; проти власності; проти сім'ї та моральності; посадові злочини. Зверніть увагу на відсутність злочинів проти релігії та держави та дайте цьому факту пояснення. Покарання мало на меті залякування, тому воно носило надзвичайно жорстокий і примітивний характер. Покарання конструювалось за принципом таліону («око за око, зуб за зуб»). Він використовувався лише у відносинах між рівними, тоді як стосовно нижчих використовувалась система штрафів.

Семінарське заняття 11. Соціально-економічний розвиток та політичний лад Ассирії II пол. II тис. до н. е. за середньоассирійськими законами (2 год.).

План

1. Сільське господарство та форми землеволодіння. Розвиток ремесла і торгівлі.
2. Майнове розшарування в ассирійському суспільстві. Рабство та його характер.
3. Спадкове, сімейне та карне право за середньоассирійськими законами.
4. Державний устрій Ассирії в середньоассирійський період.

Опрацювати поняття: екзогенне і ендогенне рабство, лімму, ішшакум, рабшак.

Література:

Основна:

1. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Перевод и комментарии И. М. Дьяконова // Вестник древней истории. – 1952. – № 3–4.
2. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина и И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – С. 57–67.

3. Хрестоматия по истории древнего Востока. Ч. 1. / Под ред. акад. М. А. Коростовцева, И. С. Кацнельсона, проф. В. И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1980. – С. 195–224.
4. Древние цивилизации / Под общей ред. Г. М. Бонград-Левина. – М. : Мысль, 1989. – 479 с. : ил.
5. История древнего Востока : учебник / А. А. Вигасин [и др.] ; под ред. В. И. Кузицина. – М. : Высшая шк., 2002. – 460 с.
6. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.

Додаткова:

7. Матвеев К. П. Ассирийцы и ассирийская проблема в новое и новейшее время. – М. : Наука, 1979. – 189 с.

Методичні рекомендації.

При підготовці до першого питання варто розпочати із з'ясування природно-кліматичних і географічних умов території, яка входила до складу Ассирійської держави. Залежно від рельєфу (гірська місцевість, рівнина) розвивалися різні види с/г – землеробство, садівництво, скотарство. Визначити, в яких саме регіонах які галузі господарства розвивалися, які культивували рослини, які види худоби і з якою метою розводили. Необхідно також визначити типи господарств залежно від форм власності (державне, храмове тощо). Розглядаючи питання про форми землеволодіння, потрібно з'ясувати, зокрема, поняття мала і велика межа, визначити, чи можливими були оренда та продаж землі тощо. Аналізуючи розвиток ремесла, варто звернути увагу на забезпеченість країни сировиною, а вже виходячи з цього визначити, які види ремесла були найбільш розвинутими. У ассирії розвивалася внутрішня і зовнішня торгівля, однак різними темпами. Тому необхідно з'ясувати, яка торгівля досягла більшого розвитку, чим це було спричинено. Потрібно також визначити товари, що експортувалися та імпортувалися. Свої відповіді студенти мають підтверджувати відповідними статтями з староассирійських законів.

У ассирійському суспільстві не було рівності, воно складалося з кількох станів, які відрізнялися за своїми правами. На основі законів з'ясуєте, які це були прошарки суспільства, які права і обов'язки вони мали. Окремо проаналізуйте прошарок рабів, визначте основні джерела та особливості рабства.

Як і в інших країнах Сходу, в Ассирії у сім'ї було верховенство чоловіка. Посилаючись на закони, з'ясуєте правове становище жінки в сім'ї та в суспільстві, визначте особливості спадкового права. Окрему увагу зосередьте на карному праві, визначивши основні види злочинів та покарання за них.

Упродовж свого існування Ассирійська держава вела завойовницькі війни, відповідно змінювалась її територія, населення, адміністративно-територіальний устрій. Визначте і проаналізуйте ці зміни.

Змістовий модуль 2. Мала Азія та Східне Середземномор'я. Стародавні держави Індії та Китаю.

Семінарське заняття 12. Хетське господарство і суспільство у XIV–XIII ст. до н. е. (2 год.).

План

1. Джерела вивчення суспільно-економічних відносин в Хеттії.
2. Сільське господарство, ремесло і торгівля в Хеттській державі за хетськими законами.
3. Особливості станового поділу населення Хеттії:
 - а) вільне населення;
 - б) раби.
4. Сім'я, сімейне право та становище жінки в Хеттії у XIV–XIII ст. до н. е.

Опрацювати поняття: панку, матрилінійна і патрилінійна системи престолонаслідування; міри довжини – данн, площі – гіпессар, місткості – ціппадані, ваги – сикль, міна, талант.

Література:

Основна:

1. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Перевод и комментарии И. М. Дьяконова // Вестник древней истории. – 1952. – № 3–4.
2. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 309–326, 330–332.
3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. М. А. Коростовцева и др. – М. : Высшая школа, 1980. – Ч.1. – С. 263–291.
4. Авдиев В. И. История древнего Востока. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
5. Герни О. Р. Хетты. – М. : Наука, 1987. – 240 с.
6. Редер Д. Г. Історія стародавнього світу [Текст] : навчальний посібник для пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 249 с. : іл. – Розд. 16.

Додаткова:

7. Гиоргадзе Г. Г. О престолонаследовании в Древнехеттском црпстве // Вестник древней истории. – 1969. – № 4.
8. Замаровский В. Тайны хеттов [Текст]. – М. : Наука, 1968. – 335 с. : ил.
9. Маккуин Дж. Хетты и их современники в Малой Азии. – М. : Гл. ред. восточ. лит-ры изд-ва “Наука”, 1983. – 184 с.
10. Менабде Э.А. К вопросу об экономическом развитии Хеттского царства (по данным Хеттских законов): Проблемы социально-экономической истории древнего мира. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 73.
11. Попов В. П. О статусе рабов в хеттском обществе // Вестник древней истории. – 1969. – №3. – С. 73–81.

Методичні рекомендації.

При підготовці до першого питання необхідно детально ознайомитися з хрестоматіями з історії Стародавнього Сходу, у яких вміщені, серед іншого, й джерела з історії Хеттської держави (історичні, політичні, соціально-економічні документи). Окрім писемних джерел, варто проаналізувати й інші, зокрема археологічні.

Розглядаючи питання про господарство хетів, необхідно наголосити на тому, що основу його складало сільське господарство, зокрема скотарство (пояснити, чому ця галузь була переважаючою). Визначити провідні галузі скотарства (вівчарство) і з чим це було пов'язано. Говорячи про землеробство, визначте, які його галузі розвивалися найбільш інтенсивно (виноградарство, садівництво – чому?), які культури вирощували. На підставі законів з'ясуйте провідні види ремесла та особливості хеттської торгівлі. Свої висновки необхідно підтвердити документальними свідченнями.

Хеттське суспільство було стратифіковане, закони чітко виділяють у ньому вільних і залежних людей. За законами виділіть основні категорії вільного та залежного населення, з'ясуйте їхні права та обов'язки. Окремо зосередьтеся на рабстві (його масштаби, джерела, сфера використання тощо).

Хеттська сім'я була патріархальною, тому потрібно визначити роль жінки в ній, її права та обов'язки, залежність від чоловіка. Закони також дозволяють визначити умови і особливості укладення шлюбів класичних та між представниками різних соціальних груп, спадкові права дітей різної статі тощо. Важливо також порівняти становище звичайної (середньостатистичної) хеттської жінки та жінок з соціальних верхів (наприклад, цариця).

Семінарське заняття 13. Суспільно-політичний та економічний розвиток держав Східного Середземномор'я в I тис. до н. е. (2 год.)

План

1. Фінікія та Сирія в I тис. до н. е.
2. Утворення єврейської держави у стародавній Палестині. Держава Давида і Соломона.
3. Розпад Ізраїльсько-Іудейського царства. Рух пророків та реформи Іосії.

Опрацювати поняття: Східне Середземномор'я, Біблія, Яхве, євреї.

Література:

- 1.Біблія (будь-яке видання).
- 2.Гроссман Ю. Історія стародавнього світу : Практикум : Навч. посібник для іст. фак. ун-тів. – Львів : Вища шк. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1985. – 223 с.
- 3.Хрестоматія по истории древнего Востока. Ч. 2. / Под ред. М. А. Коростовцева, И. С. Кацнельсона, В. И. Кузичина. – М.: Высшая школа, 1980. – 256 с.
- 4.Хрестоматія по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера.– М. : Изд-во вост. лит., 1963. – 544 с.
- 5.Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 590 с. .
- 6.Редер Д. Г. Історія стародавнього світу [Текст] : навчальний посібник для пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 249 с. : іл.

Додаткова:

- 7.Грей Джон. Ханаанцы. На земле чудес ветхозаветных. — М.: Центрполиграф, 2003. — 224 с.
- 8.Кривелев И. А. Раскопки в «библейских» странах. — М.: Советская Россия, 1965. — 320 с.
- 9.Нот Мартин. История Древнего Израиля / Пер. Ю. П. Вартанова. — СПб.: Изд-во «Дмитрий Буланин», 2014. — 496 с.

Методичні рекомендації.

Фінікія та Сирія – східносередземноморські держави, активний розвиток і піднесення яких припадає на I тис. до н. е. Характеризуючи суспільно-політичний устрій цих державних утворень, необхідно мати на увазі, що це не були централізовані держави, а об'єднання окремих міст-держав, де переважаючи позиції займало то одне, то інше місто. Варто наголосити на тому, що це були монархічні держави, де правителі не обожнювалися, а у внутрішній політиці вони часто залежали від міських общин. При аналізі господарського розвитку слід наголосити на провідній ролі торгівлі (зовнішньої, транзитної), необхідно визначити торговельні пріоритети того чи іншого міста, предмети імпорту та експорту тощо. Порівнюючи господарство двох державних утворень, визначте його пріоритетні галузі у Фінікії та в Сирії.

При підготовці до другого питання слід показати історію створення Ізраїльсько-Іудейського царства за правління Саула (боротьба євреїв з филистимлянами). Особливо варто зупинитися на правлінні царя Давида, проаналізувати проведені ним реформи, визначити основні напрямки і особливості внутрішньої та зовнішньої політики царя Соломона. Показати як релігійні реформи вплинули на внутрішню ситуацію в країні і які вони мали наслідки.

Визначаючи причини занепаду Ізраїльсько-Іудейської держави, важливо акцентувати увагу на соціальній структурі суспільства (кількісний склад іудеїв та ізраїльтян та їхнє правове становище в цій державі). Необхідно також порівняти становище двох держав – Ізраїля та Іудеї, визначити особливості їх соціально-економічного та політичного розвитку. Розкриваючи історію Палестини в II пол. I тис. до н. е., зверніть увагу на рух пророків та реформи Іосії (причини, основні характеристики, наслідки).

Семінарське заняття 14. Перська держава за Дарія I (4 год.).

План

1. Політична криза в державі Ахеменідів наприкінці VII – поч. VI ст. до н. е. Прихід до влади Дарія I.
2. Державні реформи Дарія I та їх значення:
 - а) адміністративно-територіальна;
 - б) економічна;
 - в) правова;
 - г) системи управління;
 - д) військова.
3. Наслідки суспільного реформування Дарія I в Ахеменідській державі.

Опрацювати поняття сатрап, сатрапія, маг, дарик, сикль.

Література:

Основна:

1. Геродот. История. – Л.: Наука, 1972, кн. I, III.
2. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – С. 354–364.
3. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие. – М. : Высшая шк., 2001. – 512 с.
4. История древнего Востока : учебник / А. А. Вигасин [и др.] ; под ред. В. И. Кузицина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2002. – 460 с.
5. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навчальний посібник / Крижанівський О. П. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.
6. Редер Д. Г. Історія стародавнього світу [Текст] : навчальний посібник для пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 249 с. : іл.
7. Тураев Б. А. История Древнего Востока [Текст] : науч. издание. – Мн. : Харвест, 2002. – 752 с.

Додаткова:

8. Дандамаев М. А. Политическая история Ахеменидской державы. – М. : Наука, 1985. – 324 с.
9. Древние цивилизации / Под общей ред. Г. М. Бонград-Левина. – М. : Мысль, 1989. – 479 с. : ил.
10. Фрай Р. Наследие Ирана. – М. : Наука, 1972. – 467 с.
11. Фрай Р. Н. Зороастрийские представления. – М. : Наука, 1972. – 628 с.

Методичні рекомендації.

Завойовницька політика правителів Перської держави стала однією з причин політичної кризи в середині самої країни. У той час, коли цар Камбіз здійснював похід на Єгипет, у державі відбувся переворот і владу захопив самозванець маг Гаумата. Охарактеризуйте недовге правління Гаумати під іменем Бардії і покажіть, яким чином він був усунений від влади. Хто долучився до цього, яку роль у цій ситуації відіграв Дарій. Також дайте короткий портрет Дарія – його походження, ким він був на час сходження на перський престол тощо.

Утвердившись на престолі, Дарій I був змушений подбати про зміцнення своєї влади, оскільки по всій країні прокотилася хвиля повстань проти нього. З цією метою він у короткі терміни провів низку реформ. Визначте ці реформи (адміністративно-територіальна (новий територіальний поділ на сатрапії на чолі з сатрапами, що контролювалися секретарями та постійними інспекціями – «очі й вуха царя»), економічна (нововведення в оподаткуванні, введення нової монети – дарик), управлінська (визначте, якою була центральна влада, хто управляв на місцях і які мав повноваження), правова (правовий статус персів та підкорених народів), військова (створення нових видів військ – яких?, з'ясуйте, хто такі «безсмертні», яким був їхній етнічний склад.)).

Суть реформ Дарія I зводилася насамперед до забезпечення панування персів в рамках створеної ними світової держави. Визначте, наскільки перському правителю це вдалося. Зверніть увагу на те, що хоча реформи Дарія сприяли централізації держави і привели до появи складної бюрократичної системи управління, проте Персія багато в чому ще зберігала примітивний характер стародавнього племінного союзу, хоча вже з введеними реформами, що випереджали ступінь розвитку ахеменідського суспільства на декілька століть.

Семінарське заняття 15. Соціально-економічний розвиток стародавнього суспільства за Законами Ману та “Артхашастрою” (4 год.).

План

1. Економічний розвиток стародавньої Індії та його особливості в сер. I тис. до н. е.
2. Варно-кастовий лад як особливість соціального устрою Стародавньої Індії.
3. Форми власності й залежності в стародавньому суспільстві.
4. Система общин і сім'я в соціальній стратифікації індійського суспільства.

Опрацювати поняття: варна, джаті, каста, брахмани, кшатрії, вайші, шудри, чандали, кармакари, даса, дхарма.

Література:

Основна:

1. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина и И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – С. 74–83.
2. Практикум по истории древнего мира. Вып. 1. Древний Восток : Для студентов з/о 1 курса исторического факультета / Под ред. И. С. Свенцицкой. – М. : Просвещение, 1981. – С. 92–108.
3. Хрестоматия по истории древнего мира (пособие для учителей) / Под ред. Е. Черкасовой. – М. : Высшая шк., 1991. – С. 83–95.
4. Авдиев В. И. История древнего Востока. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
5. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие. – М., 2001. – 512 с.
6. Редер Д. Г. Історія стародавнього світу [Текст] : навчальний посібник для пед. ін-тів. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 249 с. : іл. Розд. XXI.

Додаткова:

7. Бонгард-Левин Г. М. Древняя Индия. Исторический очерк. – М. : Наука, 1969. – 736 с.
8. Бонгард-Левин Г. М. Общество и государство древней Индии // ВДИ. – 1981. – №1.
9. Голоси стародавньої Індії : антологія давньоіндійської літератури / Пер. із санскриту, упоряд. П. Рітгер. – К. : Дніпро, 1982. – 351 с.
10. Косамби Д. Культура и цивилизация древней Индии : исторический очерк / пер. с англ. М. Б. Граковой-Свиридовой. – М. : Прогресс, 1991. – 216 с.
11. Нараян Р. К. Боги, демоны и другие [Текст] : [Инд. мифы]. – М. : Наука, 1975. – 255 с.

Методичні рекомендації.

Розглядаючи питання про економічний розвиток Індії означеного періоду, необхідно виділити основні види занять стародавніх індійців – землеробство, скотарство, ремесла, торгівля; з'ясувати, які з них були переважаючі, якими шляхами (екстенсивним чи інтенсивним) ішов їх розвиток; як на цей розвиток впливали кліматичні умови, географічне розташування, політична ситуація тощо. Основу господарства складало іригаційне землеробство (які його особливості і відмінності), визначте, яких розводили тварин і з якою метою, які види ремесел розвивались, якою була торгівля (внутрішня і зовнішня), що було предметом торгівлі.

Сутність варно-кастового ладу є темою другого питання. Особливістю Стародавньої Індії був поділ населення на чотири варни: брахманів, кшатріїв, вайшій, шудр. Крім того, для індійського суспільства був характерним чіткий поділ на касты – об'єднання людей за професійною ознакою. Керуючись «Законами Ману» та «Атрхашастрою», визначте, яким чином індійці пояснювали походження кожної з варн, виявіть основну дхарму для всіх варн та дхарму кожної варни. Зверніть увагу на нерівноправність варн у цивільних справах, на залежність призначення покарань від варни потерпілого та злочинця. Також потрібно зупинитися на частині населення, що була поза варнами, так звані недоторкани (чандали).

«Закони Ману» та «Атрхашастра» фіксували такі форми власності – державна (царська), общинна та приватна, і такі способи набуття права власності: спадкування, дарування, купівля, завоювання, лихварство, виконання роботи та отримання милостині. Знайдіть у тексті законів норми, які регулюють ці дії, а також виявіть види та способи укладення цивільних угод. Форми залежності – раби і наймані робітники-камкари (визначте їх правовий статус, джерела рабства, з якої варни міг бути раб, їх чисельність і масовість їхньої праці), наймані робітники- камкари

У четвертому питанні необхідно розкрити суть міської та сільської общини, на основі законів показати організацію влади у них та її повноваження. Шлюб та сім'я настільки детально регламентовані законами, що фактично не стали явищами приватного життя. З'ясуйте умови укладення шлюбу (шлюбний вік, варнові обмеження, неприпустимість викупу нареченої); скільки жінок дозволялось мати чоловікам кожної варни; які обов'язки складали дхарму кожного з подружжя (зробіть наголос на становищі вдови). Визначте, якими

були підстави для розірвання шлюбу, а також з'ясуйте правовий статус дитини, звернувши увагу на нерівність синів та дочок.

Семінарське заняття 16. Релігійний фактор у суспільному розвитку Стародавньої Індії (2 год.).

План

1. Релігія Вед як відображення індійського суспільства кінця II – середини I тис. до н. е.
2. Реформаційні віровчення середини I тис. до н. е.:
 - а) джайнізм;
 - б) буддизм;
 - в) індуїзм.

Опрацювати поняття: веди, упанішади, брахманізм, буддизм, індуїзм.

Література:

Основна:

1. Хрестоматія по історії древнього мира [Текст] / Сост. Ю. С. Крушкол, Н.Ф. Мурыгина, Е.А. Черкасова. – М. : Просвещение, 1975. – С. 101–112.
2. Хрестоматія по історії древнього Востока / Под ред. М. А. Коростовцева и др. – М.: Высшая школа, 1980. – Ч. 2. – С. 75–131.
3. Авдиев В. И. История древнего Востока. Изд. 3-е. – М. : Высш. шк., 1970. – 607 с.
4. Васильев Л. С. История Востока: В 2х т. : Т. 1 [Текст] : учеб. пособие. – М. : Высшая шк., 2001. – 512 с.

Додаткова:

5. Голоси стародавньої Індії : антологія давньоіндійської літератури / Пер. із санскриту, упоряд. П. Рітгер. – К. : Дніпро, 1982. – 351 с.
6. Древние цивилизации / Под общей ред. Г. М. Бонград-Левина. – М. : Мысль, 1989. – 479 с. : ил.
7. Ильин Г.Ф. Религии древней Индии / Г. Ф. Ильин. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1959. – 48 с.
8. Косамби Д. Культура и цивилизация древней Индии : исторический очерк / пер. с англ. М. Б. Граковой-Свиридовой. – М. : Прогресс, 1991. – 216 с.
9. Токарев С. А. Религия в истории народов мира. – М. : Наука, 1965. – 437 с.

Методичні рекомендації.

Культурно-релігійний феномен Стародавньої Індії склався до середини I тис. до н. е. При розгляді питання про ведизм варто зауважити, що першу він був звичайною системою міфів, однак поступово перетворився на релігійно-міфологічний світогляд, який дістав назву брахманізму. Відображений він у священних книгах Вед. Необхідно назвати основні види цих книг; визначити, для кого вони призначалися і які основні постулати у них викладені; з'ясувати яких ведійських богів шанували стародавні індійці і як відбувалися жертвоприношення.

Оскільки ведизм (брахманізм) фактично пропагував ідеї родоплемінного ладу, то поступово він став відходити на задній план, а в староіндійському суспільстві з середини I тис. до н. е. дедалі популярнішими стають так звані реформаційні вчення – джайнізм, буддизм, індуїзм. Джайнізм більшість дослідників трактують як перехідний місток від ведизму до буддизму. При розгляді цього питання необхідно визначити час і місце зародження цього релігійно-філософського вчення, його основоположника, основні догми (основна – не пошкодження живих істот) тощо. Дайнізм виник на протигагу ведизму, де надзвичайно поширеними були криваві жертвоприношення. Визначте, чи вдалося новій вірі витіснити попередню і наскільки.

Справжнім викликом ведизму став буддизм, Засновником нової релігії був Сідхартха (560–480 рр. до н. е.). Традиційно-теологічному брахманістичному тлумаченню дхарми буддизм протиставив свій, в багатьох випадках раціоналістичний підхід до розуміння тодішньої політико-правової думки і ідеології в цілому. Трактування дхарми,

як і все світосприйняття раннього буддизму, пронизане проповіддю гуманізму, добрих відносин між людьми, любові до ближнього, ненасильства. Для буддизму притаманна тенденція до зменшення ролі і масштабів покарань. Саме вчення вихваляє законність і законний шлях в житті. З'ясуйте, наскільки монолітним було це віровчення.

При розкритті сутності індуїзму варто зосередити увагу на тому, що це також не є монолітна релігія, це є синтез буддійсько-брахманської релігії. Визначте догми цього віровчення, яким богам поклонялися віруючі (чисельність цих богів, найважливіші з них), зупиніться на аналізі релігійних текстів індуїзму – шруті та емпріті.

Семінарське заняття 17. Стародавній Китай у III ст. до н. е. – II ст. н. е. (6 год.).

Заняття 1. (2 год.)

План

1. Реформи Шан Яна. Виникнення централізованої імперії Цинь.
2. Внутрішня та зовнішня політика Цинь Шіхуана.
3. Криза в імперії Цинь наприкінці III ст. до н. е. та її розпад.

Заняття 2. (4 год.)

План

1. Виникнення імперії Хань в кінці III ст. до н. е. Внутрішня політика Лю Бана.
2. Посилення централізації держави. Внутрішня та зовнішня політика У-ді та його наступників.
3. Реформи Ван Мана та повстання червонобрових.
4. Повстання “жовтих пов'язок”. Падіння імперії Хань у II ст. н. е.

Опрацювати поняття: ван, міра довжини - чжан; міра площі - цин, му, міра ваги - цзюнь, лян, шу; конфуціанство, даосизм, легізм.

Література:

Основна:

1. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина, И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – С. 84–93.
2. Практикум по истории древнего мира. Вып. 1. Древний Восток : Для студентов з/о 1 курса исторического факультета / Под ред. И. С. Свенцицкой. – М. : Просвещение, 1981. – С. 109–117.
3. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. М. А. Коростовцева и др. – М.: Высшая школа, 1980. – Ч.2. – С. 156–234.
4. Васильев Л. С. Проблемы генезиса Китайского государства. – М. : Наука, 1983. – 327 с.
5. История древнего Востока : учебник / А. А. Вигасин [и др.] ; под ред. В. И. Кузищина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2002. – 460 с.
6. История Китая с древнейших времен до наших дней / Под ред. Л. В. Симоновской, М. Ф. Юрьева. М. : Высшая шк., 1974. – 532 с.
7. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навч. посібник. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.

Додаткова:

8. Китайские социальные утопии / отв. ред. Л. Н. Борох. – М. : Наука, 1987. – 312 с.
9. Крюков М. В. Древние китайцы в эпоху централизованных империй. – М. : Наука, 1983. – 416 с.
10. Малявин В. В. Китайская цивилизация / В. В. Малявин. – М. : ИПЦ “Астрель” “Издательство АСТ”, 2001. – 632 с.
11. Переломов Л. С. Империя Цинь – первое централизованное государство в истории Китая. – М. : Наука, 1992. – 252 с.
12. Фицджеральд С. П. Китай : краткая история культуры / С. П. Фицджеральд. – М. : Евразия, 1998. – 456 с.

Методичні рекомендації.

Заняття 1.

Готуючись до першого питання, необхідно спочатку дати коротку характеристику періоду старокитайської історії, відомому в літературі як Епоха Воюючих Царств. З'ясуйте тривалість цього періоду, визначте царства, які боролися за домінування, і як з часом змінювалася розстановка сил і склад держав, що воювали, які події привели до домінування в цій боротьбі царства Цінь. Аналізуючи реформи Шан Яна, попередньо з'ясуйте його походження і шлях на політичну арену, а також визначте спрямованість реформ, у яких сферах вони проводились та їх результативність.

Очевидно, що саме реформи Шан Яна сприяли піднесенню царства Цінь і перетворенню його в могутню централізовану імперію, яка почала відігравати провідну роль в регіоні в означений час. Визначте основні напрямки та особливості зовнішньої політики цінських імператорів. Також проаналізуйте внутрішню політику Цінь Шихуанді (акцентуйте увагу на розбудові держави, а також на тотальному контролі населення та його неймовірній експлуатації). Зупиніться на аналізі особи імператора.

При підготовці до третього питання спочатку з'ясуйте деталі про останній період життя імператора Цінь Шихуанді, за яких обставин він помер і коли був похований. Визначте роль найближчого імператорського оточення у подальших подіях в країні, зокрема в організації так званого перевороту, коли владу отримав не старший, а молодший син Цінь Шихуанді. Яким правителем він був (дайте йому характеристику). Визначте причини всенародного повстання в імперії і його наслідки.

Заняття 2.

Розгляньте та проаналізуйте події, які відбувалися в Китаї після смерті Цінь Шихуанді та його спадкоємців, визначте основні групи повсталих та їхніх керівників. Як відомо, перемогу здобули повстанці на чолі з сільським старостою Лю Баном. Висловіть свою точку зору чому так сталося. Визначте основні напрямки внутрішньої політики Лю Бана як керівника новоутвореної держави Хань і якою була мета реформувань, на чому вони базувалися і чи вдалося досягти поставлених цілей.

Лю Бан прагнув встановити у своїй державі мир і порядок. Щоб вгамувати повсталі народ, він вдався до реформ, спрямованих на послаблення державного гніту. Однак, за роки правління йому так і не вдалося навести лад і втихомирити бунтівників. Лише посилення тиску, введення нових податків та обмеження прав населення (такі заходи проводив новий імператор У-ді) дозволили стабілізувати ситуацію. Розкрийте суть реформаційних заходів У-ді, порівняйте його реформи з реформами Шан Яна (Цінь) та Лю Бана (Хань). Покажіть, як жорстокий політичний режим У-ді та його наступників сприяв поляризації суспільства і підштовхував його до нових заворушень.

На початку нашої ери в Західній Хань населення, доведене до відчаю, піднялося на повстання, організоване конфуціанцями. Владу у статусі регента узурпував Ван Ман, правління якого також пов'язане з реформами. Розкрийте їхню суть, проаналізуйте їх і поясніть, чому ці заходи знову привели до повстання. Визначте учасників, хід, мету та наслідки повстання червонобрових.

У ході повстання влада була змушена втікати на схід держави, тому наступний період старокитайської держави в історичній літературі називається Східна Хань. Щоб стабілізувати ситуацію, влада була змушена піти на поступки, але з часом становище населення знову погіршилося (визначте особливості внутрішньої політики нової влади), що вкотре привело до повстання. Визначте рушійні сили, мету, хід та наслідки повстання «жовтих пов'язок».

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ
Змістовий модуль 1. Формування людини і суспільства та перші держави
Стародавнього Єгипету і Месопотамії
Тема 1. Походження людини та суспільства
I рівень

1. Вкажіть найдавнішого представника викопних мавп?

- а) “Homo habilis”;
- б) гібон;
- в) проконсул;
- г) шимпанзе.

2. В яку епоху з’являються проконсули?

- а) епоха міоцену, близько 20 млн. р. тому;
- б) в епоху палеоліту, близько 1 млн. р. тому;
- в) в епоху мезоліту, близько 9–6 тис. р. до н. е.;
- г) в епоху неоліту, близько 6–4 тис. р. до н. е.

3. Коли з’являються рамапітеки?

- а) близько 2 млн. р. тому;
- б) приблизно 20 млн. р. тому;
- в) в епоху палеоліту, близько 1 млн. р. тому;
- г) в епоху неоліту, близько 6–4 тис. до н. е.

4. Коли з’явилися австралопітеки?

- а) приблизно 10 млн. р. тому;
- б) близько 6-4 млн. р. тому
- в) в епоху неоліту, близько 6–4 тис. до н. е.;
- г) близько 1,5 млн. р. тому.

5. Австралопітек – це...

- а) представник родини людських;
- б) людина сучасного фізичного типу;
- в) найбільш ранні представники родини Гомо (людини), котрі жили приблизно 2–5 млн. р. тому;
- г) група найдавніших людей, які жили в Південно – Східній Азії.

6. Вкажіть, де було вперше знайдено кісткові рештки австралопітеків?

- а) в печері Кіік – Коба;
- б) на стоянці Королеве (Закарпаття);
- в) територія Південної Африки;
- г) в Південно – Східній Азії.

7. Коли з’являються дріопітеки?

- а) 10–23 млн. р. тому;
- б) 2,5 млн р. тому;
- в) 5–4 млн. р. тому;
- г) 1,5 млн. р. тому.

8. Вкажіть, коли найперше з’явилась людина?

- а) 1,5 млн. р. тому;
- б) 2 млн. р. тому;
- в) 5 ст. до н. е.;
- г) 2,5 млн р. тому.

9. Де найперше з’явилися “мавполюди”?

- а) в Тихому океані;
- б) на о. Ява;
- в) на стоянці Нарікомате;
- г) на Африканському континенті.

10. “Homo habilis” – це...

- а) людина розумна;
- б) дріопітек;

- в) людина вмiла;
- г) людина прямостояча.

11. В якому році відбулась експедиція Річарда Лікі?

- а) 2002 р.;
- б) 1992 р.;
- в) 1969 р.;
- г) 1963 р.

12. Що знайшов Річард Лікі на стоянці Нарікомате III?

- а) скелет собаки;
- б) статую;
- в) повний скелет хлопчика-підлітка;
- г) побутові предмети.

13. Вкажіть період ашельської епохи?

- а) 750 тис. р. тому;
- б) 2 млн. р. тому;
- в) 2,5 млн. р. тому – 200 тис р. тому;
- г) 1,5 млн. – 150 тис. р. тому.

14. Вкажіть “прабатьківщину” людства?

- а) території сучасної Румунії;
- б) Південно-Східна Азія;
- в) долина Неандерталь біля Дюссельдорфа;
- г) Африканський континент.

15. Соціогенез – це...

- а) одна із форм первісних релігій;
- б) процес формування людського суспільства;
- в) процес формування сімейно – шлюбних відносин;
- г) сучасна геологічна епоха, що розпочалась приблизно 3 млн. р. тому.

16. Вкажіть найважливіші риси первісного суспільства?

- а) рівність всіх членів суспільства;
- б) колективний характер праці;
- в) низька продуктивність праці;
- г) всі відповіді правильні.

17. Які типи жител були домінуючими у первісних людей?

- а) лігвища;
- б) печери;
- в) нори;
- г) всі відповіді правильні.

18. Сім'я – це...

- а) інститут, який регулює відносини між подружжям, а також між батьками та дітьми;
- б) інститут, який формує відносини з тваринами;
- в) інститут, який формує погляди на життя;
- г) інститут, який встановлює правила поведінки.

19. Шлюб – це...

- а) інститут, який встановлює правила поведінки;
- б) інститут, який формує погляди на життя;
- в) інститут, який формує відносини з тваринами;
- г) інститут, який регулює статеві відносини між чоловіками та жінками.

20. Який тип сім'ї був домінуючим в людському суспільстві в первісну добу на ранньому етапі розвитку?

- а) гаремна сім'я;
- б) парна сім'я;
- в) патріархальна сім'я;
- г) матріархальна сім'я.

II рівень

1. Антропоморфози – це:

- а) індивідуальний розвиток людини;
- б) історичний розвиток приматів;
- в) морфологічні і фізіологічні перетворення мавпоподібних предків людини;
- г) немає правильної відповіді.

2. Робота Ф.Енгельса, в якій розкрита роль соціальних чинників в еволюції людини – це:

- а) “Походження людини і статевий відбір”;
- б) “Походження видів шляхом природного відбору”;
- в) “Роль праці в еволюції людини”;
- г) немає правильної відповіді.

3. Виберіть правильне твердження.

- 1. Розвиток трудової діяльності в процесі антропогенезу привів до посилення дії біологічних чинників і ослаблення соціальних.
- 2. Морфологічні особливості людини не передаються по спадковості.
 - а) тільки перше;
 - б) тільки друге;
 - в) вірні обидва;
 - г) не вірні обидва твердження.

4. Для людини умілою була характерна галькова культура, оскільки ці люди зазвичай селилися в річкових долинах, де було багато гальки:

- а) так;
- б) ні.

5. Людина уміла відрізняється від австралопітеків:

- а) зовнішнім виглядом;
- б) здатністю використовувати предмети як готові знаряддя праці;
- в) здатністю виготовляти знаряддя праці;
- г) немає правильної відповіді.

6. У антропогенезі на сучасному етапі:

- а) соціальні чинники переважають над біологічними;
- б) біологічні чинники переважають над соціальними;
- в) дія біологічних і соціальних чинників урівноважилася;
- г) біологічні чинники повністю втратили значення.

7. У антропогенезі на ранніх стадіях розвитку:

- а) соціальні чинники переважали над біологічними;
- б) біологічні чинники переважали над соціальними;
- в) дія біологічних і соціальних чинників урівноважилася;
- г) соціальні чинники не діяли.

8. Атавізми – це:

- а) органи, що мають схожу будову і походження;
- б) органи, що втратили в процесі еволюції своє значення;
- в) волосяний покрив на обличчі людини, багатососковість;
- г) немає правильної відповіді.

9. Значення прямоходіння в процесі антропогенезу полягало в тому, що:

- а) мавпи дістали можливість збивати палицею високо підвішені фрукти або дотягуватися до них;
- б) мавпи у пошуках здобичі могли стрибати на великі відстані;
- в) розділилися функції рук і ніг, рука стала вільною;
- г) крижі стали рухливішими, що полегшило народжування дітей.

10. Яке із тверджень правильне:

- 1. Абстрактне мислення, членороздільна мова, здатність до колективної трудової діяльності розвиваються у людини в процесі онтогенезу.
- 2. Для кроманьйонців були характерні зачатки мови у вигляді нечленороздільних звуків.

- а) тільки перше;
- б) тільки друге;
- в) вірні обидва;
- г) не вірні обидва твердження.

11. Більшість дослідників підтримують думку про існування двох основних типів верхньопалеолітичної людності у Європі в період завершення останньої льодовикової епохи. Яких?

- а) комб-капельський – шанселадський (західний);
- б) оріньяцький;
- в) костьонківський (східний);
- г) перигору.

12. Для еволюції організмів, крім зміни природного середовища, потрібні були ще:

- а) космічна радіація;
- б) боротьба за існування; спадковість;
- в) природний відбір; різноманітність географічного середовища;
- г) груповий відбір; мутації зумовлені радіацією.

13. Сучасна наука у процесі становлення та еволюції фізичного типу людини виділяє кілька етапів. Розмістіть їх у хронологічній послідовності:

- а) формування давніх людей (неандертальців);
- б) ранній етап виділення людини з тваринного світу;
- в) етап еволюції найдавніших гомінідів;
- г) становлення людини сучасного фізичного типу.

14. Хто в який час жив? Встановіть співвідношення.

- 1. 1–1,3 млн. р. тому;
 - 2. 2 млн. р. тому;
 - 3. 14–20 млн. р. тому;
 - 4. 5–8 млн. р. тому.
- а) людина прямоходяча (*Homo erectus*);
 - б) австралопітек;
 - в) людина уміла (*Homo habilis*);
 - г) рамапітек.

15. Знайдіть відповідність між типом та місцем відкриття решток.

- 1. Людина уміла (*Homo habilis*);
- 2. Неандерталець (*Homo neanderthalensis*);
- 3. Австралопітек;
- 4. Кроманьйонець.

- а) відкриття решток відбулося у 1924 р. Його автором був Раймонд Дарт;
- б) відкритий у долині Везер (Франція) в 1864 р.;
- в) у 1960 р. Мері і Люїс Лікі знайшли рештки;
- г) в долині Неандерталь, поблизу м. Дюссельдорфа вперше знайшли рештки у 1856 р.

16. Рід австралопітек підрозділяють на кілька видів. Незважаючи на відмінності, всі види об'єднуються за певними спільними ознаками. Якими?

- а) їхнім ареалом проживання були савани;
- б) вони мали великі кутні зуби та відносно малі ікла;
- в) постійно пересувалися на двох ногах;
- г) їхній мозок зріс у розмірах та став складнішим за структурою порівняно з попередніми видами.

17. Найпростіші форми вірувань повсюдно виникають в період повного заміщення (1)... приблизно (2)...

- 1. а) рамапітеків австралопітеками;
б) неандертальців кроманьйонцями;
в) людини умілої людиною прямоходячою;
г) дріопітеків рамапітеками.
- 2. а) 8–14 млн. р. тому;

- б) 2–5 млн. р. тому;
- в) 1,3–2 млн. р. тому;
- г) 40–30 тис. р. тому.

18. Встановіть співвідношення між термінами та їх визначеннями:

- 1. Анімізм;
- 2. Фетишизм;
- 3. Антропогенез;
- 4. Соціогенез.

а) віра в надприродні якості деяких неодухотворених предметів – печер, каменів, дерев, знарядь;

б) процес формування людського суспільства;

в) віра в надприродні істоти, що знаходяться в якомусь тілі чи предметі – душі, або окремі духи, що існують незалежно від людини;

г) процес виникнення і формування людини в процесі еволюції, пов'язаний з розвитком її трудової діяльності, свідомості, членороздільної мови, а також із розвитком первісних форм суспільства.

19. Які центри первинного землеробства виділив М. Вавилов?

а) східносередземноморський чи передньоазійський;

б) південно-східноазійський регіон;

в) американський;

г) африканський.

20. Образотворче мистецтво періоду палеоліту поділено на чотири хронологічні стадії чи стилі. Знайдіть відповідність культурі та її характеристиці:

1. Оріньяцька культура (32–26 тис. р. до н. е.);

2. Граветська культура (26–18 тис. р. до н. е.);

3. Солютрейська культура (18–12 тис. р. до н. е.);

4. Медленська культура (12–10 тис. р. до н. е.).

а) рисунки контурні, виконані потрійними хвилястими лініями (“макарони”). Такі зображення виявлені в печерах Гаргас і Пер нон Пер у Франції;

б) характерні недосконалі фігури тварин і жіночі знаки, виконані контурними гравірованими лініями. Найяскравіші приклади – зображення в печері Ля Ферассі і в Гроті Кастане у Франції;

в) характерні рисунками як реалістичними, так і дуже схематичними, експресивними і статичними. Як приклад, численні фрески в печері Альтаміра в Іспанії;

г) характерні багатоколірні фрески в печерах Європи. Численні поліхромні реалістичні малюнки звірів з прорисовкою деталей. Тварини часто зображені групами і в динаміці. Найславетнішою є печера Ляско у Франції.

III рівень

1. Об'єднайте поняття та прізвище вченого, що його запровадив:

1. Біосфера;

2. “Біогеохімія” (праця);

3. Ноосфера;

4. Зона життя.

а) Ж. Б. Ламарк

б) Е. Зюс

в) В. Вернадський

г) Е. Леруа

2. Розташуйте в хронологічній послідовності еволюцію первісної людини:

а) неандерталець;

б) кроманьйонець;

в) австралопітек;

г) людина вміла.

3. Об'єднайте вчених та їх праці:

1. Томас Гекслі;
2. Карл Ліней;
3. Ернест Геккель;
4. Едвард Тайсон.

- а) “Орангутан, або Homosilvestris, або анатомія пігмея в порівнянні з анатомією мавп і людини”;
- б) “Про місце людини в ряді органічних істот”;
- в) “Системи природи”;
- г) “Натуральна історія світобудови”.

4. Коли вийшла у світ праця Ч. Дарвіна “Походження видів шляхом природного добору або збереження обраних рас у боротьбі за життя”?

- а) листопад 1859 р.;
- б) жовтень 1858 р.;
- в) листопад 1858 р.;
- г) жовтень 1859 р.

5. Основним фактором еволюції за Дарвіном є:

- а) статевий відбір;
- б) фізіологічний розвиток;
- в) мінливість;
- г) спадковість.

6. Що таке “гомінідна тріада”?

- а) прямоходіння (біпедія);
- б) розвинена кисть;
- в) великий високорозвинений мозок;
- г) мова і звуки.

7. Розташуйте у хронологічній послідовності представників роду Homo.

- а) H. Habilis;
- б) H. Sapiens;
- в) H. erectus;
- г) H. Neanderthalensis.

8. Об’єднайте поняття та їх дефініцію.

1. Антропогенез;
2. Соціогенез;
3. Гомініди;
4. Дріопітеки.

- а) походження і розвиток свідомості, особистості, міжособистісних відносин, зумовлені особливостями соціалізації в різних культурах і суспільно-економічних формаціях;
- б) походження і розвиток усіх видів роду Люди (Homo), розглянуті в біологічному (біологічна еволюція людини), психічному і соціокультурному плані;
- в) викопні людиноподібні мавпи, котрі жили приблизно 10 – 23 млн. років тому;
- г) представники родини людських. родина ряду приматів, включає як викопних (пітекантропа, неандертальця), так і сучасних людей.

9. Виберіть основні критерії трудової теорії Ф. Енгельса:

- а) праця створила саму людину;
- б) свідомій трудовій діяльності передувала умовно рефлекторна, твариноподібна;
- в) основну роль у становленні людини відіграли соціальні та суспільні чинники;
- г) біологічна еволюція (гомінідна тріада).

10. Встановіть відповідність між найближчими предками людини та їх ареалом поширення:

1. Дріопітек;
2. Рамапітек;
3. Австралопітек.

- а) Південно–Східна Африка;

- б) Західна Європа, Азія, Африка;
- в) Олдовайські гори.

11. Встановіть відповідність між представниками роду Homo та ареалом їх поширення.

- 1. H. habilis;
- 2. H. erectus;
- 3. H. neanderthalensis;
- 4. H. sapiens.

- а) Африка, Азія;
- б) Африка;
- в) Повсюдно;
- г) Європа, Західна Азія.

12. Визначте біологічні чинники антропогенезу:

- а) використання і підтримка вогню;
- б) спадкова мінливість;
- в) природний добір;
- г) членороздільна мова;

13. Органи, що доводять походження людини від тварин – це:

- а) рудименти;
- б) атавізми;
- в) гомологічні органи;
- г) аналогічні органи;

14. Об'єднайте поняття та їх дефініцію.

- 1. Анімізм;
- 2. Фетишизм;
- 3. Тотемізм;
- 4. Магія.

- а) сукупність прийомів і обрядів, що здійснюються з метою вплинути надприродним шляхом на явища природи, тварин або людину;
- б) віра у містичний зв'язок, тобто “кровну” спорідненість певного роду, племені з якимось видом тварин чи рослин;
- в) одна із ранніх форм релігійних вірувань, поклоніння предметам неживої природи – фетишам, які нібито наділені чудодійною силою;
- г) віра в існування душі і духів, які керують матеріальним світом.

15. Книга Ч. Дарвіна, що пояснює походження людини від тварин – це:

- а) “Походження видів шляхом природного відбору”;
- б) “Зміна домашніх тварин і культурних рослин”;
- в) “Походження людини і статевий відбір”;
- г) “Роль праці в процесі перетворення мавпи в людину”.

Тема 2. Первісна община.

I рівень

1. Вкажіть час формування неоантропа.

- а) 45–50 тис. р. тому;
- б) 20–25 тис. р. тому;
- в) 35–40 тис. р. тому;
- г) 1 млн. р. тому.

2. Де вперше з'явився неоантроп?

- а) Північно-Східна Африка, Передня Азія, Південно – Східна Європа;
- б) Північно-Східна Африка, Північна Америка, Південна Австралія;
- в) Західна Європа, Східна Європа, Центральна Африка;
- г) Західна Європа, Передня Азія, Південно – Східна Європа.

3. Вкажіть прізвище вченого, який запропонував гіпотезу моноцентризму.

- а) Г. Чайлд;
- б) Я. Рогинський;

- в) В. П'ятаков;
- г) Дж. Лінч.

4. Вкажіть приблизні роки, коли вперше було знайдено залишки неантропа.

- а) 70-ті рр. XIX ст.;
- б) 60-ті рр. XIX ст.;
- в) 40-ві рр. XIX ст.;
- г) 20-ті рр. XX ст.

5. У якій країні знаходиться первісна стоянка Афонтова гора?

- а) Україна;
- б) Китай;
- в) Сінгапур;
- г) Росія.

6. Скільки морфологічних варіантів виділяють антропологи серед європейських неантропів?

- а) 2;
- б) 3;
- в) 5;
- г) 6.

7. Заселення Америки відбулось через ...

- а) Гіблартарську протоку;
- б) Тихий океан;
- в) Берінгову протоку;
- г) Панамський канал.

8. Марколіти – це...

- а) великі знаряддя праці;
- б) дрібні вкладиші;
- в) металеві знаряддя праці;
- г) рештки тварин.

9. Основною ознакою родової організації первісної общин є:

- а) екзогамія;
- б) ендогамія;
- в) полігамія;
- г) моногамія.

10. Вкажіть період, до якого відносяться найдавніші сліди людської діяльності в Австралії.

- а) 40–50 тис. р. тому;
- б) 30–12 тис. р. тому;
- в) 25–18 тис. р. тому;
- г) 35–30 тис. р. тому.

11. Вкажіть, який учений вперше наприкінці 1930-х рр. обґрунтував гіпотезу поліцентризму (виникнення людини в кількох місцях)?

- а) Л. Шотт;
- б) Ф. Вейденрейх;
- в) П. Ендрюс;
- г) Я. Рогинський.

12. Залежно від місця оселення, сім ї поділялись на:

- а) Патрилокальні, матрилокальні;
- б) патрилійні, матрилійні;
- в) патрилокальні, патрилійні;
- г) матрилокальні, матрилійні.

13. З кількох осіб складалася ранньо – мезолітична первісна община?

- а) 10–8 осіб;
- б) 40–50 осіб;
- в) 20–25 осіб;

г) 1–8 осіб.

14. Основними заняттями первісних людей до “неолітичної революції” були ...

- а) збиральництво та тваринництво;
- б) землеробство та мисливство;
- в) мисливство та збиральництво;
- г) мисливство та рибальство.

15. З якого віку підлітки проходили обряд ініціації?

- а) 11–12 років;
- б) 14–15 років;
- в) 16–17 років;
- г) 19–20 років.

16. У який період було приручено собаку?

- а) неоліт;
- б) пізній палеоліт;
- в) мезоліт;
- г) ранній палеоліт.

17. Коли почали використовувати лук та стріли?

- а) неоліт;
- б) енеоліт;
- в) мезоліт;
- г) палеоліт.

18. Найдавнішим осередком виникнення відтворюючого господарства був..

- а) Південно – Східноазіатський регіон;
- б) Східноазіатський регіон;
- в) Північноафриканський регіон;
- г) Східносередземноморський (середньоазіатський) регіон.

19. Хто ввів у науковий обіг термін “неолітична революція”?

- а) Г. Чайлд;
- б) Е. Ліч;
- в) Дж. Меллард;
- г) Р. Брейдвуд.

20. Висічені зображення на кам’яній основі – це..

- а) піктограма;
- б) лінідж;
- в) петрогліфи;
- г) кувада.

II рівень

1. Вкажіть основні осередки виникнення землеробства.

- а) Центральна Азія та Середземномор’я;
- б) Південна Африка та Близький Схід;
- в) Центральна Америка та Північна Європа;
- г) Близький Схід, Середземномор’я та Центральна Америка.

2. Де сформувався давньосередземноморський тип господарювання за теорією Г. Ф. Дебеца?

- а) Східна Азія та Африка;
- б) Північна Європа та Африка;
- в) Передня азія та Закавказзя;
- г) Північна Африка.

3. Які основні осередки походження неантропа виділяв відомий американський антрополог А. Тома?

- а) західний;
- б) східний;

- в) південно - східний;
- г) північний.

4. Які західноєвропейські дослідники розвинули гіпотезу моноцентризму?

- а) В. Стерлінг, Г. Хендерсон, В. Сплінг;
- б) П. Ендрюс, Г. Брейер, Я. Шотт;
- в) Д. Дідро, Ш. Монтеск'є, Ф. Бах.
- г) В. Стерлінг, Ш. Монтеск'є, Ф. Бах.

5. Встановить співвідношення між первісними релігіями та їхніми визначеннями:

- 1. Фетишизм;
- 2. Тотемізм;
- 3. Анімізм;
- 4. Магія.

- а) віра в надприродний зв'язок та кровноспорідненість роду з якимось видом тварин;
- б) віра в можливість впливати на життя за допомогою магічних дій або заклинань;
- в) віра в існування душі і духів, які можуть негативно чи позитивно впливати на природу і саму людину;
- г) віра в надприродні властивості певних предметів.

6. Назвіть основні форми відтворюючого господарства?

- а) Землеробство;
- б) рибальство;
- в) збиральництво;
- г) скотарство.

7. Основним виробничим осередком раннього мезолітичного суспільства була невелика первісна община, яка складалась з ...

- а) до 20 осіб;
- б) до 25 осіб;
- в) до 35 осіб;
- г) до 10 осіб.

8. Середня тривалість життя в общині становила...

- а) 25 років;
- б) 35 років;
- в) 45 років;
- г) 20 років.

9. Найдавнішими стоянками первісних людей в Україні були:

- а) Королеве;
- б) Морзак – Коба;
- в) Кам'яна могила;
- г) Ляско.

10. Які речі виконували функції первісних грошей?

- а) черепашки;
- б) собачі зуби;
- в) браслети;
- г) пташине пір'я;

11. За формою та розміром житла пізнього палеоліту можна поділити на такі типи:

- а) квадратні, довгі, каркасні;
- б) округлі, довгі та “житлові площадки”;
- в) округлі та “житлові площадки”;
- г) квадратні, каркасні та “житлові площадки”.

12. Приблизна чисельність населення земної кулі у верхньому палеоліті становила:

- а) 3 млн. людей;
- б) 10 млн. людей;
- в) 15 млн. людей;
- г) 20 млн. людей.

13. На думку Е. Ліча джерелами виникнення поняття “часу” у первісних людей були:

- а) ритмічне повторювання чогось;
- б) послідовність явищ та подій;
- в) тривалість будь-чого;
- г) неповторювальні одноразові явища.

14. Назвіть гіпотези походження неантропів.

- а) моноцентризм;
- б) поліцентризм;
- в) дицентризм;
- г) децентризм.

15. Вкажіть основні морфологічні ознаки неандертальців.

- а) сплюснута, висока черепна коробка;
- б) широкий ніс;
- в) вузький ніс;
- г) витягнута, низька черепна коробка.

16. Скільки людей потребувало полювання на великих тварин?

- а) 7;
- б) 5;
- в) 10;
- г) 15;

17. Більшість сучасних дослідників пов'язують формування основних рас людства з:

- а) певними групами палеоантропів;
- б) певними групами австралопітеків;
- в) певними групами архантропів;
- г) певними групами неандертальців.

18. У якому тисячолітті в Палестині землеробство та скотарство стали формами життєзабезпечуючого господарства?

- а) 2 тис. до н. ери;
- б) 7 тис. до н. е.;
- в) 8 тис. до н. е.;
- г) 9 тис. до н. е.

19. Визначте, що лежало в основі господарської діяльності пізньопервісної общини.

- а) кооперація праці;
- б) економічна залежність;
- в) статевий поділ праці;
- г) рабська праця.

20. Які фактори сприяли інтенсифікації обміну?

- а) міжобщинний поділ праці;
- б) ізоляція общин;
- в) поява "первісних грошей";
- г) винайдення лука та стріл.

III рівень

1. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями:

- 1. Екзогамія;
- 2. Ендогамія;
- 3. Полігамія;
- 4. Ініціація.

- а) обряд посвячення молоді у дорослі;
- б) звичай, за яким шлюбні стосунки дозволені в межах однієї групи;
- в) заборона шлюбних відносин в межах одного роду чи фратрії;
- г) статеві відносини, які базуються на використанні багатьох партнерів для задоволення своїх сексуальних потреб.

2. Коли відбувся завершальний процес становлення людини сучасного фізичного типу?

- а) 100–150 тис. р. тому;

б) 30–40 тис. р. тому;

в) 130 тис. р. тому;

г) 500 тис. р. тому.

3. Вкажіть характерні особливості пізньопервісної общини.

а) в економіці виникає відтворююче господарство;

б) демографічна революція;

в) формуються основні центри землеробства і скотарства;

г) винайдення лука і стріл.

4. Назвіть основні осередки виникнення відтворюючого господарства на території Азії.

а) східносередземноморський;

б) гвінейсько-камерунський;

в) південно-східноазіатський;

г) східноазіатський.

5. Назвіть основні форми світогляду первісних людей.

а) тотемізм;

б) магія;

в) анімізм;

г) фетишизм;

д) зороастризм;

е) іудаїзм.

6. Виберіть правильні твердження.

а) матрилокальність – це поселення подружжя в будинку чоловіка;

б) доместикація – це процес одомашнення диких тварин;

в) кроскузенний шлюб – шлюб із дочкою брата матері або дочкою сестри батька;

г) полігінія – це рідка форма полігамії, за якої жінка перебуває в декількох шлюбних союзах з різними чоловіками.

7. Виберіть правильні твердження.

а) макроліти – це дрібні вкладиші.

б) техніка пікетажу – техніка обробки каменю шляхом чисельних ударів по його поверхні.

в) овачира – це довгий багатокамерний дім, будинок – община.

г) піктограма – це умовний малюнок із зображенням певних дій, подій.

8. Що вплинуло на формування людини сучасного фізичного типу?

а) клімат;

б) раціон харчування;

в) праця;

г) перехід до відтворюючого господарства.

9. Назвіть представників теорії моноцентризму.

а) Я. Рогинський ;

б) П. Ендрюс;

в) Г. Брейер;

г) Ф. Вейденрейх.

10. Назвіть основні осередки сапієнтації, які виділив А. Томас.

а) європеоїдно-негроїдний;

б) негроїдний;

в) монголоїдний;

г) еддо – айпоїдний;

11. Визначте, які знаряддя праці були характерними для ранньопервісної общини.

а) різець,

б) кістяні голки.

в) клиноподібні знаряддя;

г) молотоподібні знаряддя.

12. Визначте регіони, де вперше з'явився неоантроп.

а) Північно – Східна Африка;

б) Передня Азія;

- в) Південно – Східна Європа;
- г) Західна Європа.

13. Своєрідним осередком первинного приручення бика, свині та коня стали:

- а) Балкани;
- б) Північне Причорномор'я;
- в) Північна Африка;
- г) Південна Австралія.

14. Назвіть основні центри образотворчого мистецтва палеолітичної доби на території України:

- а) Мізин;
- б) Добранічівка;
- в) Горлівка;
- г) Кам'яна Могила.

15. У розвитку палеолітичного мистецтва розрізняють хронологічні стилі, виберіть правильні

- а) 32–27 тис. р. тому – нечисленні зображення голів або передніх частин тварин у техніці гравірування;
- б) 16–10 тис. р. тому – розквіт палеолітичного мистецтва;
- в) 10–7 тис. р. тому – занепад мистецтва;
- г) 27–18 тис. р. тому – поступове відродження мистецтва.

Тема 3. Розклад первісного суспільства: епоха політогенезу I рівень

1. Якими історичними джерелами найбільше забезпечена епоха палеометалу?

- а) археологічним;
- б) лінгвістичними;
- в) усними;
- г) писемними.

2. Хто з дослідників є прихильником концепції, за якою процес формування політичної влади і державності є наслідком розвитку потестарної організації?

- а) Г. Чайлд;
- б) О. М. Хазанов;
- в) Г. Спенсер;
- г) Л. І. Мечников.

3. Хто з дослідників є прихильником концепції, за якою процес загибелі первісного суспільства розглядається як закономірний наслідок дальшого розвитку виробництва, виникнення приватної власності, майнового розшарування та класоутворення?

- а) Г. Спенсер;
- б) М. Фрід;
- в) Е. Сервіс;
- г) Е. Дюркгейм.

4. Хто з вчених вважав, що основним фактором становлення цивілізацій було природне середовище?

- а) Е. Сервіс;
- б) Е. Дюркгейм;
- в) Г. Чайлд;
- г) Л. І. Мечников.

5. Хто з дослідників пов'язував виникнення держави з суто історичними подіями, або ідеологічними уявленнями?

- а) Дж. Фрезер;
- б) Г. Чайлд;
- в) Е. Хантінгтон;
- г) Г. Спенсер.

6. Який основний тип господарства був у стародавніх цивілізацій?

- а) землеробсько-скотарський;
- б) скотарський;
- в) іригаційне землеробство;
- г) фермерський.

7. Від чого дістали назву найдавніші землеробські системи?

- а) від основних знарядь обробки ґрунту;
- б) місцевостей де були найбільш поширені;
- в) кліматичних особливостей;
- г) природних особливостей.

8. Де вперше була застосована орна система землеробства?

- а) в Месопотамії;
- б) в долині р. Ніл;
- в) на Півдні України;
- г) не з'ясовано.

9. В якому тисячолітті вперше була застосована система рільництва на території України?

- а) I тис. до н. е.;
- б) IV тис. до н. е.;
- в) VI тис. до н. е.;
- г) VIII тис. до н. е.

10. Назвіть основний ареал становлення козівництва в Європі?

- а) Піренейський півострів;
- б) Балкани;
- в) чорноморсько-каспійські степові простори;
- г) Центральна Європа;

11. Яку з тварин вперше приручили в Південні Америці?

- а) коня;
- б) альпака;
- в) свиню;
- г) дикобраза коенду.

12. Назвіть основну форму експлуатації в первісному суспільстві?

- а) рабство;
- б) феодална залежність;
- в) панщина;
- г) редистрибуція.

13. Що таке редистрибуція?

- а) розподіл надлишкового продукту;
- б) форма залежності в первісному суспільстві;
- в) особливий вид загінного скотарства;
- г) один з видів полювання.

14. В наслідок чого виникло данництво, як вид експлуатації?

- а) швидкого розвитку ремесла;
- б) зміни сімейних відносин;
- в) загарбницьких воєн;
- г) нестачі продуктів харчування.

15. Чи погоджуєтесь ви з твердженням: “На ранніх етапах становлення військової організації функції ватажка міг виконувати жрець” ?

- а) так;
- б) ні.

16. Чи погоджуєтесь ви з твердженням “Дослідники виділяють три головних напрямки політогенезу: військовий, аристократичний і плутократичний”?

- а) так;
- б) ні.

17. Чи погоджуєтесь ви з твердженням “Аристократичний шлях політогенезу передбачає концентрацію ідеологічної влади в руках рядових членів общини”?

- а) так;
- б) ні.

18. Сакральна влада – це ...?

- а) коли правитель є військовим лідером;
- б) коли правитель є цивільним лідером;
- в) коли правитель є духовним лідером;
- г) коли правитель є цивільним, військовим і духовним лідером.

19. Бігмен – це...?

- а) найбільша людина в общині;
- б) найсильніша людина в общині;
- в) найавторитетніша людина в общині;
- г) найменша людина в общині.

20. На яких територіях був найбільш поширений плутократичний тип становлення політично влади?

- а) Центральна Європа;
- б) Південна Америка;
- в) Океанія та Південно-Східна Азія;
- г) Південно-Західна Африка.

II рівень

1. Однією з пріоритетних в історичній науці, особливо актуальною в наш час є проблема...

- а) походження людини та суспільства;
- б) еволюції первісної общини;
- в) занепаду первісного суспільства і формування на його уламках цивілізацій;
- г) індійського походу Александра Македонського.

2. Встановіть відповідність між групами вчених та поглядами, які вони висловлюють:

1. Л. І. Мечников, Е. Хантінгтон;
2. Л. Гумплович, Р. Лоун, Р. Кайнеро;
3. Дж. Фрезер, Дж. Джоунс.

- а) вважали, що становлення державної влади і управління на початковому етапі здебільшого пов'язувалося з сакралізацією особи лідерів: ватажків, старійшин, чаклунів тощо;
- б) пов'язували виникнення держави з суто історичними подіями або ідеологічними уявленнями;
- в) вважали, що основним фактором становлення цивілізацій було природне середовище. На їхню думку цивілізації виникали там, де були сприятливіші умови для всебічного розвитку людства.

3. Археологічні матеріали (наявність на поселеннях посуду для зберігання і обробки молока й, насамперед, цідильників для виготовлення сиру) свідчать про інтенсивне поширення молочного тваринництва вже в V тис. до н. е. в таких регіонах:

- а) Європа.
- б) Південна Африка.
- в) Північна Америка.
- г) Західна Азія.

4. Встановіть відповідність між “транспортними” тваринами та регіонами їх domestикації.

1. Кінь;
 2. Лама;
 3. Верблюди.
- а) Аравійський півострів;
 - б) Північнопричорноморські степи;
 - в) Південна Америка.

5. На сьогодні більшість дослідників визнають, що основним ареалом становлення кочівництва в Європі були:

- а) Чорноморські степи;
- б) територія Балкан;
- в) Прикаспійські степи;
- г) Прибалтика.

6. Найдавнішими центрами першого кування міді, а в подальшому міді- і бронзоливарного виробництва, були:

- а) Південно-Східна Азія;
- б) Закавказзя;
- в) Балкано-Карпатський регіон;
- г) Північна Африка.

7. Що могло виконувати роль грошей в період розпаду та занепаду первісного суспільства?

- а) металеві вироби;
- б) прикраси;
- в) худоба;
- г) шкіри тварин.

8. К. Поланьї запропонував для аналізу певних стадій суспільного розвитку поняття

- а) реципрокація;
- б) егалітаризм;
- в) ре дистрибуція;
- г) данництво.

9. Первісна приватна власність нагромаджувалась у вигляді:

- а) харчових продуктів;
- б) ремісничих виробів;
- в) нерухомості;
- г) рабів.

10. Серед ранніх видів експлуатації виділяють:

- а) позаекономічний примус;
- б) між общинну;
- в) таку, що базується на “свободі совісті”;
- г) внутрішньообщинну.

11. І чоловічі, і жіночі таємні союзи існували в таких регіонах:

- а) Скандинавія;
- б) Меланезія;
- в) Причорномор'я;
- г) Мікронезія.

12. Вкажіть шляхи інституалізації влади:

- а) аристократичний;
- б) військовий;
- в) виборний;
- г) плутократичний.

13. Які види общин були притаманні епосі політогенезу?

- а) регіональна;
- б) сімейна;
- в) первісна сусідська;
- г) патріархальна.

14. Впорядкуванню астрономічних і календарних знань сприяли:

- а) розвиток землеробства;
- б) метеоритні потоки;
- в) потреба точного передбачення часу початку польових робіт;
- г) виникнення сезонних свят.

15. Встановіть відповідність між термінами та їх значеннями:

1. Екзогамія;
 2. Патрилокальність;
 3. Ендогамія;
 4. Матрілокальність.
- е) заборона укладення шлюбів поза межами певної соціальної групи;
- є) тип сім'ї за якого подружжя проживає в роді батьків дружини;
- ж) тип сім'ї в якому подружжя проживає в роді чоловіка;
- з) заборона укладання шлюбів в межах певної соціальної групи.

16. Встановіть відповідність між термінами та шляхами інституалізації влади, яких вони стосуються:

1. Бігмен;
 2. Військова ієрархія;
 3. Родоплемінна верхівка;
 4. Деспотія.
- а) зайве;
- б) аристократичний шлях;
- в) плутократичний шлях;
- г) військовий шлях.

17. Заповніть пропуски:

“Більш-менш визнаною вважається така схема послідовного проходження процесу становлення рільництва: на початковому етапі в землеробстві були запроваджені...(1), які приводилися в дію...(2); на наступному етапі (1)замінило ...(3), а (2) — ...(4).”

- а) зусиллями лише самої людини;
- б) рало;
- в) ручні борозенні знаряддя;
- г) тяглова худоба.

18. Заповніть пропуски:

“Як правило, перші скотарські системи базувалися на придомному утриманні...(1). Удень ...(1) відпускали на...(2), під наглядом ...(3), а вночі утримували в ...(4).”

- а) пастушків;
- б) вільний випас;
- в) селища;
- г) домашніх тварин.

19. Визначте дві форми обміну ,що були характерними на ранніх етапах розвитку людства.

- а) дарообмін;
- б)торгівля;
- в) обмін продукцією між общинами з різними напрямками господарства;
- г)данництво.

20. Заповніть пропуски:

“Аристократичний шлях політогенезу передбачає також концентрацію ...(1) в руках ...(2). Особливого значення набула сакралізація влади ...(3). Він був єдиним...(4): цивільним, військовим і духовним”.

- а) общинно-родової аристократії;
- б) верховним правителем;
- в) ідеологічної влади;
- г) вождя.

III рівень

1. З наведених нижче понять виберіть вірне:

- а) політогенез це – процес формування людського суспільства;
- б) політогенез це – процес історико-еволюційного формування фізичного типу людини;
- в) політогенез це – процес визначення місця та ролі людини у суспільстві;
- г) політогенез це – процес зародження та становлення держави у первісному суспільстві.

2. Серед наведених нижче регіонів виберіть ті, де зародились перші держави:

- а) Північна Африка та Месопотамія;
- б) Мала Азія;
- в) Балканський півострів;
- г) Південно-Східна Азія.

3. Виберіть вірні твердження.

- а) нова форма обміну – економічний обмін – з'являється в бронзовому віці;
- б) як первісні гроші могли застосовуватися різні речі в залежності від обсягу вкладеної у них праці або ж їх екзотичності та рідкості;
- в) додатковий продукт поступово трансформувався у надлишковий продукт;
- г) виникнення приватної власності стало основною передумовою розкладу первісного суспільства.

3. Нижче наведено дві концепції теорії політогенезу. Встановіть відповідність між концепціями та їх прихильниками:

- 1. Процес формування влади і державності – це лише наслідок подальшого розвитку потестарної організації – системи влади та управління первісного суспільства, тобто формування держави штучно відокремлюється від інших процесів розвитку суспільства які супроводжували і зумовлювали напрям та механізми встановлення політичної влади.
- 2. Процес переходу від первісного суспільства до державності це закономірність подальшого розвитку виробництва, виникнення приватної власності, майнового розшарування і класоутворення.

- а) Г. Чайлд, Л. Е. Куббель, А. І. Першиц, О. М. Хазанов ;
- б) Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, Е. Сервіс, П. Скалник.

4. Встановіть відповідність між формами експлуатації та їх визначеннями:

- 1. Реципрокація;
- 2. Рабство;
- 3. Данництво;
- 4. Редистрибуція.

- а) примусова праця одних людей на інших внаслідок боргів або потрапляння в полон з можливістю подальшого звільнення;
- б) обмін матеріальними благами та послугами між різними суспільними групами;
- в) розподіл тільки надлишкового продукту від безпосередніх виробників до верхівки соціуму, а від них до неспроможних або незаможних членів суспільства;
- г) поширений тип експлуатації який передбачав примусове відчуження надлишків продукту одними соціальними групами в інших.

6. Серед поданих нижче понять виберіть не притаманні для процесу політогенезу:

- а) антропогенез;
- б) данництво;
- в) ремесло;
- г) фратрія.

7. Серед поданих нижче понять виберіть притаманні для процесу політогенезу:

- а) держава;
- б) кроманьйонець;
- в) рабство;
- г) мезоліт.

8. Розставте у хронологічному порядку поняття:

- а) данництво;
- б) держава;
- в) рабство;
- г) майнове розшарування;

Відповідь: г), б), а), в).

9. Визначте правильну послідовність понять:

- а) держава;
- б) рід;

в) плем'я;

г) фратрія.

10. Яке з поданих понять не притаманне процесу політогенезу?

а) австралопітек;

б) деспотія;

в) данництво;

г) неолітична революція.

11. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями:

1. Редистрибуція;

2. Реципрокація;

3. Данництво;

4. Рабство.

а) система експлуатації, яка виникає в первісному суспільстві з появою надлишкового продукту;

б) в егалітарних суспільствах розподіл продуктів по горизонталі;

в) в ранжованих суспільствах розподіл продуктів по вертикалі;

г) вид експлуатації, який виник в епоху занепаду і розкладу первісного суспільства; при ньому додатковий продукт вилучався не в окремої особи, а в колективу.

12. Виберіть невірні твердження.

а) процес подальшого розвитку скотарства в епоху первісного суспільства пов'язаний із становленням кочівництва;

б) перші скотарські системи базувалися на придомному утриманні домашніх тварин;

в) садівництво відноситься до привласнюючого господарства;

г) "еволюцією вторинних продуктів" вчені називають впровадження рільництва.

13. Серед наведених нижче напрямів становлення політогенезу виберіть вірні:

а) Військовий шлях;

б) Аристократичний шлях;

в) Плутократичний шлях;

г) Сакральний шлях.

14. Для становлення держави на початковому рівні характерні:

а) поява відтворюючої економіки;

б) винайдення металів;

в) налагодження обміну;

г) поява приватної власності та експлуатації.

15. Серед наведених нижче понять виберіть характерні для політогенезу;

а) іригаційне господарство;

б) кочівництво;

в) енеоліт;

г) бронза.

Тема 4. Стародавній Єгипет

I рівень

1. Коли утворилася єдина Єгипетська держава:

а) IV тис. до н. е.;

б) на рубежі IV–III ст. до н.е.;

в) на рубежі IV–III тис. до н.е.;

г) III тис. до н.е.

2. Вкажіть хронологічні межі Стародавнього Єгипетського царства:

а) V тис. до н. е.;

б) XXVIII–XXIII ст. до н. е.;

в) XVI–XII ст. до н. е.;

г) VII–VI ст. до н. е.

3. Вкажіть хронологічні межі Нового Єгипетського царства:

а) V тис. до н. е.;

б)) XXVIII–XIV ст. до н. е.;

в) XVI–XI ст. до н. е.;

г) VII–VI ст. до н. е.

4. Остаточне звільнення Єгипту від гікоських племен відбулося після взяття їхньої фортеці Шарухен у Палестині в:

а) 2000 р. до н. е.;

б) 1554 р. до н. е.;

в) 1800 р. до н. е.;

г) 1500 р. до н. е.

5. Остаточне звільнення Єгипту від гікоських племен відбулося за правління фараона:

а) Рамзеса II;

б) Яхмоса I;

в) Аменхотепа IV;

г) Тутанхамона.

6. Яке заняття людей обумовило прив'язаність держав Стародавнього Сходу до великих річок?

а) ремесло;

б) скотарство;

в) землеробство;

г) торгівля.

7. За формою правління Давньоєгипетська держава була:

а) республікою;

б) тиранією;

в) абсолютною монархією;

г) східною деспотією.

8. Місцеву адміністрацію в Єгипті очолювали:

а) чаті;

б) номархи;

в) “казначей бога”;

г) писці.

9. На яку частку майна мала право дружина у Стародавньому Єгипті у випадку розлучення:

а) на власне придане;

б) на придане і подарунки чоловіка;

в) на половину майна чоловіка;

г) на половину майна, набутого протягом подружнього життя.

10. На чолі Єгипетської держави стояв:

а) раджа;

б) цар;

в) фараон;

г) князь.

11. Коли відбулося заселення території Єгипту?

а) в палеоліті;

б) в ранньому неоліті;

в) в епоху бронзи;

г) в епоху заліза.

12. Вкажіть хронологічні межі Середнього Єгипетського царства:

а) V тис. до н. е.;

б) XXVI–XXIV ст. до н. е.;

в) XXII – сер. XVIII ст. до н. е.;

г) XVI–XII ст. до н. е.

13. Вкажіть хронологічні межі Пізнього Єгипетського царства:

а) V тис. до н. е.;

б)) XXVIII–XXIV ст. до н. е.;

в) XVI–XII ст. до н. е.;

г) сер. X–VI ст. до н.е.

14. Походи фараона Рамзеса II проти хеттів у Сирію відбувалися у:

а) 1312–1296 рр. до н. е.; б) 3100–3000 рр. до н. е.; в) 1455–1424 рр. до н. е.; г) 525 р. до н. е.

15. Релігійно-політична реформа Аменхотепа IV відбувалася у:

а) 1419–1400 рр. до н. е.;

б) 1312–1296 рр. до н. е.;

в) 3100–3000 рр. до н. е.;

г) 145–142 рр. до н.е.

16. Хто з названих фараонів об'єднав Верхнє і Нижнє Єгипетські царства в одну державу:

а) Ехнатон (Аменхотеп IV);

б) Нармер (Міна);

в) Бокхорис;

г) Рамзес II.

17. Хто з названих фараонів вів боротьбу із жерцями:

а) Ехнатон (Аменхотеп IV);

б) Нармер (Міна);

в) Бокхорис;

г) Тутанхамон.

18. Кого в Єгипті називали “неджес” (“малі люди”):

а) селян-общинників;

б) жерців;

в) служилу аристократію;

г) родову аристократію.

19. У Стародавньому Єгипті терміном “баку” позначалися:

а) жерці;

б) керівники місцевої адміністрації;

в) раби;

г) вільні селяни-общинники.

20. Раби у Стародавньому Єгипті мали право:

а) мати сім'ю;

б) розпоряджатися своїм майном;

в) виступати обвинувачувачем у суді;

г) найматися в армію.

II рівень

1. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

а) гіксоське панування в Єгипті;

б) правління Аменхотепа IV (Ехнатона);

в) об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту в централізовану державу;

г) завоювання фараонів XVIII династії.

2. Розташуйте імена єгипетських фараонів в хронологічній послідовності відповідно до часу їхнього правління.

а) Аменхотеп IV;

б) Тутмос III;

в) Рамзес II;

г) Нехо II.

3. Визначте, в роки правління якого єгипетського фараона відбулася кожна з подій.

1. Укладення єгиптянами союзу з грецькими полісами (Афіни, Порос, Самос);

2. Реформа єгипетського війська;

3. Релігійно-політичні реформи;

4. Вигнання гіксосів з Єгипту.

- а) Рамзес III;
- б) Аменхотеп IV;
- в) Яхмос II;
- г) Яхмос I.

4. Співставте імена та події.

- 1. Військово-торгівельна експедиція в Пунт;
- 2. Підкорення Нижнього Єгипту Верхньоєгипетським царством та утворення централізованої Єгипетської держави;
- 3. Будівництво піраміди Джосера у XXVIII ст. до н. е.;
- 4. Перша періодизація історії Стародавнього Єгипту.

- а) Манефон;
- б) Імхотеп;
- в) Міна;
- г) Хатшепсут.

5. Встановіть відповідність між подіями і датами.

- 1. Єгипет під владою Ассирії;
- 2. Єгипет під владою кушитів;
- 3. Війни єгипетського фараона Рамзеса II з Хеттською державою;
- 4. Панування гіксосів в Єгипті.

- а) 671–655 рр. до н. е.;
- б) 1675–1554 рр. до н. е.;
- в) 1290–1224 рр. до н. е.;
- г) 712–664 рр. до н. е.

6. Стародавній Єгипет був розташований:

- а) у Південній Африці;
- б) у Північно-Східній Америці;
- в) у Північно-Східній Африці;
- г) у Північно-Західній Африці.

7. Розташуйте у хронологічному порядку події.

- а) царювання Тутанхамона;
- б) будівництво піраміди Хеопса;
- в) походи фараона Тутмоса III;
- г) релігійно-політична реформа Аменхотепа IV.

8. Встановіть відповідність між історичними термінами та їх визначенням.

- 1. Баку;
- 2. Чаті;
- 3. Ном;
- 4. Шадуф.
- а) територіально-адміністративні одиниці, на які поділявся стародавній Єгипет;
- б) староегипетські раби;
- в) верховний сановник в Єгипті;
- г) пристрій для подачі води на поля.

9. Встановіть відповідність між історичними термінами та їх визначенням.

- 1. Піктограма;
- 2. Хемуу;
- 3. Номарх;
- 4. Гіксоси.
- а) правитель в номі;
- б) малюнкове письмо;
- в) “володарі чужоземних країн“, кочівники-бедуїни, які у XVII ст. до н. е. завоювали Єгипет;
- г) залежні робітники в храмових і приватних господарствах.

10. “Єгипет – дар Нілу” – ці слова належать:

- а) жерцю Манефону;
- б) Геродоту;

- в) Дарію I;
- г) Олександрю Македонському.

11. Виберіть правильне твердження.

Протосеміти, бербери, кушити – це...

- а) племена, що завоювали стародавній Єгипет в період Нового царства;
- б) основні прошарки залежного населення в Єгипті;
- в) племена, які склали основу староегипетського населення;
- г) населення сусідніх з Єгиптом держав.

12. Дайте правильне визначення поняття “фіванська теократія”.

- а) прошарок заможного населення у Фівах;
- б) найближчі родичі єгипетського фараона;
- в) період в історії Єгипту, коли влада належала фактично жрецам, а не фараону;
- г) жрецька верхівка.

13. Яке місто стало столицею Єгипту періоду Нового царства?

- а) Мемфіс;
- б) Фіви;
- в) Ахетатон;
- г) Гераклеополь.

14. Правління якого фараона відноситься до періоду Саїського відродження?

- а) Міна;
- б) Ехнатон;
- в) Яхмос II;
- г) Рамзес II.

15. З логічного ряду виберіть зайве.

- а) іригаційне землеробство; б) царське, храмове і приватне господарство; в) шадуф; г) сфінкс;
- д) хемуу; е) шовківництво.

16. Яка подія порушує хронологічний ланцюжок?

- а) будівництво піраміди Хеопса;
- б) фіванська теократія;
- в) звільнення Єгипту від гіксосів;
- г) завоювання Єгипту персами.

17. “Книга мертвих” – це...

- а) книга, де записувалися імена усіх померлих мешканців Єгипту;
- б) книга правил поведінки усіх померлих у потойбічному світі;
- в) збірник гімнів і релігійних текстів, який вміщували до гробниці з метою допомогти померлому здолати усі небезпеки загробного життя і отримати умиротворення і благополуччя вічного життя;
- г) книга з записами усіх померлих домашніх улюбленців фараона.

18. Вкажіть найдавніші літературні пам’ятки Єгипту періоду Стародавнього царства, які містять велику кількість стародавніх заупокійних текстів.

- а) Тексти пірамід;
- б) Розповідь Сінухета;
- в) Пророцтво Нефертіті;
- г) Книга мертвих.

19. Які з перелічених богів були єгипетськими?

- а) Гермес, Атон, Хапі, Пта, Ра;
- б) Ісіда, Нейт, Атон, Геб, Амон;
- в) Ата, Еніо, Ра, Анубіс, Тот;
- г) жоден з варіантів.

20. Мастаба – це ...

- а) обеліск;
- б) гідравлічна споруда;
- в) найдавніший тип гробниць;
- г) статуя.

III рівень

1. Визначте, про кого йде мова у наведеному тексті.

Вдова Тутмоса II, яка після його смерті заволоділа єгипетським тронном і взяла собі тронне ім'я, що в перекладі означає "Перша серед найвродливіших". Її батьком жреці проголосили бога Амона-Ра. Вона відбудувувала поруйновані гіксосами єгипетські храми, спорядила військово-торгівельну експедицію в країну Пунт.

- а) Нефертіті;
- б) Хатшепсут;
- в) Таусерт;
- г) Нефрусебек.

2. Про якого єгипетського бога йдеться у наведеному тексті?

У перекладі з давньоєгипетської мови його ім'я означає "сонячний диск". За правління фараона Аменхотепа IV він став центральною фігурою релігійної реформи і був оголошений єдиним богом, верховним правителем світу, отримав титул фараона і батька Аменхотепа IV.

- а) Амон;
- б) Атон;
- в) Ра;
- г) Геб.

3. Виберіть невірні твердження. Релігійно-політична реформа Ехнатона була проведена з метою:

- а) встановлення монотеїзму;
- б) встановлення політеїзму (багатобожжя);
- в) посилення влади єгипетського жрецтва;
- г) посилення влади фараона.

4. Виберіть вірні твердження:

- а) столицею об'єднаної Староєгипетської держави стало місто Мемфіс;
- б) єгиптяни називали свою країну "Червона земля";
- в) папірус був матеріалом не лише для письма, а й для виготовлення легких човнів; г) найбільшою пірамідою є піраміда Хефрена;
- д) єгипетські чоловіки носили спідниці до колін.

5. Виберіть невірні твердження:

- а) Фіви – столиця Єгипту в період Нового царства;
- б) правитель Верхнього Єгипту носив корону червоного кольору;
- в) Нефертіті була дружиною фараона Тутмоса III;
- г) єгиптяни вважали, що кожна людина має дві душі – Ка і Ба;
- д) єгиптяни носили на голові великі чорні перуки, сплетені з тоненьких кісок.

6. Яке з наведених тверджень стосується діяльності фараона Ментухотепа?

- а) засновник III династії єгипетських фараонів (XVIII ст. до н. е.). За його правління в Єгипті була збудована єдина іригаційна система, реорганізоване центральне управління, відбулося послаблення номової знаті. Була створена нова концепція обожнення фараона. Він був першим фараоном, який спорудив собі гробницю не у вигляді звичайної мастаби, а у формі величезної багатоступінчастої піраміди з заупокійним храмом і молитовнею;
- б) він був правителем Фів і оголосив боротьбу цього міста з Гераклеополем за єгипетську корону. Під його керівництвом фіванське військо отримало перемогу, а на переможній стелі було викарбовано, що він "підкорив правителів обох країн, встановив порядок на півдні і на півночі, в іноземних країнах і в Єгипті". Він став засновником XI династії єгипетських фараонів, з правління якої у XXI ст. до н. е. розпочався розквіт єгипетського суспільства, що тривав три століття і отримав назву Середнє царство;
- в) його правління тривало з 610 по 595 рр. до н. е. і вважається останнім періодом розквіту єгипетської державності. Цьому фараону вдалося зміцнити єгипетські позиції в Африці, вести успішну торгівлю на Середземномор'ї. Він прославився грандіозним будівництвом каналу через Ніл, що мав з'єднати Середземне море з Червоним. За його наказом близько 600

р. до н. е. фінікійські моряки відправилися в перше плавання навколо Африки, яке тривало 9 років.

7. Вставте пропущені у тексті імена, дати, назви.

Фараон-велетень(його ріст становив 2 м 10 см) був господарем величезного гарему і мав близько 200 синів і дочок. На початку XIII ст. до н. е. він здійснив похід проти хеттів, але у р. до н. е. зазнав нищівної поразки під містом У 1280 р. до н. е. він уклав мир з хеттським правителем Хаттусілі III, за яким Південна Сирія, Фінікія і Палестина відійшли до, а Північна Сирія потрапила під владу

8. Визначте, за правління якого фараона відбувалися наступні події.

Посилення політичного впливу фіванського жрецтва, невдоволення служилої та військової знаті, де централізаторські настрої зумовили проведення в середині XIV ст. до н. е. релігійно-політичної реформи. Указом фараона єдиним богом всього Єгипту було проголошено Атона. Сам фараон був проголошений його єдиним сином і змінив своє ім'я. Він залишив столицю Фіви і зробив своєю резиденцією місто Ахетатон.

- а) Міна;
- б) Джосер;
- в) Аменхотеп IV;
- г) Рамзес I.

9. Вставте пропущені у тексті імена, дати, назви.

Племена гіксосів завоювали Єгипет наприкінці Середнього царства. Їхнє панування в Єгипті тривало упродовж рр. до н. е. Першим спробував повалити гіксоське панування фараон Секененра, однак він невдовзі загинув. Його справу продовжив син Він уклав союз з нубійцями (інша назва -) і з допомогою їхнього флоту звільнив Мемфіс та частину фортеці Аваріс. Остаточно звільнив Єгипет від гіксоського панування фараон Так розпочався наступний етап староегипетської історії - Царство.

10. Вкажіть, з якого джерела даний уривок і про які події у ньому йде мова.

“Я захопив его посла выше оазиса, двигавшегося в южном направлении в Куш с письменным посланием. Нашел я в нем следующее в виде записи рукой властителя Авариса: “Ааусерра, сын Ра, Апопи приветствует моего сына, властителя Куша...Разве ты не видишь того, что содеяно Египтом против меня. Властитель, что в нем, Камос-кен, одаренный жизнью, гонит меня из моих земель.” ... Я захватил это письменное послание на пути и не дал, чтобы оно дошло. Вошла моя сила в его сердце, была поражена его плоть, когда рассказал ему его посол о содеянном мною против Кинопольской области, бывшей в его владении.”

- 1. Книга мертвих;
 - 2. Стелла фараона Камоса;
 - 3. Тексти пірамід;
 - 4. Пророцтво Нефертіті.
- а) боротьба за об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту на рубежі IV–III тис до н. е.;
 - б) визволення Єгипту від гіксосів в середині XVI ст. до н. е.;
 - в) похід Рамзеса II проти хетів на початку XIII ст. до н. е.;
 - г) захоплення нубійським (кушитським) вождем Піанхі наприкінці VII ст. до н. е. Фів і Мемфісу.

11. Вкажіть, з якого джерела даний уривок і про які події у ньому йде мова.

“22 год царствования, 4-й месяц Востодов, 25-е число. Его величество миновал крепость Чару в первый победоносный поход, чтобы истребить нападающих на границы Египта, с доблестью, силой, мощью и торжеством...”

23-й год царствования, первый месяц Засухи, 21-е число, в точности в день праздника новолуния... Когда было уведомено все войско... его величество отправился на золотой колеснице, украшенный своим боевым оружием... Южное крыло войска его величества было у горы южнее потока Кина, северное крыло – к северо-западу от Мегиддо. Тогда его величество одолел их во главе своего войска. И они увидели, что его величество одолевает их, и бежали стремглав в Мегиддо с лицами, полными страха...”

- 1. Літописи Тутмоса III;

2. Стелла фараона Камоса;
 3. Тексти пірамід;
 4. Пророцтво Нефертіті.
- а) завойовницькі походи XIX династії;
 - б) боротьба Тутмоса III з сирійсько-палестинськими військами і захоплення ним близько 1468 р. до н. е. фортеці Мегідо;
 - в) похід Рамзеса II проти хетів на початку XIII ст. до н. е.;
 - г) боротьба за об'єднання Верхнього і Нижнього Єгипту на рубежі IV–III тис до н. е.

12. Вставте пропущені у тексті імена, дати, назви.

У р. до н. е. перський цар Камбіз розпочав завоювання Єгипту. Єгипет був включений до складу держави. За правління Камбіза і його наступника Єгипет займав привілейоване становище, а цих перських правителів єгиптяни вважали справжніми фараонами, оскільки ті дотримувалися єгипетських традицій. Однак ситуація змінилася в роки правління (486-465 рр. до н. е.), який посилив економічний тиск на єгиптян, що привело до повстання. З цього часу Єгипет прагнув позбутися влади Ахеменідів.

13. Виберіть вірні твердження, що характеризують староегипетську культуру й основи сприйняття єгиптянами світу.

- а) єгиптяни прагнули надати краси усім предметам, проте вони не виготовляли речі виключно заради їхньої краси. Всі предмети служили якійсь практичній потребі;
- б) монументальність форм – одна з головних характеристик єгипетської культури. Грандіозність архітектури царських поховань визначала стиль скульптури, стінопису тощо;
- в) єгипетським скульптурам характерна асиметричність фігур, оригінальність поз, усміхненість облич;
- г) у період Нового Царства розвивалося мистецтво будівництва скляних архітектурних споруд; д) життя і його цінності настільки поважалися, що переходили у загробний світ, у якому люди, за їх уявою, мали вести таке ж життя як і на землі.

14. Виберіть невірні твердження.

- а) єгиптяни не користувалися нотами;
- б) спорт у Єгипті був забавою виключно фараона та його вельмож;
- в) релігія та міфологія стародавнього Єгипту були ізольовані і не мали жодного впливу на культуру;
- г) танцювальне мистецтво в Єгипті зовсім не було розвинуте;
- д) особливе місце в староегипетській культурі посідав цикл ритуалів і міфів, пов'язаних з богом підземного царства Осірісом.

15. Встановіть співвідношення.

1. Антропоморфізм;
 2. Зооморфізм;
 3. Культ Амона-Ра;
 4. Культ Осіріса;
 5. Ка.
- а) моноїстичне вірування в сонячного бога;
 - б) двійник людської душі;
 - в) уявлення богів у вигляді тварин;
 - г) віра в загробний світ, його покровителя і верховного суддю – бога;
 - д) уподібнення будь-чого до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних рис на тварин, рослини, речі та явища навколишнього світу.

Тема 5. Стародавня Месопотамія

I рівень

1. Месопотамія розташована між річками:

- а) Ніл;
- б) Тигр;
- в) Ганг;
- г) Євфрат.

2. Засновником Вавилонської держави став:

- а) Хаммурапі;
- б) Ур-Наму;
- в) Саргон;
- г) Сеті I.

3. З названих категорій населення Давньовавилонського царства визначте рабів:

- а) тамкари;
- б) авелум;
- в) мушкенум;
- г) вардум.

4. Торговці у Давньому Вавилоні відносилися до:

- а) тамкарів;
- б) авелумів;
- в) мушкенумів;
- г) вардумів.

5. Воїни у Давньому Вавилоні називалися:

- а) баірум;
- б) редум;
- в) мушкенум;
- г) вардум.

6. Вкажіть хронологічні межі Шумеро-Аккадського царства в історії Месопотамії:

- а) XXII–XXI ст. до н. е.;
- б) XX–VII ст. до н. е.;
- в) XXIV–XXIII ст. до н. е.;
- г) XIX–VI ст. до н. е.

7. Вкажіть хронологічні межі Ассирійського царства в історії Месопотамії:

- а) XXVIII–XXIV ст. до н. е.;
- б) XX–VII ст. до н. е.;
- в) XXIV–XXIII ст. до н. е.;
- г) XIX–VI ст. до н. е.

8. Вкажіть назву держави, в якій правила III династія Ура:

- а) Вавилонське царство;
- б) Старовавилонське царство;
- в) Царство Шумеру і Аккаду;
- г) Аккадське царство.

9. На який період припадає посилення Ассирійської держави:

- а) XXVIII–XXIV ст. до н. е.;
- б) XX–VII ст. до н. е.;
- в) XXIV–XXIII ст. до н. е.;
- г) X–IX ст. до н. е.

10. Вкажіть ім'я ассирійського правителя, при якому в Ніневії була організована бібліотека:

- а) Навуходоносор II;
- б) Ашшурбаніпал;
- в) Хаммурапі;
- г) Сеті I.

11. Месопотамія в перекладі з грецької означає:

- а) Міжгір'я;
- б) Межиріччя;
- в) Чорна земля;
- г) Країна повеней.

12. Найдавнішими жителями Месопотамії були:

- а) скіфи;
- б) араби;

- в) шумери;
- г) аккадці.

13. З названих категорій населення Давньовавилонського царства визначте купців:

- а) тамкари;
- б) авелум;
- в) мушкенум;
- г) вардум.

14. З названих категорій населення Давньовавилонського царства визначте категорію вільного повноправного населення:

- а) тамкари;
- б) авелум;
- в) мушкенум;
- г) вардум.

15. Аристократія у Давньому Вавилоні належала до категорії:

- а) тамкари;
- б) авелумів;
- в) мушкенумів;
- г) вардумів.

16. Вкажіть хронологічні межі періоду Аккадського царства в історії Месопотамії:

- а) XXVIII–XXIV ст. до н. е.;
- б) XX–VII ст. до н. е.;
- в) XXIV–XXII ст. до н. е.;
- г) XIX–VI ст. до н. е.

17. Вкажіть хронологічні межі Вавилонського царства в історії Месопотамії:

- а) XXVIII–XXIV ст. до н. е.;
- б) XX–VII ст. до н. е.;
- в) XXIV–XXIII ст. до н. е.;
- г) XIX–VI ст. до н. е.

18. Вкажіть роки правління царя Хаммурапі:

- а) 1792–1750 рр. до н. е.;
- б) 2370–2340 р. до н. е.;
- в) 1895–1850 рр. до н. е.;
- г) 1200–1195 рр. до н. е.

19. У якому столітті Вавилон захопили перси-кочівники?

- а) VI ст. до н. е.;
- б) X ст. до н. е.;
- в) VIII ст. до н. е.;
- г) IV ст. до н. е.

20. Хто із вказаних правителів володарював у Нововавилонському царстві:

- а) Навуходоносор II;
- б) Хаммурапі;
- в) Рамзес II;
- г) Ашшурбаніпал.

II рівень

1. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) правління у Вавилонії каситських династій;
- б) розгром асирійського війська в м. Харан лідійськими та вавилонськими військами;
- в) об'єднання Дворіччя під владою Саргона;
- г) третє і найбільше піднесення Ассирії.

2. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) приєднання Навуходоносором II Іудейського царства до Вавилонської держави в якості провінції;

- б) І Вавилонська (Аморейська) династія;
- в) повстання в Єгипті проти асирійського панування; г) правління асирійського царя Тіглатпаласара І.

3. Розташуйте імена правителів Вавилонії відповідно до часу їхнього правління.

- а) Хаммурапі;
- б) Набонід;
- в) Навуходоносор ІІ;
- г) Навуходоносор І.

4. Встановіть, в роки якого асирійського правителя відбулася кожна з подій.

- 1. Битва коаліційних військ (Дамаск, Єгипет) з асирійською армією біля м. Каркара на р. Оронто у 853 р. до н. е.;
- 2. Розгром асирійськими військами у 722 р. до н. е. Ізраїльського царства;
- 3. Підкорення в 717 р. до н. е. асирійцями м. Каркемиш;
- 4. Завоювання асирійцями у 689 р. до н. е. Вавилону.

- а) Саргон ІІ;
- б) Хаммурапі;
- в) Сінаххеріб;
- г) Салманасар ІІІ.

5. Співставте ім'я правителя і подію, що відбулася в роки його правління.

- 1. Шульга;
 - 2. Пузур-Ашшур І;
 - 3. Саргон ІІ;
 - 4. Тіглатпаласар ІІІ.
- а) засновник так званої "староашшурської" династії;
 - б) розгром Ізраїльського царства у 722 р. до н. е.;
 - в) створення одного з найдавніших суддебників у світі;
 - г) адміністративна та військова реформа в Ассирії.

6. Співставте назву держави та ім'я її правителя.

- 1. Аккадське царство;
 - 2. Нововавилонське (Халдейське) царство;
 - 3. Асирійська імперія;
 - 4. Царство Шумеру і Аккаду.
- а) Тіглатпаласар ІІІ;
 - б) Саргон (Шарум-кен);
 - в) Шульга;
 - г) Навуходоносор ІІ.

7. Співставте дати і події.

- 1. XXVIII–XXVII ст. до н. е.;
 - 2. 1600 р. до н. е.;
 - 3. 626 р. до н. е.;
 - 4. 1510 р. до н. е.
- а) повстання проти асирійського панування у Вавилоні та коронування халдейського вождя Набопаласара;
 - б) піднесення шумерського міста Кім і правління І Кімської династії;
 - в) перший мирний договір між Ашшуром і Вавилоном;
 - г) прихід у Вавилонію каситів.

8. Співставте дати і події.

- 1. 2109 р. до н. е.;
 - 2. 1763 р. до н. е.;
 - 3. 1560–1260 рр. до н. е.;
 - 4. середина II тис. до н. е.
- а) розгром військ Еламу армією Хаммурапі;
 - б) існування держави Мітанні;

в) виникнення у Верхній Месопотамії аморейської держави Ашшур (правління Шамші-Адада I);

г) вигнання правителем Урука Утухенгалем кутіїв з Месопотамії.

9. До кожного визначення доберіть відповідний термін.

1. Володар міста-держави в шумеро-аккадський період;
2. Гірські семітські племена;
3. Кочові південно-арамейські племена;
4. Обов'язковий шлюб вдови з братом покійного чоловіка.

а) левірат;

б) лугаль;

в) халдеї;

г) касити.

10. Встановіть відповідність між історичними термінами та їх визначеннями.

1. Зіккурат;

2. Гуруші;

3. Хапіру;

4. Сікера.

а) підневільні робітники в Шумеро-Аккадському царстві;

б) ячмінний напій в стародавній Месопотамії;

в) оригінальний архітектурний стиль в храмовому будівництві Месопотамії;

г) категорія населення у Вавилонії, що втратила засоби для існування і займалася розбоєм.

11. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

1. Тамкар;

2. Редум;

3. Ільк;

4. Шамаллум.

а) помічник торгового агента, дрібний торговець, що торгував вроздріб;

б) воїн, який отримав від царя рухоме й нерухоме майно у користування без права відчуження і зобов'язаний був відправлятися на війну на першу вимогу;

в) торговий агент, що перебував на царській службі і проводив різного роду торгівлі та лихварські операції;

г) термін, що означає права та обов'язки воїна чи іншої залежної людини, а також майно, отримане від держави за царську службу.

12. Виберіть подію, яка не відповідає дійсності і не має стосунку до правління асирійського правителя Тіглатпаласара III.

а) при цьому правителі вперше стали проводити систематичні переселення народів з однієї завойованої асирійцями області в іншу чи в Ассирію безпосередньо;

б) у 729 р. до н. е. Тіглатпаласар III завоював Вавилон і коронувався в цьому місті;

в) у роки правління Тіглатпаласара III до Асирійської імперії ввійшли Месопотамія, більша частина східного побережжя Середземного моря, ряд областей Лідії, Індія, Китай;

г) наступником Тіглатпаласара III став Салманасар V.

13. Виберіть твердження, яке не відповідає історичній дійсності.

а) Шумер і Аккад у 2310 р. до н. е. об'єднав у єдине Аккадське царство цар Абаргі;

б) держава Ассирія виникла на північ від Вавилонії, у верхній течії річки Тигр;

в) у VI ст. до н. е. Вавилон захопили перси;

г) Асирійська столиця Ніневія була зруйнована вавилонськими та лідійськими військами у 612 р. до н. е.

14. З логічного ряду виберіть зайве.

а) Вавилонія;

б) Саргон;

в) закони Хаммурапі;

г) звичаєве право;

д) мушкенум.

15. Вкажіть стародавні месопотамські міста.

- а) Лагаш;
- б) Ур;
- в) Хараппа;
- г) Фіви;
- д) Іссін.

16. Вкажіть міста-держави, що існували на території Межиріччя.

- а) Марі;
- б) Ніппур;
- в) Урарт;
- г) Мітанні;
- д) Ашшур.

17. Назва цього міста у перекладі означає “Ворота Бога”.

- а) Ур;
- б) Урук;
- в) Вавилон;
- г) Бібл.

18. Вкажіть джерела з історії Межиріччя.

- а) Книга мертвих;
- б) Закони Хаммурапі;
- в) Повість про Гільгамеша;
- г) Веди.

19. Вкажіть пам’ятки, які не належать до історичної спадщини Дворіччя.

- а) скульптурне зображення “Дама з Урука”;
- б) скульптура цариці Нефертіті; ;
- в) кам’яна статуя Нарам-Суена;
- г) піраміда Хеопса.

20. Один із шедеврів давньосхідного епосу – “Повість про Гільгамеша” був створений в.... Гільгамеш був володарем міста....

- 1. Стародавній Єгипет;
- 2. Стародавній Китай;
- 3. Стародавня Індія;
- 4. Месопотамія.

- а) Урук;
- б) Вавилон;
- в) Мемфіс;
- г) Ніневія.

III рівень

1. Визначте, про кого йде мова у наведеному уривку.

Він був царем I Вавилонської династії. Саме за його правління відбулося інтенсивне піднесення Вавилону. Історики говорять про цього правителя як про видатного державного діяча, далекоглядного і хитрого дипломата, великого стратега, мудрого законодавця, вмілого організатора. До середини XVIII ст. до н. е. йому вдалося підкорити месопотамські міста-держави Урук, Іссін, Ешнунну, Ларсу, Марі. У роки його правління було доповнено та узагальнено місцеве звичаєве право. Цей збірник законів дає можливість дослідити окремі сфери життєдіяльності населення Дворіччя.

- а) Ашшурбаніпал;
- б) Хаммурапі;
- в) Саргон;
- г) Навуходоносор II.

2. Визначте, про кого йде мова у наведеному уривку.

Засновник Аккадського царства у XXIV ст. до н. е. За легендою, до воцаріння він був звичайним садівником і виночерпієм царя Кіша. Своє правління цей цар почав з військової реформи – створив постійне військо, основу якого склали загони легкоозброєних воїнів.

Перший похід реформована армія здійснила проти шумерського правителя Лугальзагессі, оскільки він відмовився віддати аккадському цареві свою доньку за дружину. Закінчився похід перемогою цього правителя і підкоренням ним всієї Південної Месопотамії. В результаті великих завоювань йому вдалося створити першу в історії “світову державу”. Колишній “виночерпій і садівник” прибрав собі титул “володар чотирьох сторін світу”.

- а) Хаммурапі;
- б) Саргон;
- в) Ашшурбаніпал;
- г) Навуходоносор II.

3. У якому з наведених уривків мова йде про нововавилонського (халдейського) царя Навуходоносора II?

а) упродовж 667–663 рр. до н. е. він здійснив кілька військових походів в Єгипет, зруйнував Фіви, знищив велику кількість єгипетського населення. Своім намісником в Єгипті цей правитель залишив місцевого князя Нехо.

б) нащадок аморейської династії в Ханейському царстві. В середині II тис. до н. е. він підкорив місто-державу Марі, князівство Енкалатум, сирійське місто Катна й уклав мир із Каркемишем. Офіційно іменував себе “царем всесвіту” і “воїном бога Енліля”. За його правління політичний устрій держави являв собою перехідну стадію від військової демократії до монархії.

в) він став правителем у 605 р. до н. е. після смерті свого батька Набопаласара. Завоював Іудею, здійснив кілька походів в Єгипет, в результаті чого отримав контроль над всім Східним Середземномор’ям. Уклав з Єгиптом мирний договір, який був скріплений його шлюбом з єгипетською принцесою Нітокріс (Нейтікерт). За його правління були збудовані такі пам’ятки як Вісячі сади Семіраміди, Мідійська стіна тощо.

4. Назвіть ім’я правителя.

Цей правитель організував одну з найбагатших і найвпорядкованіших бібліотек в Ассирії – в місті Ніневія. Її фонди налічували близько 25 тис. одиниць збереження. Вона слугувала й державним архівом, де зберігалися політичні трактати, царські укази, податкові списки тощо. Причому, правитель дав розпорядження укомплектовувати її копіями книг з інших книгозбірень, заборонивши грабувати бібліотеки.

- а) Тіглатпаласар I;
- б) Ашшурбаніпал;
- в) Хаммурапі;
- г) Саргон.

5. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Із середини II тис. до н. е. почастишали воєнні конфлікти Вавилону з Ассирією. Касситська династія втратила владу. Влада у Вавилоні перейшла до місцевої династії з Історики називають її ще IV династією. Її засновник –, правив упродовж рр. до н. е. Йому вдалося прогнати касситів, завдати військової поразки Ассирії та Еламу. Однак колишня могутність Вавилону так і не була відроджена.

6. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Близько 2200 р. до н. е. Аккадське царство завоювали гірські племена Вони управляли Месопотамією з допомогою намісників, що позначалися терміном Панування цих племен тривало майже років. Невдовзі визріло повстання, яке очолив правитель міста Утухенгаль. У р. до н. е. він розгромив військо племен-завойовників. Однак він загинув і гегемонія над звільненою Месопотамією перейшла до царя міста Ура – Ур-Намма.

7. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Правитель Нововавилонського (Халдейського) царства зайняв трон після смерті свого батька – правителя Набопаласара у р. до н. е. У зовнішній політиці він відзначився походами на Єгипет та завоюванням Іудеї. На початку ст. до н. е. його війни вдерлися в столицю іудеїв – місто, зруйнували символ єврейської державності – храм бога Яхве.

8. Виберіть невірні твердження.

- а) місто Вавилон, на думку істориків, виросло з шумерського поселення Кадінгірра, що в перекладі з аккадської означає “Ворота божі”. Уперше Вавилон згадується в легендах про Саргона Древнього та в документах III династії Ура;
- б) населення стародавньої Месопотамії в основній своїй масі сповідувало релігію зороастризм. Зороастрійське віровчення викладене в “Авесті” – чи не єдиному джерелі з історії Месопотамії;
- в) перші держави в Південній Месопотамії з’явилися в середині II тис. до н. е. Це були невеликі незалежні чи напівзалежні політичні об’єднання, які історики називають містами-державами;
- г) у 746–745 рр. до н. е. асирійський правитель Салманасар III провів адміністративну та військову реформи, що сприяло зміцненню Ассирії і її третьому піднесенню.

9. Виберіть вірні твердження.

- а) у XXIII ст. до н. е. Аккадське царство було завойоване племенами гіксосів, панування яких в Месопотамії тривало упродовж 125 років;
- б) після вигнання з Месопотамії кутіїв тут влада перейшла до Ур-Намму. Він зробив своєю столицею місто Ур, заснувавши у XXII ст. до н. е. III династію Ура. Державу, в якій володарювала ця династія, називають Царством Шумеру і Аккаду;
- в) населення Месопотамії створило письмо – клинопис (цвяхове письмо). Найдавніші шумери писали вертикальними стовпчиками згори донизу, а стовпчики слідували справа наліво;
- г) влітку 539 р. до н. е. перські війська під керівництвом Дарія I розбили вавилонську армію. Вавилонський правитель Набонід здався на милість переможця і той подарував йому життя.

10. Виберіть невірні твердження.

- а) близько 1600 р. до н. е. у Вавилонію вторглися кассити – напівкочові племена, які за рівнем свого розвитку поступалися вавилонцям. Тому майже в усіх сферах життя наступив певний застій;
- б) наприкінці X – в IX ст. до н. е. відбулося піднесення Ассирії, чому великою мірою сприяла добра її військова організація та переозброєння війська;
- в) за правління нововавилонського царя Набопаласара були збудовані Вавилонська вежа, Вісячі сади Семіраміди;
- г) культ води посідав у релігійно-міфологічному світогляді населення Месопотамії важливе місце. Вода вважалася основою всього суцього. Воді приписували здатність очищати від гріхів.

11. Вкажіть документ, витяг з якого подано нижче:

“Коли Мардук послав мене управляти народом я вклав правду і справедливість в уста країни, і дав благоденство народів. Віднині: ... Якщо чоловік учинить грабіж і буде спійманий, - його слід убити. ... Якщо він виб’є зуб у мушкенума, він повинен відважити 1/3 міни срібла.”

- а) Закони царя Хаммурапі;
- б) Поема про Гільгамеша;
- в) Книга мертвих;
- г) Повчання Ахікара.

12. Про що йдеться в наведеному тексті? Назвіть ім’я правителя і назву документу.

У 1901–1902 рр. французькою археологічною експедицією при розкопках в Сузах (столиця древнього Еламу) був знайдений чорний базальтовий стовп. У верхній частині лицьового боку було зображення одного із вавилонських правителів в молитовній позі перед богом сонця і справедливості Шамашем. Решта стовпа була з усіх боків заповнена клинописним текстом.

13. Вкажіть, з якого документу цей уривок.

“...Якщо людина вивела за міські ворота або двірцевого раба, або двірцеву рабиню, або раба мушкенума, або рабиню мушкенума, то вона повинна бути вбита.”

- а) Книга мертвих;
- б) Повчання Ахікара;
- в) Закони Хаммурапі;
- г) Вавилонська теодицея.

14. Визначте, про які категорії населення Вавилонії йдеться у наведеному уривку.

“... Якщо тамкар викупив редума чи баірума, взятих у полон під час походу царя, і привіз його додому, то якщо вдома є засоби для викупу, він сам зобов’язаний викупити себе; якщо ж у його домі відсутні такі засоби, він має бути викуплений храмом або двірцем; його поле, сад чи дім не можуть бути віддані за викуп.”

- а) жерці;
- б) раби;
- в) торговці;
- г) військові.

15. Виберіть вірні твердження.

- а) титул “володар чотирьох сторін світу” прибрав собі аккадський правитель Саргон;
- б) зростання могутності Вавилону відбулося у XVIII ст. до н. е. за царя Навуходоносора II;
- в) Хаммурапі був засновником IV Вавилонської династії (династії Іссіна);
- г) в Ассирійській державі існував звичай сорорату – обов’язкового шлюбу вдівця з сестрою дружини-небіжчиці.

Змістовий модуль № 2. Мала Азія та Східне Середземномор’я.

Стародавні держави Індії та Китаю.

Тема 6. Мала Азія і Закавказзя

I рівень

1. Вкажіть хронологічні рамки існування Давньохеттського царства.

- а) XVIII–XVI ст. до н. е.;
- б) XIV–XIII ст. до н. е.;
- в) IX–VIII ст. до н. е.;
- г) VII–VI ст. до н. е.

2. Вкажіть хронологічні рамки існування Новохеттського царства.

- а) XVIII–XVI ст. до н. е.;
- б) XIV–XII ст. до н. е.;
- в) IX–VIII ст. до н. е.;
- г) VII–VI ст. до н. е.

3. Коли відбулося вторгнення “народів моря” і загибель Хеттської держави.

- а) XVI ст. до н. е.;
- б) поч. XII ст. до н. е.;
- в) IX ст. до н. е.;
- г) VII ст. до н. е.

4. Визначте хронологічні рамки найбільшого піднесення Фрігійського царства.

- а) XVIII–XVI ст. до н. е.;
- б) XIV–XII ст. до н. е.;
- в) X–VIII ст. до н. е.;
- г) VII–VI ст. до н. е.

5. Визначте хронологічні рамки найбільшого піднесення Урарту.

- а) XVIII–XVI ст. до н. е.;
- б) XIV–XII ст. до н. е.;
- в) IX–VIII ст. до н. е.;
- г) VII–VI ст. до н. е.

6. Визначте хронологічні рамки найбільшого піднесення Лідійського царства.

- а) XVIII–XVI ст. до н. е.;
- б) XIV–XII ст. до н. е.;
- в) IX–VIII ст. до н. е.;
- г) VII–VI ст. до н. е.

7. Вкажіть дату завоювання Малої Азії перськими військами.

- а) 1800 р. до н. е.;
- б) 1180 р. до н. е.;
- в) 547 р. до н. е.;

г) 334 р. до н. е.

8. Коли відбулося завоювання Малої Азії армією Олександра Македонського?

а) 1350–1360 рр. до н. е.;

б) 1650–1660 рр. до н. е.;

в) 864–845 рр. до н. е.;

г) 334–333 рр. до н. е.

9. Яка річка протікала територією Анатолії?

а) Кизил-Ірмак (Галіс);

б) Ніл;

в) Хуанхе;

г) Янцзи.

10. Хто із хеттських правителів запровадив чіткий порядок престолонаслідування?

а) Хаттусілі I;

б) Телепіну I;

в) Лабарна;

г) Пітхана.

11. Що у Давньохеттському царстві позначалося терміном “панку”?

а) порядок престолонаслідування в хеттів;

б) рада при правителіві, до якої входили воєначальники, царські родичі (чоловіки) та впливові чиновники;

в) “народи моря”;

г) “озброєні вільні люди племені”.

12. Вкажіть столицю Фрігійського царства, названу за ім'ям правителя, з яким пов'язана легенда про “гордіїв вузол”.

а) Фіви;

б) Ур;

в) Гордіон;

г) Вавилон.

13. Вкажіть династію, за якої у VII–VI ст. до н. е. відбувався розквіт Лідійського царства.

а) Мермнадів;

б) Аббасидів;

в) Хаммурапі;

г) Ахеменідів.

14. Яка подія змусила малоазійські держави Лідію та Мідію, що претендували на асирійську спадщину, укласти мир?

а) підкорення Лідією близько 600 р. до н. е. Фрігійського царства;

б) утворення у IX ст. до н. е. держави Урарту;

в) будівництво урартським правителем Мінуа (810–786 рр. до н. е.) 70-кілометрового каналу поблизу міста-фортеці Тушпи;

г) сонячне затемнення 28 травня 585 р. до н. е.

15. Вкажіть сучасну країну, територія якої в стародавні часи не входила до складу держави Урарту.

а) Вірменія;

б) Туреччина;

в) Єгипет;

г) Іран.

16. Який урартський правитель взяв собі титул “цар царів, якому всі царі платять данину”?

а) Сардурі I;

б) Мінуа;

в) Аргішті I;

г) Руса I.

17. Вкажіть роки правління першого урартського царя Арама.

- а) 945–970 рр. до н. е.;
- б) 864–845 рр. до н. е.;
- в) 835–825 рр. до н. е.;
- г) 735–714 рр. до н. е.

18. Визначте найдавніші держави Закавказзя.

- а) Вірменія;
- б) Колхіда;
- в) Месопотамія;
- г) Іберія;
- д) Іран;
- е) Кавказька Албанія.

19. Вкажіть рік, коли Урартська держава припинила своє існування.

- а) 714 р. до н. е.;
- б) 590 р. до н. е.;
- в) 189 р. до н. е.;
- г) 161 р. до н. е.

20. Визначте, хто з названих правителів не має стосунку до Ванського царства Урарту.

- а) Сардурі I;
- б) Руса I;
- в) Мінуа;
- г) Аргашес I.

II рівень

1. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) виникнення незалежної Давньовірменської держави;
- б) утворення Ванського царства Урарту;
- в) виникнення Лідійського царства;
- г) перетворення Урарту на васала Мідії.

2. Розташуйте імена правителів Ванського царства Урарту в хронологічній послідовності.

- а) Руса I;
- б) Аргішти I;
- в) Сардурі I;
- г) Сардурі II.

3. Співставте імена урартських правителів та роки їхнього правління.

- 1. Арам;
 - 2. Руса I;
 - 3. Мінуа;
 - 4. Сардурі I.
- а) 835–825 рр. до н. е.;
 - б) 735–714 рр. до н. е.;
 - в) 864–845 рр. до н. е.;
 - г) 810–786 рр. до н. е.

4. Співставте імена правителів та події, що відбувалися в роки їхнього правління.

- 1. Телепіну I;
 - 2. Хаттусілі III;
 - 3. Крез;
 - 4. Арам.
- а) піднесення Новохеттського царства;
 - б) утворення держави Урарту;
 - в) встановлення в Давньохеттському царстві чіткого порядку престолонаслідування;
 - г) піднесення Лідії на міжнародній арені в середині VI ст. до н. е.

5. Співставте імена правителів Хеттського царства та події, що відбувалися в роки їхнього правління.

1. Анніта;
2. Мурсілі I;
3. Телепіну I;
4. Хаттусілі III.

а) похід хетів на Вавилон у 1595 р. до н. е. та повалення ними вавилонської династії Хаммурапі; б) укладення близько 1270 (80?) р. до н. е. мирного договору про поділ сфер впливу з єгипетським фараоном Рамзесом II;

в) завершення об'єднання Малої Азії царями Куссара і створення Хеттського царства;

г) встановлення в Давньохеттському царстві чіткого порядку престолонаслідування.

6. Співставте дати та події.

1. 60-ті рр. VII ст. до н. е.;
2. 547 р. до н. е.;
3. 590–588 рр. до н. е.;
4. 562–547 рр. до н. е.

а) війна між Лідією та Мідією;

б) входження Фрігійського царства до складу Ассирії в якості її провінції;

в) зовнішньополітичний розквіт Лідії за правління Креза;

г) входження Лідійського та Фрігійського царств до складу Перської держави.

7. Співставте ім'я правителя та назву держави.

1. Хаттусілі III;
2. Мідас;
3. Крез;
4. Сардурі I.

а) Лідійське царство;

б) Урартське царство;

в) Фрігійське царство;

г) Хеттське царство.

8. Співставте назву держави та ім'я правителя.

1. Хеттське царство;
2. Фрігійське царство;
3. Лідійське царство;
4. Ванське царство Урарту.

а) Гордій;

б) Мінуга;

в) Мурсілі I;

г) Гігас.

9. Співставте дати та події.

1. 1743 р. до н. е.;
2. 735 р. до н. е.;
3. 714 р. до н. е.;
4. 590 р. до н. е.

а) похід Тіглатпаласара III в центр Урартської держави, в район озера Ван;

б) остаточний занепад Ванського царства Урарту;

в) успішний похід ассирійського царя Саргона II проти правителя Урарту Руси I;

г) перемога ассирійської армії Тіглатпаласара III біля міста Арпада (Північна Сирія) над створеною Урартом коаліцією.

10. Співставте назву держави та її столицю.

1. Хеттське царство;
 2. Фрігійське царство;
 3. Лідійське царство;
 4. Ванське царство Урарту.
- а) Тушпа;

- б) Хатгуса;
- в) Сарди;
- г) Гордіон.

11. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

- 1. Арнувала;
- 2. Саххан;
- 3. Луцці;
- 4. Табарна.

- а) трудова повинність в Хеттському царстві;
- б) “великий цар” в Хеттському царстві;
- в) військово піддані та депортовані в Хеттському царстві;
- г) обов’язкова служба хеттському цареві, в тому числі сплата йому натурального податку.

12. Яку історичну назву мають внутрішні райони Малої Азії?

- а) Каппадокія;
- б) Анатолія;
- в) Хеттія;
- г) Урарту.

13. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

- 1. Левірат;
- 2. Панку;
- 3. Саххан;
- 4. Луцці.

- а) обов’язкова служба царю, в тому числі сплата йому натурального податку в Хеттській державі;
- б) шлюбний звичай, за яким після смерті чоловіка вдова діставалася його братові, а якщо він помирає – його батькові;
- в) трудова повинність в Хеттській державі;
- г) народні збори Старохеттської держави, аристократичний прошарок Хеттського царства.

14. Встановіть відповідність між іменами правителів та подіями, які відбулися в роки їхнього правління.

- 1. Лабарна I;
- 2. Мідас;
- 3. Крез;
- 4. Аргішти I.

- а) будівництво в центрі Фригійського царства міста Анкіри;
- б) зовнішньополітичний розквіт Лідії та підкорення нею грецьких міст в Малій Азії в середині VI ст. до н. е.;
- в) боротьба Урартського царства з Ассирією за лідерство в Передній Азії, піднесення Урарту;
- г) завершення формування території Хеттського царства.

15. Встановіть відповідність між датами та подіями.

- 1. к. VIII – поч. VII ст. до н. е.;
- 2. 1675–1650 рр. до н. е.;
- 3. 562–547 рр. до н. е.;
- 4. 786–764 рр. до н. е.

- а) будівництво в центрі Фригійського царства міста Анкіри;
- б) зовнішньополітичний розквіт Лідії та підкорення нею грецьких міст в Малій Азії;
- в) боротьба Урартського царства з Ассирією за лідерство в Передній Азії, піднесення Урарту;
- г) завершення формування території Хеттського царства.

16. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) завоювання Лідійського царства перським правителем Кіром II;
- б) занепад Новохеттського царства.
- в) занепад Фригійського царства і входження його території до складу Лідії;
- г) перетворення Урарту на васала Мідії та остаточний занепад Урартського царства.

17. Співставте дати і події.

1. 1190 р. до н.е.;
2. 600 р. до н. е.;
3. 590 р. до н. е.;
4. 547 р. до н. е.

- а) завоювання Лідійського царства перським правителем Кіром II;
- б) занепад Новохеттського царства;
- в) занепад Фригійського царства і входження його території до складу Лідії;
- г) перетворення Урарту на васала Мідії та остаточний занепад Урартського царства.

18. Визначте країни, культурні традиції яких мали вплив на розвиток культури поліетнічного хеттського суспільства.

- а) Індія;
- б) Єгипет;
- в) Вавилонія;
- г) Китай.

19. Визначте основні релігійні культури фригійців та лідійців.

- а) Матері богів;
- б) Атона;
- в) Кібели;
- г) Аттіса.

20. Визначте, в якій державі існували великі царські господарства “виноградник Менуа”, “виноградник Сардурі”, “долина Менуа”, “долина Русси II”.

- а) Фригія;
- б) Лідія;
- в) Урарту;
- г) Хеттське царство.

III рівень

1. Про якого правителя Давньохеттського царства йдеться у наведеному тексті?

Він переніс столицю Давньохеттського царства в місто Хаттусу, здійснив кілька воєнних походів на царство Арцаву. Однак, його влада не вирізнялася могутністю, його зраджували і чиновники, і власні діти, яких він відправив на заслання, а своїм наступником оголосив онука. Цей його заповіт затвердила панку – рада воєначальників, царських родичів і чиновників.

- а) Лабарна;
- б) Анніта;
- в) Мурсілі I;
- г) Хаттусілі I.

2. Про якого правителя йдеться у наведеному уривку?

Син фригійського правителя Гордія. Під час свого правління підкорив Лідію, був незмінним учасником антиассирійських коаліцій, однак зазнав поразки і був змушений сплачувати Ассирії данину. Воював з кіммерійцями. Зазнавши від них поразки, наклав на себе руки. Славився благодійництвом і меценатством.

- а) Мідас;
- б) Крез;
- в) Саргон II;
- г) Анніта.

3. Правління якого урартського царя характеризує цей текст?

Правив у 835–825 рр. до н. е. Своєю столицею він зробив місто-фортецю Тушпу. Прийняв титул “цар царів, якому всі царі виплачують данину”. Свої володіння розширив до озера Урмія, об’єднавши в єдину державу місцеві дрібні князівства та Муцацір.

- а) Сардурі I;
- б) Аргішті I;
- в) Руса I;

г) Руса II.

4. Правління якого урартського царя характеризує цей текст?

Правив у 810-786 рр. до н. е. За його правління Урарту стала могутньою державою, конкурентом Ассирії на міжнародній арені. Він удосконалив військову організацію Урарту за ассирійським зразком. Завоював території у напрямку на Сирію та на Закавказзі, обкладав їх даниною та забудовував фортецями. Поблизу Тушпи побудував 70-кілометровий канал, названий його ім'ям.

- а) Сардурі I;
- б) Аргішті I;
- в) Руса I;
- г) Мінуа.

5. У якому з наведених уривків мова йде про лідійського правителя Креза?

а) Син правителя Гордія. Під час свого правління підкорив Лідію, був незмінним учасником антиассирійських коаліцій, однак зазнав поразки і був змушений сплачувати Ассирії данину. Воював з кіммерійцями. Зазнавши від них поразки, наклав на себе руки. Славився благодійництвом і меценатством.

б) Правив у 835-825 рр. до н. е. Своєю столицею він зробив місто-фортецю Тушпу. Прийняв титул “цар царів, якому всі царі виплачують данину”. Свої володіння розширив до озера Урмія, об'єднавши в єдину державу місцеві дрібні князівства та Муцацір.

в) За його правління в середині VI ст. до н. е. держава досягла найбільших успіхів на міжнародній арені, він перетворив багаті анатолійські міста греків на своїх данників. За легендою, напередодні військового походу проти персів він звернувся до Дельфійського оракула, який пообіцяв, що буде зруйноване велике царство, якщо цей правитель переправиться через річку Галіс.

г) Нащадок аморейської династії в Ханаейському царстві. В середині II тис. до н. е. він підкорив місто-державу Марі, князівство Енкалатум, сирійське місто Катна й уклав мир із Каркемишем. Офіційно іменував себе “царем всесвіту” і “воїном бога Енліля”.

6. Назвіть ім'я правителя.

Цей лідійський правитель прийшов до влади в результаті дворцевого перевороту і заснував династію Мермнадів, за правління якої відбувся розквіт Лідійського царства. Йому вдалося підкорити західні області Анатолії, що забезпечило країні вихід до морських проток і торговельних шляхів у Причорномор'ї, завойовував Колофон і Магнезію, що забезпечило Лідії вихід до Егейського моря.

- а) Мідас;
- б) Гігес;
- в) Крез;
- г) Ардіс.

7. Назвіть державу, про яку йде мова в наведеному тексті.

Наприкінці VII ст. до н. е. вона була змушена шукати підтримки в ассирійських правителів, оскільки їй загрожували кіммерійські та скіфські племена. Згодом стала васалом Мідії, а до 590 р. до н. е. взагалі припинила своє існування. На місці цієї держави виникли ранні держави Вірменії та Грузії.

- а) Урарту;
- б) Мідія;
- в) Лідія;
- г) Хеттське царство.

8. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Правитель Давньохеттського царства Хаттусілі I носив також ім'я....., переніс столицю держави в місто....., здійснив вдалий похід на царство..... За його заповітом, який затвердила..... – рада воєначальників, чиновників та царських родичів, влада переходила до його онука.

9. Вставте пропущені дати, факти, імена.

У..... р. до н. е. ассирійський правитель Саргон II напав на союзників Урарту. Урартський правитель..... зазнав нищівної поразки. Ассирійці обійшли озеро....., але не наважилися

захопити столицю Ванського царства Урарту місто..... Однак, на зворотному шляху захопили Муцацір, пограбували всі скарби, після чого урартський правитель покінчив життя самогубством.

10. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Після загибелі Ассирійської імперії у VI ст. до н. е. розгорнулася боротьба за її території між та Примирих могутні держави випадок, який стався 28 травня 585 р. до н. е. – це.....Був укладений договір, за яким кордон між державами-суперницями проліг по річці.....

11. Вставте пропущені дати, факти, імена.

Після загибелі хетського царства найсильнішу державу в Анатолії утворили фрігійці – це.... царство. Свого найбільшого розквіту воно досягло в ст. до н. е. Його столицею стало місто....., назване за ім'ям видатного правителя....., з яким пов'язана легенда про складний вузол.

12. Виберіть невірні твердження.

- а) характерна особливість Хеттської держави – високе становище цариці, яка виконувала функції верховної жриці. Вона могла листуватися з іноземними царськими дворами, мала свою печатку, незалежні від царської казни доходи.
- б) хеттське військо складалося з піхоти, загонів бойових колісниць, кінноти і флоту. Військо було постійним і підпорядковувалося виключно правителю.
- в) землеробство стародавніх хетів було виключно іригаційним, широкого господарського застосування набуло залізне виробництво, розвивалися різні ремесла, зовнішня, а особливо внутрішня торгівля.;
- г) міста в Хеттському царстві мали самоврядування, лише в релігійних центрах вони цілком залежали від храму, верховний жрець якого виконував також функції гродоначальника.

13. Виберіть невірні твердження.

- а) держава Урарту утворилася у XII ст. до н. е. із племінного об'єднання. Першим її правителем був Аргішти I.
- б) з метою централізації держави урартські правителі здійснили централізацію культу, виділивши із строкатого конгломерату богів трьох найважливіших – Халі, Шівіні та бога грому і дощу Тейшеба.
- в) після загибелі Ассирійської імперії Ванське царство Урарту стало васалом Мідії, а до 590 р. до н. е. взагалі припинило своє існування.
- г) за правління Мінуа (810–786 рр. до н. е.) урартське військо побувало в Північній Сирії, паралізувало західну торгівлю Ассирії, досягло кордонів Вавилонії.

14. Виберіть вірні твердження.

- а) Фригійське царство досягло свого найвищого розквіту в X–VIII ст. до н. е.
- б) Розквіт Лідійського царства припадає на VII–VI ст. до н. е.
- в) Близько 600 р. до н. е. територія Фригійського царства перейшла під владу Ванського царства Урарту.
- г) війна між Лідією та Мідією за ассирійські території завершилася у 585 р. до н. е.

15. Виберіть вірні твердження.

- а) найбільш шанованими богами у фрігійців були Велика мати богів та її коханий Аттіс.
- б) найбільш відомими пам'ятками кам'яного зодчества фрігійців є гробниці Мідаса та Гігеса.
- в) кам'яна стелла з пам'ятним написом “З цього місця кінь на ім'я Арцибіні, на якому сидів Менуа, скочив на 22 лікті” належить до надбань лідійської культури.
- г) при дворі лідійського правителя важливу роль відігравали царські соправителі, які походили із знатних аристократичних родів.

Тема 7. Східне Середземномор'я. Аравія

I рівень

1. Найважливішою водною артерією в Сирії та Фінікії була річка:

- а) Йордан;
- б) Оронт;
- в) Тигр;

г) Ніл.

2. Ханаейці – це самоназва...

- а) сирійців;
- б) аравійців;
- в) палестинців;
- г) фінікійців.

3. Перше політичне об'єднання у східносередземноморському регіоні аморитська держава Ямхад була заснована у:

- а) XVIII ст. до н. е.;
- б) XVII ст. до н. е.;
- в) XVI ст. до н. е.;
- г) XV ст. до н. е.

4. Левіти – це:

- а) раби;
- б) вільні общинники;
- в) храмові співаки;
- г) аристократія.

5. В якому році були проведені реформи іудейського царя Іосії?

- а) 653 р. до н. е.;
- б) 589 р. до н. е.;
- в) 621 р. до н. е.;
- г) 704 р. до н. е.

6. За формою правління східносередземноморські держави були:

- а) аристократичні республіки;
- б) олігархічні республіки;
- в) монархії;
- г) демократичні республіки.

7. Вкажіть роки правління іудейського царя Соломона.

- а) 965–928 рр. до н. е.;
- б) 872–849 рр. до н. е.;
- в) 933–912 рр. до н. е.;
- г) 842–825 рр. до н. е.

8. В Сабійському царстві муккарібами називали:

- а) раду старійшин;
- б) полонених;
- в) жрецтво;
- г) тих, хто керував державою і здійснював виконавчу владу.

9. У якому році цар Давид оволодів Єрусалимом і зробив його своєю столицею?

- а) 960 р. до н. е.;
- б) 947 р. до н. е.;
- в) 995 р. до н. е.;
- г) 972 р. до н. е.

10. Які категорії рабів існували у старосєврейському суспільстві?

- а) чужинці;
- б) залежні;
- в) тимчасові;
- г) вічні.

11. До цікавих археологічних знахідок в Гезері належать кам'яні стовпи, в яких, за уявою семітів, жили боги. Їх назва перекладається як “божа оселя”. Як називаються ці стовпи?

- а) брахмі;
- б) ієретик;
- в) вефіль;

г) кандіс.

12. Ця категорія старосврейських рабів працювала в царсько-храмовому господарстві, жила з найму чи орендувала землю.

а) вічні;

б) чужинці;

в) тимчасові;

г) залежні.

13. Вільні общинники міста-держави Угарит називалися:

а) сановники;

б) шофети;

в) хапіру;

г) сини Угариту.

14. Яким терміном у містах-державих Східного Середземномор'я позначалися “раби царських рабів”?

а) сановники;

б) шофети;

в) хапіру;

г) сини Угариту.

15. Вкажіть рік завоювання Дамаського царства асирійцями.

а) 732 р. до н. е.;

б) 520 р. до н. е.;

в) 528 р. до н. е.;

г) 63 р. до н. е.

16. Скільки племен налічував старозаповітний ізраїльський племінний союз до поселення в Палестині?

а) 20;

б) 12;

в) 15;

г) 10.

17. Вкажіть ім'я правителя, який створив першу загально сврейську державу.

а) Самуїл;

б) Саул;

в) Давид;

г) Голіаф.

18. За якого правителя Ізраїльсько-Іудейське царство досягло вершини свого розвитку?

а) Саул;

б) Давид;

в) Соломон;

г) Іосія.

19. У якому році відбулося знищення Навуходоносором II Єрусалиму та так званий “вавилонський полон” євреїв?

а) 995 р. до н. е.;

б) 621 р. до н. е.;

в) 721 р. до н. е.;

г) 586 р. до н. е.

20. Вкажіть дату відбудови в Єрусалимі храму сврейського бога Яхве.

а) 995 р. до н. е.;

б) 621 р. до н. е.;

в) 515 р. до н. е.;

г) 586 р. до н. е.

II рівень

1. Співставте правителів та дати їхнього правління.

1. Ахірам;
 2. Давид;
 3. Соломон;
 4. Бен-Адат I.
- а) 1000–965 рр. до н. е.;
 - б) 965–928 рр. до н. е.;
 - в) 969–936 рр. до н. е.;
 - г) 914–880 рр. до н. е.;

2. Поєднайте царства і періоди їхнього найвищого розвитку.

1. Ізраїльсько-Іудейське;
 2. Угаритське;
 3. Дамаське;
 4. Тіро-Сідонське.
- а) 969–936 рр. до н. е.;
 - б) кінець XV – початок XII ст. до н. е.;
 - в) X – др. пол. IX ст. до н. е.;
 - г) 965–928 рр. до н. е.

3. Співставте терміни та їхні визначення.

1. Коліна;
 2. Сановники;
 3. Левіти;
 4. Вічні.
- а) категорія рабів, які працювали разом з общинниками в царському господарстві;
 - б) соціальна еліта, яка володіла обширними полями й виноградниками;
 - в) частина жрецтва, храмові співаки;
 - г) єврейські племена.

4. Встановіть відповідність між датами і подіями, які відбулися в цей час.

1. 586 р. до н. е.;
 2. 925 р. до н. е.;
 3. 722 р. до н. е.;
 4. III–I ст. до н. е.
- а) знищення військами Навуходоносора II Єрусалиму та “вавилонський полон” євреїв;
 - б) розгром Ізраїльського царства асирійцями;
 - в) Катабан стає однією з найсильніших держав півдня Аравії;
 - г) похід фараона Шешонка в Палестину.

5. Розташуйте фінікійські міста в порядку здобуття ними гегемонії.

- а) Тір;
- б) Бібл;
- в) Сідон;
- г) Угарит.

6. Виберіть основні причини фінікійської колонізації.

- а) ускладнення демографічної ситуації;
- б) численні військові походи, що виснажували населення;
- в) нестача ресурсів, масовий голод;
- г) прагнення купецтва закріпитися на основних шляхах морської торгівлі.

7. Співставте країни та міста, які до них належали.

1. Фінікія;
 2. Сирія;
 3. Аравія;
 4. Палестина.
- а) Катабан;
 - б) Бібл;
 - в) Тір;
 - г) Єрусалим;

- д) Самарія;
- е) Каркемиш;
- є) Саба;
- ж) Дамаск.

8. Встановіть відповідність між правителями та їх характеристикою.

- 1. Давид;
 - 2. Хірам;
 - 3. Соломон;
 - 4. Бенхадад III.
- а) прийшов до влади внаслідок братовбивства;
 - б) побудував місто Новий Тір;
 - в) на деякий час об'єднав 17 правителів Північної Сирії проти Хаматського царства;
 - г) приєднав Єрусалим, зробив його столицею держави.

9. Визначити фактори, які привели до сильних потрясінь в економіці Південної Аравії.

- а) зміна торгових шляхів;
- б) зміна клімату, що викликала засуху;
- в) зміни в землеробстві, впровадження іригаційної системи;
- г) постійна зміна правителів та політична нестабільність.

10. Встановіть відповідність між датами та подіями.

- 1. XVIII–XVI ст. до н. е.;
 - 2. Рубіж XIII–XII ст. до н. е.;
 - 3. XII ст. до н. е.;
 - 4. IX ст. до н. е.
- а) нашествя на Східне Середземномор'я “морських народів”;
 - б) заснування фінікійської колонії – міста Карфаген;
 - в) розселення кочівників-гіксосів у Палестині;
 - г) поява найдавніших фінікійських колоній на Кіпрі та в Північній Африці.

11. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

- 1. Ковчег заповіту;
 - 2. Вавилонський полон;
 - 3. Талмуд;
 - 4. Золота Саба.
- а) захоплення Навуходоносором II у 586 р. до н. е. 40 тис. жителів Єрусалиму;
 - б) назва Сабейського царства;
 - в) дерев'яна скриня, в якій, за переконанням євреїв, поселився їхній Бог;
 - г) збірник релігійно-етичних і правових законоположень іудаїзму, складений упродовж III ст. до н. е. – V ст. н. е.

12. Встановіть відповідність між іменами правителів та подіями, які відбулися за їхнього правління.

- 1. Ахірам;
 - 2. Давид;
 - 3. Соломон;
 - 4. Іосія.
- а) поразка філістимлянського велетня Голіафа;
 - б) обнародування “Второзаконня” – останньої книги “П'ятикнижжя Мойсея”;
 - в) піднесення Тіро-Сідонського царства в X ст. до н. е.;
 - г) будівництво храму бога Яхве.

13. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

- 1. Кабір;
 - 2. Епонім;
 - 3. Мукарріб;
 - 4. Малік.
- а) посадова особа в Сабейському царстві, яка здійснювала верховну виконавчу владу;

- б) посадова особа в Сабейському царстві, яка виконувала жрецькі обов'язки, здійснювала астрономічні, астрологічні та календарні спостереження;
- в) вождь, представник знатного роду, який очолював плем'я в Сабейському царстві;
- г) царський титул, який під час військових походів на певний час отримували посадовці, що здійснювали виконавчу владу в сабейському царстві.

14. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) заснування Карфагену;
- б) розквіт Тіро-Сідонського царства;
- в) поява найдавніших фінікійських колоній на Кіпрі та в Північній Африці;
- г) входження сирійських земель до складу Халдейського царства.

15. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) початок "вавилонського полону" євреїв;
- б) двобій між Голіафом та Давидом;
- в) рух пророків та реформи Іосії;
- г) союз Ізраїльсько-Іудейського царства з Єгиптом, скріплений шлюбом Соломона з донькою єгипетського фараона Шешонка.

16. Визначте подію, яка не відповідає історичній дійсності.

- а) у 995 р. до н. е. Давид оволодів Єрусалимом і зробив його своєю столицею;
- б) остаточний розпад Ізраїльсько-Іудейського царства відбувся після обрання ізраїльцями у 925 р. до н. е. своїм царем Єровоама;
- в) "вавилонський полон" євреїв розпочався у 621 р. до н. е.;
- г) храм бога Яхве в Єрусалимі був відбудований у 515 р. до н. е.

17. Визначте подію, яка не відповідає історичній дійсності.

- а) "вавилонський полон" євреїв розпочався у 586 р. до н. е.;
- б) асирійці завоювали Дамаське царство у 732 р. до н. е.;
- в) реформа Іосії розпочалася у 621 р. до н. е.;
- г) ізраїльський цар Іосія був взятий у полон Саргоном II у 800 р. до н. е.

18. Які з цих подій відбулися за правління фінікійського царя Ахірами?

- а) розквіт Тіро-Сідонського царства у X ст. до н. е.;
- б) приєднання Галілеї;
- в) спорудження Нового Тіру;
- г) перетворення Фінікії в римську провінцію.

19. Яка подія порушує хронологічний ланцюжок.

- а) піднесення Тіро-Сідонського царства;
- б) піднесення Ізраїльсько-Іудейського царства за Соломона;
- в) занепад Сабейського царства;
- г) занепад Дамаського царства.

20. Виберіть зайве із логічного ряду.

- а) Яхве;
- б) ковчег заповіту;
- в) Астарта;
- г) Єрусалим.

III рівень

1. Яке з названих міст характеризується таким розвитком культури?

Розвиваючись на основі місцевих традицій, які відносилися ще до пори ранніх землеробів, культура в період розвитку держави і суспільства широко використовувала вже готові норми та еталони шумерської цивілізації. Були навіть спеціальні словники для полегшення розуміння шумерських текстів, які майже на 90 % склалися з шумерських ідеограм. Виразно проявилися зв'язки з Месопотамією в архітектурі і в мозаїчних фризах, які прикрашали стіни палаців.

- а) Бібл;
- б) Ебла;

- в) Єрусалим;
- г) Каркемиш.

2. Визначте місто, про яке йдеться у тексті.

У III тис. до н. е. це місто представляло собою упорядковане поселення, обнесене кам'яною стіною, з вулицями, вимощеними каменем, достатньо широкими для проїзду возів. Тут з'являються монументальні будови – храми на кам'яному фундаменті. Як і для інших міст фракійського побережжя, для цього міста був характерний значний розвиток торгівлі з Єгиптом. Від його назви пішла назва найбільш поширеної книги.

- а) Дамаск;
- б) Тір;
- в) Ебла;
- г) Бібл.

3. Визначте, до кого з правителів відноситься ця характеристика.

Традиція прославляє його за мужність, мудрість, зображає проникливим і справедливим суддею і оголошує автором ряду літературних творів. В дійсності він був владолобним правителем, який успадкував деспотичність свого батька і не соромився усувати людей, які стояли на його шляху.

- а) Соломон;
- б) Давид;
- в) Ахірам;
- г) Бенхадад III.

4. Якому царству відповідає така соціальна структура суспільства?

Все вільне населення країни в середині II тис. до н. е. ділилося на такі прошарки: сини країни; царські раби; раби царських рабів.

- а) Дамаське царство;
- б) Угаритське царство;
- в) Тіро-Сідонське царство;
- г) Ізраїльське царство.

5. Який правитель провів такі заходи: створив царську гвардію та чиновницький апарат; переписав і оподаткував населення; поділив країну на адміністративні округи; повернув до столиці викрадений ковчег заповіту?

- а) Ахірам;
- б) Соломон;
- в) Саул;
- г) Давид.

6. Вкажіть територію.

Ця територія з трьох боків омивається морями. Майже всю її вкривають піщані масиви та кам'яні пустелі. Клімат спекотний. Мусонні дощі більш-менш регулярно випадають лише в районі берегових хребтів. Характерні великі та різноманітні поклади корисних копалин. Тут існували такі держави як сабейське царство та Хім'яритська держава.

- а) Сирія;
- б) Фінікія;
- в) Палестина;
- г) Аравія.

7. Населення якої держави ділилося на такі соціальні груп: світська аристократія, духовна аристократія (жерці та левіти), народ землі, чужоземці, раби?

- а) Ізраїль;
- б) Угаритське царство;
- в) Дамаське царство;
- г) Тіро-Сідонське царство.

8. Вкажіть ім'я правителя.

За правління цього правителя одна з фінікійських держав досягла свого найбільшого розквіту. Він провадив вдалі дипломатичні відносини, розширив територію своєї держави,

приєднавши дипломатичним шляхом Галілею. Правитель міста Кітія називав себе його рабом.

- а) Соломон;
- б) Давид;
- в) Ахірам (Хірам);
- г) Бенхадад III.

9. Вставте пропущені факти, дати, назви.

У ст. до н. е. Палестина стала центром розселення кочівників-....., які мігрували аж до Єгипту. Стародавні осіли тут в другій половині..... тис. до н. е.

10. Вставте пропущені факти, дати, назви.

У III тис. до н. е. в Східному Середземномор'ї з'явилися перші торгові центри, які підтримували тісні торгові стосунки з передньоазійськими цивілізаціями Першим політичним об'єднанням в регіоні була північно-сирійська аморитська держава....., заснована уст. до н. е.

11. Вставте пропущені факти, дати, назви.

Політичне лідерство у континентальній Сирії в I тис. до н. е. належало.....У другій половині.... ст.. до н. е. його володар Бенхадад III захопив землі в Зайорданні і зробив своїм данником Йому також вдалося створити коаліцію північносирійських князівств проти Хаматського царства в басейні річки.....

12. Вставте пропущені факти, дати, назви.

Найграндіознішою іригаційною спорудою в Південній Аравії була....., побудована в ст. до н. е. Її довжина становила 600 м, висота – понад 15 м. Повна її руйнація настала в р. до н. е.

13. Виберіть вірні твердження.

а) Релігія Стародавньої Аравії була політеїстичною, однак у ній не було єдиного пантеону. На півдні найпоширенішим був культ Астара та місячний культ Алмаках, на північному-заході – культ верховного бога Душару.

б) Усі фінікійські міста мали єдиний пантеон богів. Найбільше вони шанували богів Астарту, Баала, Муту, Яхве.

в) У Сідоні вшановували трьох богів – Баала, Астарту, Ешмуна. У Біблі панував культ Адоніса. Пантеон Тіра очолював бог грози Мелькарт.

г) Всупереч існуючій думці, євреї довгий час були язичниками. Вони сповідували культ верховного бога Ела, богині кохання Астарту, вмираючого й воскресяючого бога Таммуза.

14. Виберіть вірні твердження.

а) оповідь про могутнього Самсона та підступну Далілу належить до староеврейської літератури.

б) Талмуд – збірник релігійно-етичних і правових законоположень іудаїзму, складання якого тривало упродовж III ст. до н. е. – V ст. н. е.

в) “Пісня над піснями” – збірка любовної лірики, створена в Дамаску.

г) одним з найвизначніших літературних творів староеврейської літератури є “Повість про Гільгамеш”.

15. Виберіть невірні твердження.

а) У дворі чи під нижнім поверхом будинку ханаанейян містився склеп-дромос для поховання померлих.

б) Основна маса населення Східного Середземномор'я харчувалася м'ясом – бараниною, яловичиною, свининою. Овочі вважалися делікатесом і споживалися лише у великі свята.

в) Основним транспортним засобом у Східному Середземномор'ї був нав'ючений осел, а в караванній торгівлі використовувався верблюд.

г) Фінікійці, сирійці, євреї, яким доводилось так багато воювати, насправді не відзначалися войовничістю. Їхні військові сили дуже поступалися єгипетським чи ассирійським військам.

Тема 8. Іран. Середня Азія

I рівень

1. Вкажіть найдавніше державне утворення на території стародавнього Ірану.

- а) Тір;
- б) Елам;
- в) Персія;
- г) Сідон.

2. Вкажіть роки панування в Мідії скіфів.

- а) 516–512 рр. до н. е.;
- б) 500–449 рр. до н. е.;
- в) 653–624 рр. до н. е.;
- г) 722–702 рр. до н. е.

3. 584–550 рр. до н. е. – це роки правління:

- а) перського царя Дарія I;
- б) еламського правителя Хіта;
- в) перського правителя Камбіза;
- г) останнього царя Мідії Астіага.

4. Засновником Перської держави вважається:

- а) Астіаг;
- б) Кір I;
- в) Кір II;
- г) Дарій I.

5. Вкажіть столицю новоствореної Перської держави.

- а) Сузи;
- б) Муцацір;
- в) Пасаргади;
- г) Ніневія.

6. Упродовж яких років перський правитель Кір II підпорядкував своїй владі Вавилонію, Фінікію, Сирію, Палестину?

- а) 653–624 рр. до н. е.;
- б) 584–550 рр. до н. е.;
- в) 516–512 рр. до н. е.;
- г) 545–539 рр. до н. е.

7. При якому правителі в Перській державі відбувся державний переворот, в результаті якого до влади у 522 р. до н. е. прийшов самозванець маг Гаумата?

- а) Кір II;
- б) Камбіз;
- в) Дарій I;
- г) Ксеркс.

8. Хто із названих перських правителів був учасником змови проти мага Гаумати, який в результаті державного перевороту 522 р. до н. е. захопив перський престол?

- а) Кір II;
- б) Камбіз;
- в) Дарій I;
- г) Ксеркс.

9. Вкажіть роки правління Дарія I.

- а) 516–512 рр. до н. е.;
- б) 522–516 рр. до н. е.;
- в) 522–485 рр. до н. е.;
- г) 530–522 рр. до н. е.

10. За Дарія I в Персії розпочалися греко-перські війни. Вкажіть їх хронологічні межі.

- а) 516–512 рр. до н. е.;
- б) 522–516 рр. до н. е.;
- в) 522–485 рр. до н. е.;

г) 500–449 рр. до н. е.

11. Коли Дарій I здійснював походи проти скіфів?

а) 516–512 рр. до н. е.;

б) 522 р. до н. е.;

в) 485 р. до н. е.;

г) 530 р. до н. е.

12. Коли держава Ахеменідів була завойована Олександром Македонським?

а) 330 р. до н. е.;

б) 334 р. до н. е.;

в) 358 р. до н. е.;

г) 449 р. до н. е.

13. Вкажіть релігію мідійців та персів.

а) іслам;

б) зороастризм;

в) іудаїзм;

г) християнство.

14. “Авеста” – це...

а) збірка юридичних законів Мідії;

б) збірка ліричних пісень;

в) кодекс законів держави Ахеменідів;

г) священна книга іранців, в якій викладене зороастрійське вчення.

15. Греко-Бактрійське царство розташовувалося в:

а) Південно-Східній Азії;

б) Середній Азії;

в) Північній Африці;

г) Північно-Східній Африці.

16. У результаті яких подій постало Греко-Бактрійське царство?

а) під час походів перського правителя Дарія I 516–512 рр. до н. е. проти скіфів;

б) під час походу перського правителя Кіра II у 545 р. до н. е. на Бактрію;

в) у результаті оголошення бактрійським сатрапом Діододом у 250 р. до н. е. своєї незалежності від селевкідів;

г) у ході греко-перських воєн 500–449 рр. до н. е.

17. Назвіть державу в Середній Азії, правителю якої в II ст. до н. е. вдалося завоювати Мідію, розширити західні державні кордони до Месопотамії, об'єднавши таким чином Іран і Середню Азію.

а) Елам;

б) Лідія;

в) Парфянське царство;

г) Кушанська держава.

18. Яке державне утворення виникло у I ст. н. е. на території колишнього Греко-Бактрійського царства?

а) Елам;

б) Лідія;

в) Парфянське царство;

г) Кушанська держава.

19. Аршак – так іменували себе правителі одного з царств в Середній Азії. Вкажіть його назву.

а) Елам;

б) Парфянське царство;

в) Греко-Бактрійське царство;

г) Кушанська держава.

20. Вкажіть ім'я засновника Кушанської держави.

а) Аршак;

б) Діодот II;

- в) Евкратид;
- г) Кадфіз I.

II рівень

1. Співставте дату і подію.

- 1. 642 р. до н. е.;
- 2. 522 р. до н. е.;
- 3. 485 р. до н. е.;
- 4. 330 р. до н. е.
- а) завоювання Олександром Македонським Персії;
- б) поразка Еламу у війні з асирійцями;
- в) прихід до влади мага Гаумати;
- г) смерть Дарія I.

2. Співставте дату і подію.

- 1. IV ст. до н. е.;
- 2. II ст. до н. е.;
- 3. Середина II ст. до н. е.;
- 4. I ст. н. е.
- а) завоювання Парфянським царством Мідії;
- б) розпад Греко-Бактрійського царства;
- в) приєднання Бактрії до держави Ахеменідів;
- г) виникнення Кушанської держави.

3. Співставте дату і подію.

- 1. 1180 р. до н. е.;
- 2. Середина VI ст. до н. е.;
- 3. 625 р. до н. е.;
- 4. 585 р. до н. е.
- а) сходження на лідійський престол Кіаксара;
- б) входження Еламу до складу Перської держави Ахеменідів;
- в) сонячне затемнення, яке поклало кінець війні між Мідією та Лідією;
- г) спустошливий напад Еламу на Вавилон, в результаті якого було вивезено стеллу з Законами Хаммурапі.

4. Співставте термін і його визначення.

- 1. Сатрап;
- 2. Маг;
- 3. “Безсмертні”;
- 4. Дарик.
- а) 10 тисяч добірних вояків Дарія I;
- б) золота монета, яку ввів у 517 р. до н. е. Дарій I;
- в) жерці і члени жрецької касты у Стародавньому Ірані;
- г) намісник сатрапії.

5. Розташуйте події в хронологічній послідовності.

- а) убивство Евкратида сином Геліоклом;
- б) захоплення влади Евкратидом;
- в) вбивство Діодота;
- г) початок існування Греко-Бактрійського царства.

6. Виберіть рядок, у якому всі слова і дати стосуються економічної реформи Дарія I.

- а) 485 р. до н. е., срібна монета, “безсмертні”;
- б) 517 р. до н. е., дарик, срібна монета;
- в) 519 р. до н. е., сатрап, дарик;
- г) 522 р. до н. е., срібний сикль, дарик.

7. Виберіть рядок, в якому вказано всі столиці Персії.

- а) Пасаргади, Персеполь, Бібл, Сарди;

- б) Персеполь, Бактра, Мемфіс, Фіви;
- в) Сузи, Екбатан, Біл, Бактра;
- г) Пасаргади, Сузи, Екбатан, Персеполь.

8. Виберіть рядок, в якому всі терміни і назви відносяться до історії Еламу.

- а) Аван, суккалмах, левірат, Луристанські бронзи;
- б) Мідія, суккалмах, суккала, Луристанські бронзи;
- в) Аван, Кіш, левірат, дарик;
- г) аван, суккалмах, суккала, сатрап.

9. Розташуйте в хронологічній послідовності імена правителів Перської держави.

- а) Камбіз;
- б) Дарій I;
- в) Ксеркс;
- г) Гаумата.

10. Встановіть відповідність між датами і подіями.

- 1. 516 р. до н. е.;
 - 2. 1115 р. до н. е.;
 - 3. 653 р. до н. е.;
 - 4. 530 р. до н. е.
- а) еламський правитель завоював Вавилонію;
 - б) початок походу Дарія I проти скіфів;
 - в) похід перського царя Камбіза на Єгипет;
 - г) лідійський цар Каштаріті очолив похід проти Ассирії.

11. Співставте ім'я правителя і державу, де він володарював.

- 1. Кір II;
 - 2. Діодот;
 - 3. Астіах;
 - 4. Кадфіз I.
- а) Греко-Бактрійське царство;
 - б) Мідійське царство;
 - в) Перська держава;
 - г) Кушанська держава.

12. Визначте події, які відбулися за правління Дарія I.

- а) походи проти скіфів;
- б) завоювання Персією Парфії, Гірканії та Вірменії;
- в) початок греко-перських війн;
- г) завоювання Персії Олександром Македонським.

13. Визначте твердження, яке не відповідає історичній дійсності.

- а) Дарій I впорядкував та уніфікував законодавство підвладних Персії народів;
- б) реформи в державі Ахеменідів були проведені за правління Дарія III;
- в) творцем зороастризму в Стародавньому Ірані був пророк Заратуштра;
- г) найдавнішою й основною пам'яткою давньоіранської літератури є "Авеста".

14. Визначте імена перських правителів, які упродовж півстоліття розбудовували столицю держави місто Персеполь.

- а) Дарій I;
- б) Дарій III;
- в) Ксеркс;
- г) Артаксеркс II.

15. Позначте твердження, які відображають особливості впровадження військової реформи в Персії.

- а) армія складалася з кінноти і піхоти;
- б) воїни, що перебували на військовій службі, щомісяця отримували платню дариками;
- в) воїни, які були у відставці, отримували пенсію;
- г) перша тисяча "безсмертних" була особистою гвардією царя.

16. Визначте, на які основні соціальні групи поділялося населення ахеменідського Ірану.

- а) сини країни;
- б) повноправні громадяни міст;
- в) вільні, але позбавлені громадянських прав;
- г) різні категорії залежних людей і рабів.

17. Визначте, які заходи Дарій I провів в рамках економічної реформи.

- а) ввів єдину для всієї держави грошову одиницю – золотий дарик;
- б) всі сатрапії були зобов'язані вносити в державну казну строго фіксовані грошові та натуральні податки;
- в) заборонив обмінну торгівлю;
- г) для прикордонних народів зберіг систему так званих подарунків.

18. Визначте, які заходи здійснив Дарій I в ході адміністративно-територіальної реформи.

- а) поділив державу на адміністративно-податкові округи – сатрапії;
- б) розпочав переселення завойованих народів;
- в) керівниками сатрапій призначав сатрапів – вихідців з персів;
- г) до складу великих сатрапій були включені й віддалені країни, які користувалися автономією у внутрішніх справах.

19. Визначте, які функції не були прерогативою сатрапів.

- а) здійснювали судову владу в межах ввіреної сатрапії;
- б) керували армією;
- в) чеканили золоту і срібну монету – дарик та сикль;
- г) контролювали роботу місцевих чиновників.

20. Співставте терміни та визначення.

- 1. Тисячоначальник;
- 2. “Вуха та очі царя”;
- 3. “Безсмертні”;
- 4. Сатрап.

- а) управляючий адміністративно-податковим округом в Перській державі Дарія I;
- б) верховний чиновник, який здійснював контроль над усіма чиновниками і одночасно був начальником особистої гвардії царя;
- в) таємна поліція;
- г) 10-тисячне добірне військо Дарія I.

III рівень

1.3 наведених тверджень виберіть невірні.

- а) 550 р. до н. е. – захоплення персами Мідії;
- б) 522–485 рр. до н. е. – роки правління лідійського царя Дарія I;
- в) 549 р. до н. е. – захоплення персами міста Сузи – колишньої столиці Еламу;
- г) 614 р. до н. е. – захоплення мідійцями столиці Персії – Ашуру.

2. З наведених тверджень виберіть невірні.

- а) у 525 р. до н. е. Камбіз був проголошений фараоном Єгипту;
- б) Камбіз здійснив вдалий похід у Нубію і завоював її;
- в) під час завоювання Єгипту Камбізом в Персії відбувся державний переворот, який очолив Кір II;
- г) у 524 р. до н. е. Камбіз придушив антиперське повстання єгиптян в Мемфісі.

3. З наведених тверджень виберіть вірні.

- а) прийшовши до влади в 522 р. до н. е., Дарій I взяв собі титул “цар царів”;
- б) останнім правителем Мідійського царства був Астіах;
- в) правитель Парфянського царства Мітрідат I у 141 р. до н. е. був оголошений правителем Вавилонії;

г) у 250 р. до н. е. Діодот оголосив себе незалежним правителем, чим поклав початок існуванню Греко-Бактрійського царства.

4. Завершіть речення.

а) навесні 494 р. до н. е. перси атакували з моря і суші та захопили місто....;

б) перси – панівне населення держави Ахеменідів, не платили грошовий податок, але вони не були звільнені від.....;

в) у 673 р. до н. е., скориставшись військовими сутичками між асирійцями та кіммерійцями, мідійці повстали проти.....;

г) у 585 р. до н. е. лідійський престол після смерті Кіаксара зайняв.....

5. Вставте пропущені дати, назви, факти.

У..... р. до н. е. Кір став царем перських землеробських племен. Він заснував місто....., яке стало першою столицею Персії. У 553 р. до н. е. він розпочав війну проти панування Війна закінчилася через три роки завоюванням персами столиці противника міста....

6. Вставте пропуски.

Кушанська держава виникла в ст. н. е. Її засновником вважається...., який взяв собі титул “цар царів”. Його син здійснив воєнну експансію в Північно-Західну, значна частина території якої увійшла до складу Кушанської імперії.

7. Про яке царство йдеться у наведеному уривку?

Було завойоване напівкочовими племенами парнами. Конфліктувало з Римом. У цій державі розвивалися ремесла, був жвавий грошовий обіг. Головне місто цього царства – Ніса.

а) Парфянське;

б) Греко-Бактрійське;

в) Мідійське;

г) Кушанське.

8. З логічного ряду виберіть зайве.

а) Іран;

б) Кір I;

в) Ахеменіди;

г) кшатрії;

д) цар царів;

е) Веди;

є) дарик.

9. Що порушує логічний ряд?

а) Елам;

б) Хараппа;

в) Персія;

г) Фінікія;

д) Вавилонія.

10. З логічного ряду виберіть зайве.

а) Персеполь;

б) мавзолей Кіра II;

в) “гарем Ксеркса”;

г) Саккизький скарб;

д) Ворота Всіх країн.

11. Визначте пам’ятки давньоіранської культури.

а) Авеста;

б) Веди;

в) Бахістунський напис;

г) Закони Хаммурапі.

12. Яке з наведених тверджень характеризує релігію стародавніх іранців?

а) у державі сформувалося кілька теологічних центрів. Кожне місто мало свого верховного бога, інших же богів трактували як створених ним або такими, що походили від нього;

- б) коронація правителів відбувалася перед золотою статуєю бога Мардука. Обряд коронації завершувався “священним шлюбом” царя й верховної жриці, що символізував шлюб Мардука з богинею Серпанітум;
- в) в основі виникнення Всесвіту лежить дві сили – ахури – генії світла, правди і добра (їх очолює Ахура-Мазда) та деви – духи темряви, неправди і зла (ними править Анхра-Майнью);
- г) визначна і домінуюча роль в релігійно-міфологічній системі належала культу предків.

13. Про яку пам’ятку староіранської архітектури йдеться у наведеному тексті?

Цю будівлю в середні віки було названо “гробницею матері Соломона”. Вона складається з високого, схожого на месопотамський зіккурат, постаменту та поставленої на нього іранської цели – скромної будівлі з двосхилим дахом. За легендою, воїни Олександра Македонського виявили у цій будівлі набальзамоване тіло одного з перських правителів, яке лежало в дорогому вбранні на золотому ложі.

- а) палац у Пасаргадах;
б) мавзолей Кіра II;
в) піраміда Хеопса;
г) Ападана.

14. Яке з наведених тверджень характеризує матеріальну культуру стародавніх персів?

- а) користуватися сухопутними шляхами було складно. Дорогами часто служили сухі русла рік, які після дощів перетворювалися на трясовину;
- б) основним транспортним засобом стародавніх персів був нав’ючений осел, а в караванній торгівлі використовувався верблюд;
- в) для переїздів населення використовувало незграбний візок на дерев’яних колесах, у який впрягали биків. В умовах джунглів особливо зручною була їзда на слоні;
- г) існувала розгалужена мережа шляхів, на найважливіших із них будувалися станції з постійними дворами на відстані денного переходу одна від одної. Подорожували перси верхи на коні, ослі чи у візку.

15. Виберіть твердження, що стосуються побуту стародавніх іранців.

- а) розстібний одяг, з грубої вовняної тканини чи шкіри, вузький, щільно прилягав до тіла, прикрашався на плечах барсовою чи каракулевою шкурою;
- б) м’ясні страви входили в щоденний раціон персів, також популярними були десертні страви – переважно свіжі фрукти, вся їжа запивалася вином;
- в) одяг виготовляли з овечої вовни чи лляного полотна, однак прості робітники працювали оголеними. Згодом робочим одягом чоловіків став фартух, а вихідним – довга туніка;
- г) житла переважно одноповерхові, будувалися на кам’яних підмурках з цегли-сирцю, разом з господарськими будівлями обгороджувалися цегляною стіною.

Тема 9. Стародавня Індія та Китай

I рівень

1. Які з названих річок протікають територією Індії:

- а) Ніл;
б) Ганг;
в) Інд;
г) Тигр.

2. Найдавнішими з державних утворень на території Індії були:

- а) Мохенджо-Даро;
б) Ахетатон;
в) Хараппа;
г) Ніппур.

3. Замкнені верстви суспільства у Стародавній Індії називалися:

- а) стани;
б) прошарки;
в) варни;
г) класи.

4. Визначте найвищу за статусом варну Стародавньої Індії:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

5 Яка з поданих нижче варн мала обов'язок служити іншим трьом варнам:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

6. До якої з названих нижче варн відносилися землероби, скотарі, ремісники та торгівці:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

7. Як в староіндійському суспільстві називалися недоторкані?

- а) брахмани;
- б) чандали;
- в) вайш'ї;
- г) шудри

8. Військовий вождь, пізніше цар у Стародавній Індії:

- а) сенані;
- б) лугаль;
- в) пурохіта;
- г) раджа.

9. Визначте найнижчу за статусом варну Стародавньої Індії:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

10. Визначте соціальну групу, яка перебувала за межами варн:

- а) брахмани;
- б) чандали;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

11. Які з названих річок протікають територією Китаю:

- а) Янцзи;
- б) Тигр;
- в) Єфрат;
- г) Хуанхе.

12. Перший період в історії Стародавнього Китаю з XVI до XI ст. до н. е. називають:

- а) Хань;
- б) Чжоу;
- в) Шан (Інь);
- г) Цінь.

13. Другий період в історії Стародавнього Китаю з XI ст. до н. е. до 221 р. до н. е. називають:

- а) Хань;
- б) Чжоу;
- в) Шан (Інь);
- г) Цінь.

14. Третій період в історії Стародавнього Китаю з 221 до 207 рр. до н. е. називають:

- а) Хань;
- б) Чжоу;

в) Шан (Інь);

г) Цінь.

15. Четвертий період в історії Стародавнього Китаю з 206 р. до н. е. до 220 р. н. е. називають:

а) Хань;

б) Чжоу;

в) Шан (Інь);

г) Цінь.

16. Цар у Стародавньому Китаї називався:

а) лугаль;

б) цезар;

в) ван;

г) раджа.

17. Цар у Стародавньому Китаї носив титул:

а) незрівнянний;

б) божественний;

в) син Амона Ра;

г) син Неба.

18. Першим китайським правителем (ваном) став:

а) Чен Тан;

б) Цінь Шихуанді;

в) Шан Ян;

г) Лю Бан.

19. Візир у царстві Чжоу Стародавнього Китаю називався:

а) ван;

б) нубанда;

в) чаті;

г) сян.

20. Автором проведення реформ в царстві Цінь в Стародавньому Китаї був:

а) Чен Тан;

б) Цінь Шихуанді;

в) Шан Ян;

г) Лю Бан.

II рівень

1. Династія індійських царів, представники якої у IV–II ст. до н.е. об'єднали під своєю владою майже всю територію Індії:

а) Маур'ї;

б) Магатха;

в) Меровінги;

г) Рамесиди.

2. Джерело права у Стародавній Індії:

а) Закони Хаммурапі;

б) Коментарі Цзо;

в) Закони Ману;

г) Кодекс Сеті I.

3. Пам'ятки давньоіндійської літератури, від яких отримав свою назву період в історії Індії середини II тис. до н. е. – першої половини I тис. до н. е.:

а) Сунна;

б) Рамаєна;

в) Веди;

г) Махабхарата.

4. Належність до варни у Стародавній Індії визначалася:

- а) заслугами перед царем;
- б) знанням Вед;
- в) власними чеснотами;
- г) народженням.

5. Яка з названих пам'яток права не має відношення до Стародавньої Індії:

- а) Закони Ману;
- б) Закони Наради;
- в) Закони Хаммурапі;
- г) Закони Брихаспаті.

6. У якому році один з правителів в Пенджабі Пор виступив проти військ Олександра Македонського?

- а) 326 р. до н. е.;
- б) 457 р. до н. е.;
- в) 460 р. до н. е.;
- г) 330 р. до н. е.

7. Вкажіть роки правління Чандрагупти II, за якого відбувся розквіт Гуптської держави.

- а) 584–550 рр. до н. е.;
- б) 380–415 рр.;
- в) 516–512 рр. до н. е.;
- г) 380–415 рр. до н. е.

8. Замкнені верстви суспільства за професійною ознакою у Стародавній Індії називалися:

- а) стани;
- б) прошарки;
- в) варни;
- г) касти.

9. До якої з названих нижче варн належали правителі та військова знать:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

10. Яка з поданих нижче варн мала виключне право здійснювати релігійні обряди і навчати людей релігійним догмам:

- а) брахмани;
- б) кшатрії;
- в) вайш'ї;
- г) шудри.

11. Хто став засновником династії Хань у Стародавньому Китаї:

- а) Чен Тан;
- б) Цінь Шихуанді;
- в) Шан Ян;
- г) Лю Бан.

12. Основну масу населення Стародавнього Китаю складала:

- а) раби;
- б) селяни-общинники;
- в) міщани;
- г) пролетаріат.

13. Яке з названих занять населення існувало тільки у Стародавньому Китаї:

- а) іригаційне землеробство;
- б) торгівля;
- в) скотарство;
- г) шовківництво.

14. Розподіліть злочини Стародавнього Китаю за відповідними категоріями:

1. Змова проти правителя, повстання;
2. Шаманство;
3. Вбивство, тілесні ушкодження;
4. Крадіжка, грабунок;
5. Дезертирство;
- а) проти власності;
- б) військові;
- в) релігійні;
- г) державні;
- д) проти особи.

15. Вкажіть ім'я основоположника історичної науки в Китаї.

- а) Цан Чі;
- б) Сима Цянь;
- в) Конфуцій;
- г) Цінь Шихуанді.

16. Повстання “Жовтих пов’язок” в Китаї відбулося в:

- а) 188–205 рр.;
- б) 18–25 рр.;
- в) 184–207 рр.;
- г) 22–32 рр.

17. Повстання “Червоних брів” в Китаї відбулося в:

- а) 188–205 рр.;
- б) 18–25 рр.;
- в) 184–207 рр.;
- г) 22–32 рр.

18. Який період в історії Стародавнього Китаю має назву період “Воюючих царств”?

- а) 140–87 рр. до н. е.;
- б) 18–25 рр.;
- в) 403–221 рр. до н. е.;
- г) 9–25 рр.

19. Яка релігія формується у Стародавньому Китаї у VI–V ст. до н. е.?

- а) буддизм;
- б) християнство;
- в) конфуціанство;
- г) індуїзм.

20. Яку річку китайці називали “блукаючою річкою”, “лихом Китаю”, “тією, що надриває серця”, “рікою тисячі бід”?

- а) Янцзи;
- б) Тигр;
- в) Ніл;
- г) Хуанхе.

III рівень

1. Визначте, про який період історії Стародавньої Індії сказано в тексті.

У містах була цитадель, призначена для магістрату. Біля неї розташовувалися громадські бані, неподалік – комори для зерна і ринок. Широкі міські вулиці перетиналися під прямим кутом. Обабіч вулиць тулилися крамниці та майстерні. Кожна багата садиба мала свою криницю. Існувала найдосконаліша для тієї доби система водопостачання та каналізації. Майже в кожному будинку було обладнано душ та вбиральню.

- а) Індська цивілізація;
- б) Кошала;
- в) імперія Маур’їв;
- г) імперія Гуптів.

2. Виберіть невірні твердження.

- а) Найдавнішими державами на території Стародавньої Індії були Хараппа та Мохенджо-Даро; б) зникнення Хараппської цивілізації у XVIII ст. до н. е. пов'язане з вторгненням на ці землі індоарійських племен;
- в) перші міста аріїв виникають в долині річки Інд;
- г) у IV ст. до н. е. у Північну Індію вторглися війська Олександра Македонського.

3. Встановіть відповідність між ім'ям індійського правителя та державою, де він володарював.

- 1. Пор;
 - 2. Чандрагупта I;
 - 3. Ашока;
 - 4. Удаїн.
- а) імперія Гуптів;
 - б) Магадха;
 - в) Пенджаб;
 - г) імперія Маур'їв.

4. Встановіть відповідність між термінами та їх визначеннями.

- 1. Гандхарви;
 - 2. Калачакра;
 - 3. Нірвана;
 - 4. Саті.
- а) музиканти в Стародавній Індії;
 - б) самоспалення вдови на похоронному багатті чоловіка-небіжчика;
 - в) стан вищого блаженства людської душі;
 - г) ідея про органічний взаємозв'язок природи і людини.

5. Яке із тверджень стосується буддизму?

- а) найпопулярнішими богами були громовержець Індра, Варуна – охоронець Ріти (віковичного світового порядку, гармонії), Агні – культ священного вогню;
- б) в основі лежало чотири істини: життя – це духовне й тілесне страждання, існує причина страждань, можна покласти край стражданню, є шлях, який веде до припинення страждань;
- в) у цій релігії було близько 300 млн. богів, найбільше шанували Крішну, Брахму, Вішну та Шіві;
- г) важливе значення мав культ предків.

6. Яка з названих реформ не належить до періоду Цінь?

- а) введено систему 18 рангів для чиновників;
- б) країну поділено на 13 округів, якими управляли намісники вана;
- в) запроваджено єдину систему писемності, мір і законів;
- г) земля стала вільно купуватись і продаватись.

7. Яка з наведених рис рабства була характерна для стародавнього Китаю?

- а) раби могли мати родину;
- б) раби могли мати власне майно;
- в) раби перебували виключно у власності держави;
- г) раби були основною виробничою силою суспільства.

8. Яка з названих рис не притаманна шлюбно-сімейному праву Стародавнього Китаю?

- а) патріархальність;
- б) шлюб укладали батьки наречених;
- в) жінка мала право на частину майна;
- г) абсолютна влада батька.

9. Розташуйте в хронологічній послідовності.

- а) династія Західна Хань;
- б) китайська держава Шан Інь;
- в) повстання “Жовтих пов'язок”;
- г) реформи Шан Яна в царстві Цінь.

10. Розташуйте в хронологічній послідовності.

- а) життя та діяльність Конфуція;

- б) повстання “Червоних брів”;
- в) реформи Цінь Шіхуанді;
- г) період Західне Чжоу.

11. Розташуйте в хронологічній послідовності.

- а) перша китайська імперія – Цінь;
- б) реформи імператора Ван Мана;
- в) період “Воюючих царств”;
- г) династія Східна Хань.

12. Співставте ім'я китайського правителя та державу, де він владарював.

- 1. Чен Тан;
- 2. Лі-ван;
- 3. Сяогун;
- 4. Лю Бан.
- а) Західне Чжоу;
- б) царство Цінь;
- в) Шан-Інь ;
- г) Західна Хань.

13. Співставте ім'я китайського правителя та державу, де він владарював.

- 1. Сюань-ван;
- 2. У Ді;
- 3. Цінь Шіхуанді;
- 4. Гуан У-ді.
- а) імперія Цінь;
- б) Східна Хань;
- в) Західна Хань;
- г) Західне Чжоу.

14. Визначте, в якій китайській державі відбувалася кожна з подій.

- 1. Царство Цінь;
- 2. Імперія Цінь;
- 3. Західна Хань;
- 4. Східна Хань.
- а) реформи Ван Мана;
- б) повстання “Жовтих пов'язок”;
- в) реформи Шан Яна;
- г) реформи Цінь Шіхуанді.

15. Яка подія порушує хронологічний ланцюжок?

- а) занепад держави Шан-Інь;
- б) реформи Шан Яна;
- в) початок будівництва Великої китайської стіни за правління Цінь Шіхуанді;
- г) життя та діяльність Конфуція.

ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

- 1. Джерела, історіографія, хронологія та періодизація первісної історії.
- 2. Єгипет під владою гіксосів. Боротьба за відновлення централізованої держави.
- 3. Політичний устрій староіндійських держав.
- 4. Виникнення празнаряддевої та виробничої діяльності. Стадо передлюдей.
- 5. Основні цивілізації в межах Стародавнього Сходу. Хронологія та періодизація.
- 6. Створення та розвиток писемності в Дворіччі.
- 7. Рушійні сили та основні етапи антропосоціогенезу.
- 8. Єгипетське суспільство епохи Нового царства.
- 9. Створення та розвиток писемності в Дворіччі.
- 10. Стадії австралопітека, архантропа, палеоантропа та неоантропа в процесі антропогенезу.
- 11. Найдавніші держави Месопотамії.

12. Релігійно-філософські системи стародавнього Китаю.
13. Проблеми походження людських рас. Великі й малі раси, контактні расові групи.
14. Перші держави в Китаї.
15. Ванське царство Урарту в I тис. до н. е.
16. Праобщина. Роль мисливства в розвитку праобщини.
17. Хронологія та періодизація історії Стародавнього Єгипту.
18. Музика і театр в стародавній Індії та Китаї.
19. Статеві-сімейні стосунки в праобщині. Зародження дуальної екзогамії та груповий шлюб.
20. Єгипет в період Стародавнього царства.
21. Джерела з історії Стародавньої Месопотамії. Епос про Гільгамеша.
22. Виникнення мислення та мови. Зародження ідеологічних уявлень та мистецтва.
23. Дворіччя під владою III династії Ура.
24. Світогляд стародавніх іранців. Зороастризм.
25. Територіальне розширення ойкумени в верхньому палеоліті.
26. Соціальна структура та політична організація Ассирійської держави I тис. до н. е.
27. Мідійське царство.
28. Виникнення первісної общини. Перехід до пізнього палеоліту.
29. Природнокліматичні умови Східносередземноморського регіону в давнину.
30. Реформи Тіглатпаласара III і третє піднесення Ассирії.
31. Ранньопервісна община. Господарська діяльність ранньопервісної общини.
32. Нововавилонське царство.
33. Реформи Ван Мана в Китаї, їх соціальна та політична суть.
34. Житла, побут та поселення ранньопервісних общин.
35. Періодизація історії Стародавнього Ірану.
36. Повстання "жовтих пов'язок" в Китаї.
37. Суспільні та соціально-економічні відносини в ранньопервісній общині.
38. Природнокліматичні умови Стародавнього Ірану.
39. Перші держави в долині Гангу.
40. Шлюб та сім'я в ранньопервісній общині. Парна сім'я та її характерні риси.
41. Зовнішня політика держави Ахеменідів VI - IV ст. до н. е.
42. Світогляд стародавніх індійців.
43. Родоплемінна організація та організація влади в ранньопервісній общині.
44. Джерела з історії Стародавньої Індії.
45. Єгипет періоду Середнього царства.
46. Духовна культура ранньопервісної общини.
47. Хронологія та періодизація історії Стародавньої Індії.
48. Соціальна структура і політична організація Старовавилонського суспільства.
49. Криза мисливства та перспективи привласнюючого господарства в неоліті.
50. Природнокліматичні умови Стародавнього Єгипту та Месопотамії в давнину.
51. Старовавилонське царство.
52. "Неолітична революція" та її наслідки.
53. Характеристика джерельної бази історії стародавнього Китаю
54. Старохетське царство.
55. Основні осередки виникнення та розвитку відтворюючого господарства.
56. Зовнішня політика фараонів Нового царства в Єгипті.
57. Фінікія та Сирія в I тис. до н. е.
58. Перші землероби та скотарі на території України.
59. Перська держава в V - IV ст. до н. е.
60. Джерела з історії Стародавнього Китаю.
61. Пізньопервісна община: становлення та розвиток. Основні риси племінної організації землеробів і скотарів.
62. Дворіччя під владою Аккаду.
63. Стародавній Елам.
64. Суспільний поділ праці в пізньопервісній общині.

65. Імперії Цінь і Хань в Китаї.
66. Організація перської держави за Дарія I.
67. Виникнення надлишкового продукту та зміни у відносинах власності.
68. Особливості періодизації історії Стародавнього Китаю.
69. Ассирія в I тис. до н.е.
70. Шлюб та сім'я в пізньопервісній общині. Взаємини родичів та особливості соціалізації в пізньопервісній общині.
71. Індська цивілізація. Заселення Північної Індії аріями.
72. Створення централізованої держави в Єгипті.
73. Організація влади, управління та соціального контролю в пізньопервісній общині. Міжобщинні відносини.
74. Повстання “червонобрових” в Китаї.
75. Виникнення “світової” Перської держави.
76. Духовна культура пізньопервісної общини.
77. Держава Чжоу в Китаї.
78. Палестина в I тис. до н. е.
79. Головні передумови політогенезу. Впровадження у виробництво металу та його наслідки. Обмін та його місце в становленні політичної влади.
80. Реформи Шан Яна та їх значення для розвитку держави Цінь.
81. Перші деспотії у Дворіччі.
82. Основні форми розкладу первісного суспільства. Патріархат. Пізній матріархат.
83. Держава Ахеменідів.
84. Розвиток природничо-наукових знань в стародавньому Китаї.
85. Виникнення додаткового продукту та приватної власності. Зародження експлуатації, її форми.
86. Імперія Маур'їв.
87. Легістська модель давньокитайської цивілізації.
88. Становлення держави. Основні шляхи інституалізації влади.
89. Особливості соціального та політичного розвитку Стародавньої Індії.
90. Вплив релігійного фактору на розвиток суспільства і держави у Стародавньому Сході.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНОЇ ТА ДОПОМІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ З ДИСЦИПЛІНИ ІСТОРІЯ ПЕРВІСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Основна література:

1. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. для вузов по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [4-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1990. – 351 с. : ил.
2. Алексеев В. П. История первобытного общества : [учебн. по спец. “История”] / В. П. Алексеев, А. И. Першиц. – [5-е изд.]. – М. : Высш. шк., 2001. – 318 с. : ил.
3. Бунятян К. П. Давнє населення України : навч. посіб. для студ. істор. закл. освіти / Бунятян К. П. – К. : Либідь, 1999. – 228 с.
4. Гаврюшенко О. А. Історія культури : навч. посіб. / О. А. Гаврюшенко, В. М. Шейко, Л. Г. Тишевська. – К. : Кондор, 2004. – 763 с.
5. Давня історія України : [у 2-х кн.] / П. П. Толочко, Д. Н. Козак, С. Д. Крижицький, В. Ю. Мурзін та ін. Кн. 1. – К. : Либідь, 1994. – 240 с.
6. Енгельс Ф. Походження сім'ї, приватної власності і держави. У зв'язку з дослідженнями Льюїса Г. Моргана / Енгельс Ф., Маркс К. Твори. – Т. 21 – К. : Політвидав України, 1964. – С. 23–171.
7. Залізняк Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. / Л. Л. Залізняк. – К.: Вища школа, 1999. – 264 с.
8. Залізняк Л. Археологія України : курс лекцій / Залізняк Л., Отрощенко В., Бунятян К. та ін. – К. : Либідь, 2005 – 504 с.

9. История первобытного общества. Эпоха класообразования / [В. П. Алексеев, О. Ю. Артемова, Л. Е. Куббель и др.] ; под ред. Ю. В. Бромлей. – М. : Наука, 1988. – 568 с.
10. История первобытного общества. Эпоха первобытной родовой общины / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1986. – 572 с.
11. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза / [ответ. ред. Ю. В. Бромлей]. – М. : Наука, 1983. – 432 с.
12. История человечества : [в 8 т.] / [под общ. ред. А. Н. Сахарова]. – М. : ООО "Изд. Дом МАГИСТР-ПРЕСС", 2003. Т. 1 : Доисторические времена и начало цивилизации / [под ред. З. Я. де Лаата]. – 2003. – 682 с.
13. Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1975. – 288 с.
14. Першиц, А. И. История первобытного общества : [учебн.] / А. И. Першиц, А. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Высш. шк., 1982. – 223 с. : ил.
15. Першиц А. І. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. іст. ф–тів ВНЗ] / А. І. Першиц, О. Л. Монгайт, В. П. Алексеев. – К. : Вищ. шк., 1980. – 224 с.
16. Сегеда С. Антропология : навч. посібн. / С. Сегеда. – К. : Либідь, 2001. – 336 с.
17. Станко В. Н. Історія первісного суспільства : [підруч. для студ. гуманіт. спец. ВНЗ] / В. Н. Станко, М. Л. Гладких, С. П. Сегеда. – К. : Либідь, 1999. – 239 с.
18. Хомутов А.И. Антропология : учеб. пособ. / А. И. Хомутов, С. Н. Кульба. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 378 с.
19. Хрисанфова Е. Н. Антропология / Е. Н. Хрисанфова, И. В. Перевозчиков. – М. : Висш. шк., 2002. – 400 с.
20. Чмихов М. О. Давня культура : навч. посіб. / М. О. Чмихов. – К. : Либідь, 1994. – 288 с.
21. Шейко В. М. Історія художньої культури : [підруч. для студ. вищих учбов. закл.] / В. М. Шейко, О. А. Гаврюшенко, О. В. Кравченко. – Харків : ХДАК, 1999. – 210 с. – (В 5-ти кн., кн. I : Первісність. Стародавній світ).

Додаткова література:

22. Алексеев В. П. От животных – к человеку : легенды, факты, наука / В. П. Алексеев. – М. : Советская Россия, 1969. – 190, [2] с.
23. Алексеев В. П. Становление человечества / В. П. Алексеев. – М., 1984. – 462 с.
24. Алексеев В. П. Человек: эволюция и таксономия (некоторые теоретические вопросы) / В. П. Алексеев. – М. : Наука, 1985. – 285 с.
25. Андреев И. Л. Происхождение человека и общества / И. Л. Андреев. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Мысль, 1988. – 415, [1] с.
26. Анисимов А. Ф. Духовная жизнь первобытного общества / А. Ф. Анисимов. – М.-Л. : Наука, 1966. – 243 с.
27. Аугуста И. Жизнь древнего человека / Иозеф Аугуста, Зденек Буриан. – Прага : Артия, 1971. – 250 с.
28. Биологическая эволюция и человек / [отв. ред. Рогинский Я. Я.]. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 240 с.
29. Борисковский П. И. Древнейшее прошлое человечества / П. И. Борисковский. – М. : Наука, 1980. – 240 с.
30. Бунак В. В. Род Ното, его возникновение и последующая эволюция / В. В. Бунак. – М. : Наука, 1980. – 327 с.
31. Бунятян К. П. На світанку історії / Бунятян К. П., Мурзін В. Ю., Симоненко О. В. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.
32. Бутовская М. Л. У истоков человеческого общества : Поведенческие аспекты эволюции человека / М. Л. Бутовская, Л. А. Файнберг. – М. : Наука, 1993. – 249 с.
33. Герасименко Н. П. Природная среда древнего человека Донбасса в голоцене / Н. П. Герасименко // Оточуюче середовище і стародавнє населення України. – К.: Ін-т археології НАНУ, 1993. – С.32–42.

34. Герасименко Н. П. Природная среда обитания мустьерского человека Донбасса / Н. П. Герасименко // Археологический альманах : науч. журнал. – 1993. – № 2. – С. 5–11.
35. Герасименко Н. П. Природная среда обитания человека на юго-востоке Украины в позднеледниковье и голоцене: по материалам палеогеографического изучения археологических памятников / Н. П. Герасименко // Археологический альманах : науч. журнал. – 1997. – № 6. – С. 3–64.
36. Герасименко Н. П. Природная среда обитания палеолитического человека Западного Крыма и Донбасса в последнем ледниковом периоде / Н. П. Герасименко. // Вариабельність середнього палеоліту України. – К.: Шлях, 2003. – С.116–122.
37. Гладилін В. М. Про випереджаючу роль розвитку фізичного типу людини в процесі становлення палеолітичного виробництва / В. М. Гладилін // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 120–121.
38. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилев. – Л. : Гидрометеиздат, 1990. – 520 с.
39. Добровольская М. В. Особенности питания человека позднего каменного века и некоторые вопросы поведения. [Электронный ресурс] / М. В. Добровольская // Этнология человека и смежные дисциплины. Современные методы исследований. [под ред. М. Л. Бутовской]. – М. : Ин-т этнологии и антропологии, 2004. – С. 88–111. – Режим доступа: <http://www.evolbiol.ru/antropol3.htm>.
40. Дубинин Н. П., Шевченко Ю.Г. Некоторые вопросы биосоциальной природы человека / Н. П. Дубинин, Ю. Г. Шевченко. – М. : Наука, 1976. – 235 с.
41. Думанов Х. М. Матриархат: новый взгляд на старую проблему [Электронный ресурс] / Х. М. Думанов, А. И. Першиц // Вестник Российской Академии Наук. – 2000. – Т. 70, № 7, с. 621–627. – Режим доступа до журн. : <http://www.follow.ru/article/326>.
42. Залізняк Л. Л. Доба катастроф у первісній Європі та її історичні наслідки / Л. Л. Залізняк // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 96–115.
43. Залізняк Л. Л. Заселення півночі Східної Європи за даними археології / Л. Л. Залізняк // Етнічна історія народів Європи. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 4–9.
44. Залізняк Л. Л. Культурно-історичні зв'язки Полісся у первісну добу / Л. Л. Залізняк // Археологія : наук. журнал. – К., 2001. – № 4. – С. 119–125.
45. Зиневич Г. П. Человек изучает человека / Г. П. Зиневич. – К. : Наук.думка, 1988. – 176 с.
46. Иди М. Возникновение человека. Недостающее звено / М. Иди; пер. с англ. И. Г. Гуровой. – М. : Мир, 1977. – 160 с.
47. Ефименко П. П. Первобытное общество. Очерки по истории палеолитического времени / П. П. Ефименко. – К. : Изд-во Академии Наук УССР, 1953. – 663 с.
48. Кабо В. Р. Первобытная доземледельческая община / В. Р. Кабо. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
49. Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Ф. Кликс. – М. : Прогресс, 1983. – 198 с.
50. Констэбл Дж. Возникновение человека. Недостающее звено / Дж. Констэбл. – М. : Высш. шк., 1979. – 160 с.
51. Косвен М. О. Матриархат: История проблемы / М. О. Косвен. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 329 с.
52. Косвен М. О. Нариси з історії первісної культури / М. О. Косвен; пер. з рос. – К. : Рад. шк., 1955. – 199 с.
53. Куценков П. А. Начало. Очерки истории первобытного и традиционного искусства / П. А. Куценков. – М. : Алетей, 2001. – 264 с. : ил.
54. Ламберт Д. Доисторический человек : Кембриджский путеводитель / Д. Ламберт; пер. с англ. – Л. : Недра, 1991. – 256 с. : ил.
55. Малинова Р. Прыжок в прошлое. Эксперимент раскрывает тайны древних эпох / Малинова Р., Малина Я. – М. : Мысль, 1988. – 312 с.
56. Марков Г. Е. История хозяйства и материальной культуры в первобытном и раннеклассовом обществе / Г. Е. Марков. – М. : Наука, 1979. – 380 с.

- 57.Массон В. М. Экономика и социальный строй древних обществ (в свете данных археологии) / В. М. Массон. – Л. : Наука, 1976. – 196 с.
- 58.Мерцалов В. Логика антропогенеза. Происхождение человека / Виктор Мерцалов. – Спб. : Алетейя, 2008. – 296 с.
- 59.Мириманов В. Б. Первобытное и традиционное искусство / В. Б. Мириманов. – Москва-Дрезден : Искусство-Верлаг, 1973. – 320 с. (Серия “Малая история искусств”).
- 60.Москаленко О. Ю. Про виникнення астрономічних знань у пізньому палеоліті / О. Ю. Москаленко // Література та культура Полісся : зб. наук. праць. – Ніжин, 2009. – Вип. 56 : Проблеми філології, історії та культури ХІХ–ХХ ст. в сучасному науковому контексті. – С.136–150.
- 61.Нестурх М. Ф. Происхождение человека / М. Ф. Нестурх. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Наука, 1970. – 439 с. : ил.
- 62.Нестурх, М. Ф. Родословная человека / М. Ф. Нестурх, Н. М. Пожарицкая. – М : Знание, 1972. – 48 с. : ил.
- 63.Павленко Ю. В. Раннеклассовое общество : генезис и пути развития / Ю. В. Павленко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.
- 64.Первобытное общество. Основные проблемы развития / [под ред. А. И. Першица]. – М. : Наука, 1975. – 288 с. .
- 65.Поршнев Б. Ф. О начале человеческой истории (проблемы палеопсихологии). – М. : Мысль, 1974. – 487 с
- 66.Придо Т. Возникновение человека. Кроманьонский человек / Т. Придо. – М. : Мир, 1979. – 159 с.
- 67.Природа и древний человек. (Основные этапы развития палеолетического человека и его культуры на территории СССР в плейстоцене / [Г. И. Лазуков, М. Д. Гвоздовер, Я. Я. Рогинский, М. И. Урысон и др.]. – М. : Мысль, 1981. – 223 с. :
- 68.Ранов В. А. Древнейшие страницы истории человечества / В. А. Ранов. – М. : Просвещение, 1988. – 158 с. : ил.
- 69.Рогинский Я. Я. Проблемы антропогенеза / Я. Я. Рогинский. – [2-е изд.]. – М. : Высш. шк., 1977. – 340 с.
- 70.Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Присваивающее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1981. – 262 с.
- 71.Румянцев А. М. Возникновение и развитие первобытного способа производства. Первобытное воспроизводящее хозяйство : (политико-экономические очерки) / А. М. Румянцев. – М. : Наука, 1985. – 181 с.
- 72.Румянцев А. М. Первобытный способ производства : (политико-экономические очерки). – [2-е изд., доп. и испр.]. – М. : Наука, 1987. – 328 с.
- 73.Сапожникова Г. В. Кістяні знаряддя неандертальців Криму / Г. В. Сапожникова // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К, 2008. – Вип. 11. – С. 52–58.
- 74.Семенов Ю. И. Как возникло человечество / Ю. И. Семенов. – М. : Наука, 1966. – 576 с.
75. Семёнов, Ю.И. На заре человеческой истории / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1989. – 318 с.
- 76.Семенов Ю. И. Происхождение брака и семьи / Ю. И. Семенов. – М. : Мысль, 1974. – 308 с.
- 77.Степанчук В. М. Льодовики, мамонти та первісні люди: Україна мільйон років тому / В. М. Степанчук . – К. : Наш час, 2007 . – 192 с. : іл. + 4 арк. іл. – (Серія "Невідома Україна").
- 78.Степанчук В. М. Нові дані до вивчення ранніх етапів освоєння території Східноєвропейської рівнини у палеоліті / В. М. Степанчук, С. М. Рижов, Ж. М. Матвійшина, С. П. Кармазиненко // Кам'яна доба України : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 11. – С. 23–41.
- 79.Столяр А. Д. Происхождение изобразительного искусства / А. Д. Столяр. – М. : Искусство, 1985. – 300 с.
- 80.Токарев С. А. Ранние формы религии и их развитие / С. А. Токарев. – М. : Политиздат, 1990. – 622 с.

81. Уайт Э. Первые люди / Э. Уайт, Дейл М. Браун; пер. с англ. И. Гуровой; [ред. и предисл. Ю. Г. Рычкова]. – М. : Мир, 1978. – 156 с. – (Серия “Возникновение человека”).
82. Файмберг Л. А. У истоков социогенеза : от стада обезьян к общине древних людей / Л. А. Файмберг. – М. : Наука, 1980. – 441 с.
83. Художественная культура первобытного общества. Хрестоматия / [сост. И. А. Химик]. – СПб. : Славия, 1994. – 415 с. : ил.
84. Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А. Народы мира. Расы. Культура / Н. Н. Чебоксаров, И. А. Чебоксарова. – [2-е изд.]. – М. : Наука, 1985. – 272 с.
85. Шнирельман В. А. Возникновение производящего хозяйства / В. А. Шнирельман. – М. : Наука, 1989. – 448 с.
86. Этнография, как источник реконструкции истории первобытного общества : сб. статей / [отв. ред. А. И. Першиц]. – М. : Наука, 1979. – 168 с.

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СХОДУ

Основні джерела:

1. Геродот. История. – Л. : Наука, 1972, кн. I, III.
2. Гроссман Ю. Історія стародавнього світу : Практикум : Навч. посібник для іст. фак. ун-тів / Юрій Гроссман, Ігор Лісовий. – Львів : Вища шк. : Вид-во при Львів. ун-ті, 1985. – 223 с.
3. Законы Вавилонии, Ассирии и Хеттского царства / Перевод и комментарии И. М. Дьяконова // Вестник древней истории. – 1952. – № 3–4.
4. Практикум по истории древнего мира. Вып. 1. Древний Восток : Для студентов з/о 1 курса исторического факультета / Под ред. И. С. Свенцицкой. – М. : Просвещ., 1981. – 118 с.
5. Практикум по истории древнего мира / сост. Н. Л. Просина и И. С. Свенцицкая. – Изд. 2-е, дополненное. – М. : Просвещение, 1972. – 278 с.
6. Тематическая хрестоматия по истории древнего мира. Вып. 1. Древний Восток / Сост. Н.И. Пикус. М. : Изд-во МГУ, 1963. – 218 с.
7. Хрестоматия по истории древнего Востока. Ч. 1. / Под ред. акад. М. А. Коростовцева, Кацнельсона И. С., проф. В. И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1980. – 328 с.
8. Хрестоматия по истории древнего Востока. Ч. 2. / Под ред. М. А. Коростовцева, И. С. Кацнельсона, В. И. Кузицина. – М.: Высшая школа, 1980. – 256 с.
9. Хрестоматия по истории древнего Востока / Под ред. В. В. Струве, Д. Г. Редера. – М. : Изд-во вост. лит., 1963. – 544 с.
10. Хрестоматия по истории древнего мира / Под ред. В.Г. Боруховича. Саратов : Изд-во Саратовского у-та, 1973. – 115 с.
11. Хрестоматия по истории древнего мира. Древний Восток. Т. 1. / Под ред. В. В. Струве. – М. : Учебно-пед. изд., 1950. – 341 с.
12. Хрестоматия по истории древнего мира [Текст] / Сост. Ю. С. Крушкол, Н.Ф. Мурыгина, Е.А. Черкасова. – М. : Просвещение, 1975. – 272 с. : ил.
13. Хрестоматия по истории древнего мира (пособие для учителей) / Под ред. Е.Черкасовой. – М. : Высшая школа, 1991. – С. 27–55.

Додаткова:

14. Авдиев В. И. История древнего Востока. Изд. 3-е / В. И. Авдиев. – М. : Высшая шк., 1970. – 607 с.
15. Алимов И. А. Срединное государство : Введение в традиционную культуру Китая /И. А. Алимов, М. Е. Ермаков, А. С. Мартынов. – М. : Изд. дом “Муравей”, 1998. – 287 с.
16. Амусин А. Рукописи Мертвого моря / А. Амусин. – М. : Наука, 1968. – 243 с.
17. Атлас Древнего мира [Текст] / Э. Миллард ; пер. Л. Седов ; илл. Р. Барнетт. – М. : АСТ, 1999. – 64 с.
18. Афанасьева В. К. Искусство Древнего Востока / В. К. Афанасьева, В. Г. Луконин, Н. А. Померанцева. – М. : Высшая шк., 1976. – 375 с. : ил. (Малая история искусств).
19. Белявский В.А. Вавилон легендарный и Вавилон исторический / В. А. Белявский. – М. : Мысль, 1971. – 319 с. с илл. и карт.

20. Берлев О. Д. Трудовое население Египта в эпоху Среднего царства / О. Д. Берлев. – М. : Наука, 1972. – 364 с.
21. Бонгард-Левин Г. М. Древняя Индия. Исторический очерк / Г. М. Бонгард-Левин, Г. Ф. Ильин – М. : Наука, 1969. – 736 с.
22. Бонгард-Левин Г. М. Общество и государство древней Индии // ВДИ. – 1981. – № 1.
23. Васильев Л. С. История Востока. В 2-х т. / Л. С. Васильев. – М. : Высш. шк., 1994. Т.1. – 495 с.; Т. 2. – 495 с.
24. Васильев А. М. Египет и египтяне / А. М. Васильев. – М. : Мысль, 1986. – 255 с.
25. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае / Л. С. Васильев. – М. : Наука, 1980. – 484 с.
26. Васильев Л. С. Проблемы генезиса Китайского государства / Л. С. Васильев. – М. : Наука, 1983. – 327 с.
27. Герни О. Р. Хетты / О. Р. Герни ; пер. с англ. Н. М. Лозинский , Н. А. Толстой. – М. : Наука, 1987. – 240 с.
28. Годер Г. И. Методическое пособие по истории древнего мира. Изд. 3-е, доп. и испр. / Г. И. Годер. – М. : Просвещение, 1977. – 352 с. : ил.
29. Голоси стародавньої Індії : антологія давньоіндійської літератури / Пер. із санскриту, упоряд. П. Ріттер. – К. : Дніпро, 1982. – 351 с.
30. Дандамаев М. А. Политическая история Ахеменидской державы / М. А. Дандамаев.– М. : Наука, 1985. – 324 с.
31. Дмитриева Н. А. Искусство древнего мира / Н. А. Дмитриева, Н. А. Виноградова. – М. : Наука, 1986. – 207 с.
32. Древние цивилизации / Под общей ред. Г. М. Бонгард-Левина. – М. : Мысль, 1989. – 479 с. : ил.
33. Эндаков А. В. Общество и государство Древнего Египта VII–IV вв. до н. э. / А. В. Эндаков. – Новосибирск : НГПИ, 1988. – 236 с.
34. Замаровський В. Їх величності піраміди / В. Замаровський. – К. : Веселка, 1988. – 376 с.
35. Замаровський В. Тайни хеттов [Текст] / [пер. со словац. О. М. Малевича, И. М. Порочкиной] ; АН СССР. – М. : Наука, 1968. – 335 с. : ил.
36. Замаровський В. Спочатку був Шумер [Текст] / [пер. із словацької Дмитра Андрухова].– К. : Веселка, 1983. – 207 с.
37. Ильин Г.Ф. Религии древней Индии / Г. Ф. Ильин. – М. : Изд-во Акад. наук СССР, 1959. – 48 с.
38. История Древнего Востока. Зарождение классового общества и первые очаги рабовладельческой цивилизации / ред. Г. М. Бонгард-Левин. – М. : Наука, 1983. – 534 с.
39. История Древнего Востока : учебник / А. А. Вигасин [и др.] ; под ред. В. И. Кузищина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Высшая шк., 2002. – 460 с.
40. История Древнего Востока: Материалы по историографии [Текст] : учеб. пособие / Сост. А. А. Вигасин, С. С. Соловьева, ред. В. И. Кузищин. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 200 с.
41. История Древнего Египта [Текст] : научное издание / Ю. Я. Перепелкин; под общ. ред. А. Л. Вассоевича. - СПб. : Летний сад, 2001. – 608 с.
42. История Китая с древнейших времен до наших дней / Под ред. Л. В. Симоновской, М. Ф. Юрьева. М. : Высшая шк., 1974. – 532 с.
43. Источниковедение истории древнего Востока / Под ред. В. И. Кузищина. – М. : Высшая шк., 1984. – 392 с.
44. Качановский Ю. В. Рабовладение, феодализм или азиатский способ производства? / Ю. В. Качановский – М. : Наука, 1971. – 288 с.
45. Кіндер Г. Всесвітня історія : dtv-Atlas / Кіндер Г., Хільгеман В. ; пер. з нім. – К. : Знання-Прес, 2001. – 631 с.
46. Китайские социальные утопии / отв. ред. Л. Н. Борох. – М. : Наука, 1987. – 312 с.
47. Клочков И.С. Духовная культура Вавилона: человек, судьба. Время. Очерки / И. С. Клочков. – М. : Наука, 1983. – 246 с.
48. Косамби Д. Культура и цивилизация древней Индии : исторический очерк / пер. с англ. М. Б. Граковой-Свиридовой. – М. : Прогресс, 1991. – 216 с.

49. Косідовський З. Коли сонце було богом / З. Косідовський. – К. : Дитвидав, 1963. – 344 с.
50. Крамер С. Н. История начинается в Шумере [Текст] / С. Н. Крамер. – М. : Наука, 1965. – 256 с.
51. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу. Навчальний посібник / О. П. Крижанівський. – К. : Либідь, 2002. – 590 с.
52. Крюков М. В. Древние китайцы в эпоху централизованных империй / М. В. Крюков, Л. С. Переломов, М. В. Софронов, Н. Н. Чебоксаров. – М. : Наука, 1983. – 416 с.
53. Маккуин Дж. Хетты и их современники в Малой Азии / Пер. с англ., отв. ред. и автор послесл. В. Г. Ардзинба. – М. : Гл. ред. восточ. лит-ры изд-ва “Наука”, 1983. – 184 с.
54. Малявин В. В. Китайская цивилизация / В. В. Малявин. – М. : ИПЦ “Астрель” “Издательство АСТ”, 2001. – 632 с.
55. Менабде Э.А. К вопросу об экономическом развитии Хеттского царства (по данным Хеттских законов): Проблемы социально-экономической истории древнего мира. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 73
56. Матвеев К. П. Ассирийцы и ассирийская проблема в новое и новейшее время / К. П. Матвеев. – М. : Наука, 1979. – 189 с.
57. Монтэ. П. Египет Рамсесов. Повседневная жизнь египтян во времена великих фараонов / Пер. с франц. Ф. Л. Мендельсона. – М. : Наука, 1989. – 376 с.
58. Нарайян Р. К. Боги, демоны и другие [Текст] : [Инд. мифы] / Р. К. Нарайян; [пер. с англ. Ю. С. Родман, предисл. А. Я. Сыркина], АН СССР, Ин-т востоковедения. – М. : Наука, 1975. – 255 с.
59. Никифоров В. Н. Восток и всемирная история / В. Н. Никифоров. – М., 1977. – 359 с.
60. Переломов Л. С. Империя Цинь – первое централизованное государство в истории Китая / Л. С. Переломов. – М.: Наука, 1992. – 252 с.
61. Попов В. П. О статусе рабов в хеттском обществе // Вестник древней истории. – 1969. – №3. – С. 73–81.
62. Редер Д. Г. Історія стародавнього світу [Текст] : навчальний посібник для пед. ін-тів / Д. Г. Редер, К. О. Черкасова; за ред. Ю. С. Крушкол. – К. : Вища школа, 1972. – Ч. 1. – 249 с.
63. Редер Д. Г. История Древнего мира. Ч. 1. Первобытное общество и Древний Восток [Текст] : учеб. пособие / Д. Г. Редер, Е. А. Черкасова. - 2-е изд., испр. и доп. – М. : Просвещение, 1979, 1985. – 288 с. : ил.
64. Редер Д. Г. К вопросу о юридическом положении рабов по законам Хаммурапи / Д. Г. Редер. – Древний Восток. Сб. 1. – М. : Наука, 1975. – С. 230–245.
65. Савельева Т. Н. Как жили египтяне во время строительства египетских пирамид / Т. Н. Савельева. – М. : Наука, 1971. – 118 с.
66. Сычев Н. Л. Китайский костюм : символика, история, трактовка в литературе и искусстве / Н. Л. Сычев, В. Л. Сычев. – М. : Наука, 1975. – 133 с.
67. Смолин Г. Я. Источниковедение древней истории Китая : учеб. пособие / Г. Я. Смолин. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1987. – 185 с.
68. Стучевский И. А. Зависимое население Древнего Египта [Текст] / И. А. Стучевский ; Акад. наук СССР. Ин-т народов Азии. – М. : Наука, 1966. – 163 с.
69. Стучевский И. А. Земледельцы государственного хозяйства древнего Египта эпохи Рамессидов [Текст] / И. А. Стучевский ; отв. ред. М. А. Коростовцев. – М. : Наука, 1982. – 256 с.
70. Стучевский И. А. Межгосударственные отношения и дипломатия на Древнем Востоке / И. А. Стучевский. – М. : Наука, 1987. – 311 с.
71. Стучевский И. А. Рамзес II и Херихор. Из истории Древнего Египта эпохи Рамесидов / И. А. Стучевский. – М. : Наука, 1984. – 240 с.
72. Ткачук П. Д. Історія первісного суспільства, стародавнього Сходу й античних цивілізацій у термінах, назвах, поняттях і датах : навч.- метод. посіб. для студ. іст. ф-тів ін-тутів, унів-тів та вчителів історії. – Вип. 2 / П. Д. Ткачук. – Луцьк : Вид-во обл. друк., 2003. – 174 с.
73. Ткачук П. Д. Історія стародавнього Сходу й античних країн у термінах, назвах, поняттях і датах : тлумач. слов. для студ. іст. ф-тів ін-тутів, унів-тів та вчителів історії / П. Д. Ткачук. – Луцьк : Надстир'я, 1992. – 114 с.

74. Токарев С. А. Религия в истории народов мира / С. А. Токарев; 2-е изд. – М. : Наука, 1965. – 437 с.
75. Тураев Б. А. История Древнего Востока [Текст] : научное издание / Б. А. Тураев. – Мн. : Харвест, 2002. – 752 с.
76. Фрай Р. Наследие Ирана / Р. Фрай. – М. : Наука, 1972. – 467 с.
77. Фрай Р. Н. Зороастрийские представления / Р. Н. Фрай. – М. : Наука, 1972. – 628 с.
78. Фицджеральд С. П. Китай : краткая история культуры / С. П. Фицджеральд. – М. : Евразия, 1998. – 456 с.
79. Федоренко Н. Т. Древние памятники китайской литературы / Н. Т. Федоренко. – М. : Наука, 1978. – 319 с.
80. Феномен восточного деспотизма: структура управления и власти. – М. : Наука, Издат. фирма “Восточная литература”, 1993. – 392 с.
81. Шифман И. Ш. Финикийские мореходы / И. Ш. Шифман. – М. : Наука, 1965. – 82 с.